

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Halil Mert ERDOĞAN

KSANTHOS'UN POLYGONAL DUVARLARI

Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2017

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Halil Mert ERDOĞAN

KSANTHOS'UN POLYGONAL DUVARLARI

Danışman

Doç. Dr. Mustafa BULBA

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2017

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Halil Mert ERDOĞAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Feyzullah Eray DÖKÜ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Mustafa BULBA (İmza)

Üye : Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ (İmza)

Tez Başlığı: Ksanthos'un Polygonal Duvarları

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 20/06/2017

Mezuniyet Tarihi : 06/07/2017

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ksanthos’un Polygonal Duvarları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Halil Mert ERDOĞAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Halil Mert ERDOĞAN
Öğrenci Numarası	20135201005
Enstitü Ana Bilim Dalı	Arkeoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Mustafa BULBA
Tez Başlığı	Ksanthos'un Polygonal Duvarları
Turnitin Ödev Numarası	818645702

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 73 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 28/06/2017 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 4

alıntılar dahil %6'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

28/06/2017

Doç. Dr. Mustafa BULBA

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT TARİHÇESİ ve ARAŞTIRMA TARİHİNE KISACA BİR BAKIŞ

1.1. Ksanthos Tarihçesi.....	3
1.2. Araştırma Tarihi.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

KSANTHOS'UN POLYGONAL DUVARLARI

2.1. Askeri Yapılar.....	13
2.1.1. Sur Duvarları.....	15
2.1.1.1. Batı Sur.....	15
2.1.1.2. Güney Sur.....	16
2.1.1.2.1. Güney Sur Güney Kapı Aksı.....	16
2.1.1.3. Lykia Akropolisi.....	17
2.1.1.3.1. Lykia Akropolisi Batı Sur.....	18
2.1.1.3.2. Lykia Akropolisi Güney Sur.....	19
2.1.1.3.3. Lykia Akropolisi Doğu Sur.....	22
2.1.2. Kule ve Bastion.....	23
2.1.2.1. Kule 1.....	23
2.1.2.2. Kule 2.....	24
2.1.2.3. Kule 3.....	24
2.1.2.4. Bastion.....	25
2.1.3. İstinat Duvarları.....	26
2.1.3.1. Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duv.....	26
2.1.3.2. Tiyatro Agora Arasındaki İstinat Duvarı.....	27
2.2. Resmi Yapılar.....	28
2.2.1. Batı Agora.....	28
2.2.1.1. 8 No'lu Mekân.....	31

2.2.1.2. Şaraphâne.....	30
2.2.1.3. 6 No’lu Mekân.....	31
2.2.1.4. Agoradaki Dükkânların Kuzeyi.....	32
2.2.1.4.1. Sondaj 1.....	32
2.2.1.4.2. Sondaj 2.....	33
2.2.1.4.3. Sondaj 3.....	34
2.2.1.4.4. Sondaj 4.....	35
2.2.1.5. Doğu Bölüm 1 No’lu Mekân.....	35
2.2.1.5.1. Doğu Bölüm 1 No’lu Mekân İç Duvar.....	35
2.2.1.5.2. Doğu Bölüm 1 No’lu Mekân Dış Duvar.....	36
2.2.1.6. Batı Bölüm.....	37
2.2.2. Meclis Binası (?)	37
2.2.3. Artemis Tapınağı (?)	39
2.2.4. Ticari Agora.....	39
2.2.4.1. Sondaj 1.....	40
2.2.4.2. Doğu - Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?)	40
2.2.4.3. Kuzey – Güney Yönlü Duvar.....	40
2.2.5. Kentin Kuzey Kapısı.....	41
2.2.6. Vespasianus Kapısı	42
2.2.7. Tiyatro.....	43
2.3. Sivil Yapılar.....	44
2.3.1. Heroon Güneyindeki Yapı.....	44
2.3.2. Lykia Akropolisi Konutlar.....	45
2.3.3. Lykia Yapısı.....	47
2.3.4. Güneydoğu Sektör.....	48
2.3.4.1. Doğu Duvar.....	50
2.3.4.2. Güney Yapı.....	51
2.3.5. Bizans Villası.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRUPLANDIRMA

3.1. Polygonal Duvar Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Gruplandırmalar.....	55
3.2. Ksanthos Özelinde Polygonal Örgüye Sahip Duvarların Gruplandırılması.....	61

SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	76
HARİTA ve RESİMLER DİZİNİ.....	87
LEVHALAR.....	91

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1.	F. Winter Grubu.....	58
Tablo 3.2.	M. Durukan Grubu.....	58
Tablo 3.3.	A. Tırpan – B. Söğüt Grubu.....	59
Tablo 3.4.	Ksanthos Sıralı Polygonal Grubu.....	61
Tablo 3.5.	Ksanthos Düzensiz Polygonal Grubu.....	62
Tablo 3.6	Ksanthos Nizamlı Polygonal Grubu.....	62

ÖZET

Likya Bölgesi'nde yüksek evresini Klasik Dönem içerisindeki idari yönden ve dolayısıyla ekonomik refahıyla yaşayan Ksanthos Antik Kenti bugün Kaş beldesine bağlı Kınık Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Antalya – Muğla arasında sınır oluşturan Eşen Çayı'nın kıyısında bir yükseltiye konumlandırılmış olan Ksanthos Antik Kenti'nin keşfi 19. yy içerisindeki seyyahların ziyaretleriyle başlar.

150 yılı aşkın bir süredir tanınan, sistematik bir şekilde 60 yıldır kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği Ksanthos Antik Kenti'ndeki araştırmalar göstermektedir ki Arkaik Dönem'den Doğu Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar kent hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Dönemler içerisinde sınırları değişse de Hellenistik Dönem'den itibaren karşılaştığımız 3 km'ye varan bir surun çevrelediği kent oldukça geniş bir alana hükmetmektedir.

Bu çalışma içerisinde, Ksanthos Antik Kenti'nde diğer kentlere nazaran daha çok sayıda örnekle karşılaştığımız polygonal örgüye sahip duvarlar değerlendirilmiştir. Bugüne kadar keşfedilen 35 noktada tespit edilen polygonal örgüye sahip duvar kalıntısı, duvarların kullanıldığı mimari yapılara, dönemlere ve kendi içerisindeki farklılıklara göre tasnif edilmiştir. Askeri, Resmi ve Sivil yapılar ana başlıkları altında değerlendirilen polygonal örgüye sahip duvarların bulundukları alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları, duvarların ölçüleri, tipleri her alanın kendi alt başlığında irdelenmiştir.

Ksanthos Antik Kenti özelinde, Geç Arkaik Dönem'den MS 7. yy'a kadar, yaklaşık bin yıllık bir kullanım evresiyle karşılaştığımız polygonal örgünün irdelenmesinde ana unsur, yüzey ve kenar işçiliklerinde karşılaşılan farklılıkların ortaya konulmasıdır. Bu vesileyle ortaya çıkan tipler, bir başka ana başlık altında gruplanmaya çalışılmıştır. Özellikle Ksanthos Antik Kenti'nde nadir olarak karşımıza çıkan Hellenistik Dönem kalıntıları bağlamında da polygonal örgüye sahip duvarların, özellikle savunma mimarisinde karşımıza çıktığı belirlenmiştir; bu bilgiler ışığında polygonal örgünün kesintisiz bir şekilde kent içindeki mimari yapılarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Polygonal Örgü, Duvar Örgü Sistemleri, Ksanthos Antik Kenti, Likya

SUMMARY

POLYGONAL WALLS OF KSANTHOS

The ancient city of Ksanthos, in the Lycian Region, was inhabited the economical wealthy administrative sector during the Classical Era. It is located within the boundaries of the Kınık village to Kınık Kaş town. The discovery of the ancient city of Ksanthos which was made by voyagers in the 19th Century and is on the banks of the Eşen River, which formed the border between Antalya and Muğla.

The existence of the ancient city of Ksanthos has been known for more than the 150 years. The systematic excavation studies of Ksanthos, which have been conducted over the past 60 years, showed that it never lost its significance from the Archaic Period to the last years of the Eastern Roman Empire. The city was surrounded by a rampart of 3 kms in lenght since the Hellenistic Period. Even if borders of the city changed from period to period, the rampart dominated a considerably area.

In this study, we compared Ksanthos' polygonal masonry with many other cities' polygonal masonry, many specimens were evaluated. 35 walls with polygonal masonry have been discovered to date and these have been classified according to their architectural structures, the periods and their individual characteristics. Excavation work carried out on the walls with polygonal masonry have been evaluated under the main headings of military, official and civilian structures. The measurements of walls and types are examined within these sub-headings.

Specific to the Ksanthos, the main purpose for the examination of the polygonal masonry which was used for approximately one thousand years (from late archaic period to 7th century A.D.) is to reveal the differences in surface and edge workmanship. The types that have emerged in this way have been tried to be grouped under another main heading. Remains which are rarely encountered in the Ancient city of Ksanthos were in the context of the Hellenistic Period. It has been determined that the walls with polygonal masonry can be assigned under the heading of defensive architecture. In the light of this information, it can be seen that polygonal masonry was used in architecture throughout these periods.

Keywords: Polygonal masonry, Systems of masonry, Ksanthos, Lycia

ÖNSÖZ

*"(...) ben demirbaşım sığır siniriyle dayak yedim
biz de duvarız dinleyen duyan düşünen duvarlar
bizim kucağımız terkedilmiş bir yatak gibi
kirli soğuk
ve bizim kucağımızda kasırgalı insanlar"
Duvar – Attila İlhan*

Çağlar boyunca yaşamın kesintisiz bir biçimde sürdüğü gözlemlenen ve dolayısıyla zengin arkeolojik kalıntılara ev sahipliği yapmasıyla UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil olan Ksanthos'un önemini burada dile getirmeye çalışmak, oldukça gereksiz bir çaba olacaktır. Kentte, yetmiş yılı aşkın süredir devam eden sistemli kazı çalışmalarına rağmen, bu zengin mirasın içinde çalışılmayı bekleyen onlarca problem de dolaylı yoldan mevcudiyetini korumaktadır. Bu hususta, gerçekleştireceğim tez çalışması dahilinde, kente dair bir probleme yoğunlaşmamız gerekiyordu.

Bu vesileyle dikkatimizi cezbeden polygonal duvar örgüsüne dair bir çalışma gerçekleştirme fikri ortaya çıktı. Yoğun çalışmalar gerçekleştirilmiş antik dönem mimarisinde, aslında bugüne kadar pek de kalem oynatılmamış bir alan olan duvar örgü sistemleri üzerine çalışmak, itiraf etmek gerekirse, verileri alacağınız yer bin yılı aşkın süre polygonal örgünün kullanıldığı Ksanthos kenti olunca, iki kez ilgi çekici hale geliyor.

Bu yüzden öncelikle bana bu konuyu öneren Ksanthos Kazı Başkanı Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ'a teşekkürlerimi sunmalıyım. Aynı şekilde bana yardımlarını hiç esirgemeyen, pek kıymetli danışman hocam Doç Dr. Mustafa BULBA'ya da çok teşekkür ederim. Lisans eğitimimden bu yana burslusu olmaktan gurur duyduğum AKMED'e, kurumun çalışanlarına, kurumun eski müdürleri Prof. Dr. Levent YILMAZ ve Kayhan DÖRTLÜK'e çok teşekkür ederim. Her zaman yanımda hissettiğim kıymetli hocalarım Prof. Dr. Havva İşkan IŞIK – Prof. Dr. Fahri IŞIK'a da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

İşsiz bir arkeolog olmama ve inandığım şey her neyse sonuna kadar gitme inadımda bana sabırla katlanan ve sevgiyle destek veren aileme, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nü kazandığımda kayıt harcımı ödeyerek üniversite eğitimi almamı sağlayan lise arkadaşım Hüseyin KURT'a, ne zaman dara düşsem yanımda olan lise arkadaşım Barışcan AŞIK'a, bir dönem yüksek lisans eğitimi için gerekli olan dil geçerlilik puanını alabilmek için girmek zorunda olduğum dil sınavına beni kaydettiren ve böylece yüksek lisans eğitimi alabilmeme olanak sağlayan, her zaman yanımda olan kıymetli dostum Arş. Gör. Aytaç DÖNMEZ,

sadece bir dost değil aynı zamanda her alanda bildiklerini benimle paylaşan bir hoca da olan Arş. Gör. Feyzullah ŞAHİN'e, zorlu arazi koşullarında keşfe çıktığım zaman beni yalnız bırakmayan Erdiñ YEŞİLYURT'a, yaşadığım maddi sıkıntılar yüzünden ara vermek hatta bırakmak üzere olduğum tez çalışmamı, hiç beklemediğim bir anda maddi destek sağlayarak bitirebilmemi sağlayan arkadaşım Vedat KORKMAZ'a sonsuz teşekkür ederim.

Gördüğünüz üzere, sizler olmasaydınız her şey imkânsızdı; bana bu imkânı tanıdığınız için müteşekkirim.

Son olarak, yüksek müsaadelerinizle bu çalışmamı, rahmetli babam Kürşat ERDOĞAN'ın kıymetli hatırasına adıyorum.

Halil Mert ERDOĞAN

Antalya, 2017

GİRİŞ

Antalya ili sınırları içerisinde yer alan Ksanthos Antik Kenti, Kaş beldesine bağlı Kınık Köyü'nün batı yakasından geçen kuzey – güney doğrultulu ve aynı zamanda Antalya - Muğla arasında sınır olarak kabul edilen Eşen Çayı'nın hemen kıyısında yükselen eğimli bir arazinin üzerinde konumlanmıştır (Lev 1 – a). Ksanthos Antik Kenti'nin hinterlandı, bugün Kınık Köyü'nde yer alan ve merkezi çevreleyen 2 km'lik surun (Lev 1 – b) içerisinde kalan yapılaşmanın yanı sıra, Kınık Köyü'den Çavdır mevkiinde yer alan Palamut Köyü içlerine kadar uzamaktadır.

Bugün devam eden kazı çalışmalarının da etkisiyle Ksanthos'un Dynastik Dönem'de bilinen önemi, tarihsel safhada daha da erkene çekilmeye başlanmıştır. Kentin, Lykia özelindeki tarihsel safhaları ve Ksanthos Antik Kenti'nin keşfi, yapılan bilimsel araştırmaların tarihçesi, “Kent Tarihçesi ve Araştırma Tarihine Kısa Bir Bakış” ana başlığı altında kapsamlı şekilde aktarılmıştır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan polygonal duvarlar, Ksanthos'un bu geniş hinterlandına rağmen, sadece 2 km'lik surun çevrelediği merkez kısımdaki kalıntılara aittir. Merkez kentteki yapılaşmanın kâfi miktarda veri sunması ve hem kazı çalışmaları hem de araştırma gerçekleştirilebilme olanakları göz önüne alındığında, merkezin kuzeyinde yer alan Uzun Duvar¹ ve 7 km uzunluğundaki su kemerinin² çevresindeki kalıntılar çalışma kapsamına dahil edilmemiştir.

Antik dönem mimarisi özelindeki çalışmalar göz önüne alındığında, duvar mimarisi ve duvar örgü tekniklerinin, çalışmalar içinde kendine pek yer bulamadığı gözlemlenmektedir. Genellikle savunma mimarisi üzerine yapılan çalışmalarda anılan duvar örgü teknikleri, spesifik olarak ele alındığı çalışmaların az sayıda olması da düşünülürse, Ksanthos'un Polygonal Duvarları çalışması, oldukça büyük önem arz etmektedir. Kentte 35 noktada yer alan polygonal örgüye sahip duvarlar, bu çalışma kapsamında detaylı bir şekilde ele alınmış, diğer duvar örgü tekniklerine çalışma kapsamında yer verilmemiştir.

G. Lugli ve R.L. Scranton'un öncü olduğu kabul edilen duvar mimarisi çalışmalarında da izlenen duvarın kenar ve yüzey işçiliklerinin irdelenmesi, bu çalışmanın da temel çalışma prensibi olmuştur.

¹ des Courtils 2003, 25–26; des Courtils – Marksteiner 1999, 89–104.

² des Courtils 2003, 24.

Toplamda dört ana bölüme ayrılarak oluşturulan çalışmanın ilk bölümünde detaylı bir şekilde Ksanthos Antik Kenti'nin tarihçesi ve kentin keşfiyle başlayan bilimsel araştırmaların günümüze kadar uzanan tarihçesine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise ana başlık olarak üç gruba ayrılan polygonal örgüye sahip duvarların kullanım alanları ve bu ana başlıklar altında polygonal örgünün kullanıldığı mekanların detaylı incelemeleri, duvarlara ait incelemeler ve tarihlemeye yönelik araştırmalar aktarılmaktadır. Üçüncü bölüm ise bugüne kadar yapılan duvar mimarisi özelindeki duvar gruplandırmaları ve Ksanthos'ta karşımıza çıkan polygonal örgüye sahip duvarların gruplandırılmasını kapsamaktadır. Dördüncü bölümde ise genel bir değerlendirme ve sonuç kısmıyla çalışma sonlandırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT TARİHÇESİ ve ARAŞTIRMA TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

1.1. Ksanthos Tarihçesi

Anadolu'nun güneybatısında konumlanmış olan, batıda Fethiye Körfezi doğuda Antalya körfezi arasında kalan, kuzey sınırını ise bu iki körfezden birbirine hayali bir yarım çember çekilerek düşünülebilecek, bugünkü adıyla Teke Yarımadasına Homeros-Sonrası-Dönemler boyunca Lykia adı verilmekteydi. MÖ 2. bin yılda Anadolu'da, Hititlerin Lukka³ dediği bu topraklar, çağlar boyunca insanlara konaklık etmiş ve hatta yurt olmuştur; bölge dışındaki belgelere dayanarak gerek Hitit Kralı Muvatalli'nin II. Ramses'e karşı gerçekleştirdiği savaşta, müttefiği olduğu⁴, gerekse Alasiya kralının, Akhenaton'a gönderdiği bir mektupta "Lukkaların akınlarından yıldığı"⁵ artık çok net bilinen verilerdir⁶. Bu tarihsel veriler Homeros ve sonrası neredeyse tüm antik kaynaklarda Anadolu halklarının Hellenleştirilmesinin politik bir idea yaratmaktan öteye bir amaç taşımadığının kanıtı sayılabilir⁷. Yazılı tarihsel verilerin yanı sıra bölgenin tarihi hakkında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde, bölgenin Homeros öncesine ait geçmişinin, materyallerle de desteklenebilir hale gelmesi, -ki özellikle Tlos (Tlawa – Dawala) hinterlandı içerisinde kalan Girmeler Mağarsındaki katmanda yapılan C14 analizleri ile en erken MÖ 9. binin ikinci yarısına, Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenmesi ve kent merkezindeki stadyum kazılarında gün yüzüne çıkartılan Kalkolitik ve Tunç Çağı'na ait el aletleri ile Tunç Çağı seramikleri⁸; Elmalı'nın 30 km kuzeybatısında yer alan Çaltılar Höyük'te yürütülen yüzey araştırmaları sırasında karşılaşılan çok miktarda geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı seramikleri⁹; veyahut Patara'da karşılaşılan, kimi araştırmacılarca münferit olarak nitelendirilen¹⁰ fakat kimi uzmanlarca da Anadolu özünde diğer buluntularla birlikte düşünülünce "karanlığı

³ Işık 2010, 67.

⁴ Bryce 1986, 5 dn. 11.

⁵ Bechard 2000, 237, dn. 8.

⁶ des Courtils 2003, 19.

⁷ Korkut 2015, 5.

⁸ Korkut 2015, 7.

⁹ Momigliano et al. 2010-8, 121.

¹⁰ des Courtils 2003, 19.

aydınlatan”¹¹ Erken Bronz Çağı’na ait bir balta¹²-, Homeros Öncesi Lykia’sına ışık tutmaktadır. Kendilerine, öz dilleri olan Lykçe’de, “Trmmis”, yurtları olan bölgeye ise “Trmilli”¹³ diyen bu halkın tarihsel süreklilikte, öz kültürlerine sahip çıktıkları Cladius Dönemi’nde dikilen Patara Yol Kılavuz Anıtı’ndaki “Balboursa’dan Trmilinda üzerinden Kibyra’ya”¹⁴ ibaresinin günümüz Dirmil’i (Altınyaka) ile benzerlik göstererek kanıtlamaktadır¹⁵.

İşte bu Lykia coğrafyası içinde yer alan ve yüksekliği üç bin elli metreyi aşan¹⁶ Massikytos’un (Akdağ) batısında kalan düzlük ise Ksanthos Vadisi olarak adlandırılmaktadır. Vadiye ismini veren ve Strabon’un “Lykia’nın en büyük kenti”¹⁷ olarak adlandırdığı Ksanthos, modern adıyla Eşen Çayı’nın taşıdığı alüvyonal birikintiler neticesinde oluşan, güneyde Akdeniz, batıda Pydnai Kalesi ve doğuda Patara Kenti’nin sınırlandırdığı, üçgen şeklindeki ovanın kuzeyinde konumlanmıştır. Toroslardan gelen akarsuların suladığı bu bereketli topraklar üzerinde kurulmuş olan Ksanthos Kenti ile, aynı bölgenin tarihçesinde olduğu gibi, ilk kez Hitit metinlerinde karşılaşmaktayız. Yalburt’ta ele geçen Geç Bronz Çağı’na tarihlenen bir yazıttan, IV. Tudhaliya’nın bölgeye bir sefer gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır; metinde Pttar (Patara), Tlawa (Tlos), Wanawanda (Oinoanda) ile Arnna (Ksanthos) kentlerinin adı geçmektedir¹⁸. Kentin batı yamacından akan bugünkü adıyla Eşen Çayı¹⁹,nın çamurlu suyunun sarı renginden gelen, kentin ve çayın adı, Hititçe’de “Sianti” Yunanca’da ise “Ksanthos”tur²⁰. Ksanthos’un her ne kadar Hitit metinlerinde geçen anılmaları sayesinde varlığı hakkında su götürmez gerçekler olsa da yapılan kazı çalışmaları şu an için bu tarihsel safhaları tamamlayabilecek arkeolojik veriler sunmamaktadır. Arkeolojik verilerin henüz ışık tutamadığı Ksanthos kentinin bu dönemleri için bir diğer söylence Homeros’un destanı İlias’ta geçer; “(...) Anaforlu Ksanthos’tan geldim.” diyen ve cenk ederek ölen kahraman Sarpedon, Homeros’un aktarımına göre Ksanthosludur ve Akha

¹¹ Işık 2007, 230.

¹² des Courtils 2003, 19

¹³ Işık 2010, 67. T. Korkut yerli halkın kendilerine verdikleri ismin Trmmili, bölgeye verilen ismin ise Trmmise olduğunu dile getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Korkut 2015, 6.

¹⁴ Şahin 2011, 21.

¹⁵ Işık et al. 1998/1999, 35; Işık 2010, 68.

¹⁶ Bean 1998, 21.

¹⁷ Strab., XIV.3: C666

¹⁸ des Courtils 2003, 19, 21, Res: 3.

¹⁹ Pseudo-Skylaks, 100.

²⁰ des Courtils 2003, 21; Çevik 2015, 221.

istilasına karşı cenk etmek için Lykia'dan kalkıp Troia'ya gelmiştir²¹. Heredotos, Tarih'inde Ksanthos'u Lykia ile eş anlamlı terimler gibi kullanmıştır²². Şüphesiz bölge için Ksanthos'un ne kadar büyük bir önem arz ettiğini anlamaya yetecek bir veri sayılabilir bu aktarım. Ksanthos'ta yarım yüzyılı aşkın süredir devam eden kazı çalışmalarının son on yıllık bölümünde, sadece Ksanthos için değil aynı zamanda Lykia'nın Arkaik Evre'sine de ait, oldukça önemli buluntular ortaya çıkartılmıştır; 2004 yılında gerçekleştirilen Ksanthos Güneydoğu Sektör kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan ve günümüzde Antalya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen, alçak aslan ve boğa kabartmaları bu evreye ait en önemli bulgu sayılabilir²³. Lykia Arkaik Sahfa'sının, Klasik Sahfa'nın Lykia özelindeki kendine has üslubundan daha farklı olduğu hatta Geç Hitit ve Frig bağlantılı olduğu bazı biliminsanlarınca bu keşif sonrası dile getirilmiştir²⁴. Daha önceki kazı sezonlarında ortaya çıkartılan aynı döneme ait seramik parçalarıyla savlanan yaşam izi²⁵, böylece sağlam temellere oturtulabilir vaziyete gelmiştir. Heredotos'un Tarih'inde bahsettiği Pers istilasını ile başlayan Ksanthosluların kendilerini efsanevi biçimde yok edişlerinin²⁶ ardından kentin yönetimi değişmiştir; Ksanthos merkez alınarak bölgenin siyasi iktidarı Med kökenli komutan Harpagos'un soyundan gelenlerin²⁷ idareci olduğu Dynastik sisteme evrilmiştir. Bu görüş hakkında bazı araştırmacılar sistemin değişmediğini öne sürmüşlerdir; Heredotos'un Tarih'inde aktardığı üzere Lydialı Kroisos'un zapaltına alamadığı halklardan biri olan Lykialıların²⁸, böyle bir güce karşı gelebilmesinin ardında askeri organizasyonu sağlayabilecek yönetsel bir gücün olması gerektiği savlanır²⁹. Hatta bu savı güçlendirecek veriler, Pers istilasını öncesinde ele geçen nitelikli eserlerdir; Güneydoğu Sektör kabartmaları bu açıdan da kent ve bölge tarihi için büyük önem arz etmekte olabilir. Yönetim biçimi

²¹ Hom. Il, II, 876.

²² Hdt., I, 176; Işık 2007, 219; Bean 1998, 51.

²³ des Courtils 2005, 41 – 45.

²⁴ des Courtils 2007, 1640.

²⁵ des Courtils 2003, 14.

²⁶ Hdt., I, 176.

²⁷ Ksanthos'un Dynastik Dönemde, Harpagos soyundan gelenlerce yönetildiği hala tartışılmalı bir meseledir. Harpagos soyundan gelenlerin idareci olduğu konusunda fikir birliği gösteren biliminsanları için bk. Keen 1998, 76, dn 30 – 31; Aksi görüş için bk. Özdoğan 2015, 522; Keen 1998, 79.

²⁸ Hdt., I, 28.

²⁹ Özdoğan 2008, 14.

değişsin değişmesin, Ksanthos bu dönemde Lykia'daki diğer kentler ile Pers idaresi arasında bir bağlantı kurma görevi üstlendiği açıktır³⁰.

Ksanthos tarihinin en tartışmalı kısmı “Harpagidler” problemidir. “Pers istilası sonrası Harpagos soyundan gelenler mi yoksa Lykialı yerel beyler mi dynast olarak yönetimde söz sahibi olmuşlardı?” tartışmasını aydınatabilecek en önemli tarihsel veri Ksanthos Batı Agora'sında bulunan Yazıtlı Dikme Anıtı'dır. Yazıtlı Dikme Anıtı'nın güney ve doğu yüzleri boydan boya, kuzey bölümünü ise üst kısmı Lykçe; kuzey bölümün ortası Hellençe; kuzeyde geri kalan kısımlar da dahil, batı yüzün tamamı Milyas dili ya da diğer adıyla Lykçe B dilinden yazıtlar barındırmaktadır³¹. Dikme'nin Lykçe'yi aydınatabileceği gerçeğinin yanı sıra Ksanthos dnastlarının soy ağacı gibi tarihsel konuları da barındırması açısından önemi oldukça fazladır. Maalesef anıtın kime ait olduğu, ilgili kısmın tahrip olmasından dolayı okunamamaktadır³². Yine de ilgili kısımda anıt sahibinin soyuna ilişkin bazı bilgilere ulaşılabiliyor: “Bu stel [...] tarafından yapılmıştır. Harpagos oğlu, Khe[.]iga'nın [...], Kuprlli'nin torunu (?)”³³. Yine de anıt sahibi konusunda çeşitli öneriler vardır³⁴ fakat kesinlik kazanmamış bu öneriler oldukça tartışmalıdır. Yazıtta bahsi geçen, anıt sahibinin babası olarak belirtilen Harpagos, MÖ 546'da Ksanthos'u fetheden Med asıllı komutan Harpagos değil, olasılıkla O'ndan yaklaşık 1 yüzyıl sonra yaşamış olan, aynı Limyra dynastı Perikle gibi, ismi öykünmeyle oluşturulmuş bir başka bey idi³⁵. Kuprlli'nin oğlu ya da damadı olma olasılığı yüksek olan Harpagos'un, yöneticilik yaptığına dair hiçbir veriye ulaşılamamıştır³⁶. Harpagos ismine öykünme haricinde dynast ailenin Med soyuyla olan bağlantısını güçlendirebilecek deliller yok denecek kadar azdır; Med soylu komutan Harpagos'tan dikmedeki yazıtlar boyunca söz edilmemiş olması, bölgede iktidar sahibi olduğu kesin bilinen Kuprlli, Kheriga ve Kherei'nin neden Pers kökenli değil de yerel isimler kullandığı ve belki de en önemlisi olan Büyük Darius zamanında oluşturulan vergi listelerinde Lykia'nın diğer

³⁰ Özüdoğru 2008, 13.

³¹ Dönmez 2014, 54, dn. 171.

³² Childs 1979, 98; Gyax – Tietz 2005, 92; Özüdoğru 2008, 26.

³³ Childs 1979, 98.

³⁴ Anıtın sahibi konusunda üç isim anılır: “Kherei, Kheriga ve Merehi” detaylı bilgi için bk. Özüdoğru 2008, 25; Merehi önermesi için bk. Gyax – Tietz 2005, 95 – 96; Kheriga önermesi için bk. Childs 1979, 102.

³⁵ Özüdoğru 2008, 28.

³⁶ Harpagos'un neden yönetimde yer almadığıyla ilgili, Kuprlli'nin yönetimi sırasında hayatını kaybettiği ya da yaşlılığı nedeniyle yönetimi direkt Kuprlli'nin genç torununa bıraktığı ileri sürülen tezler arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Özüdoğru 2008, 28.

bölgelerin koşullarıyla bir tutulması Med soylu dynast aile savına antitez olabilecek karşı önermelerdir³⁷.

Bu dönem (Hanedan Çağı: MÖ 546 – 334) Ksanthos için altın çağ olarak adlandırılabilir, çünkü ören yerini ziyaret edenlerin halen görebileceği Batı Agora ve kentin diğer alanlarındaki anıtsal mezarlar, özellikle Lykia özelindeki dikme mezarlar, bu dönemi yansıtan yegane unsurlar olarak günümüze kadar gelmiştir. Yöneticilere ait olması gereken bu önemli anıtsal mezar yapıları hakkında, hangisinin kime ait olduğu da dahil olmak üzere tarihleme hususunda da çeşitli öneriler mevcuttur. Dikmelerden en erkeni olan ve Batı Agora etrafına konumlanmış olan diğer dikmelerden farklı bir lokasyona aidiyetiyle de diğerlerinden ayrılan Aslanlı Dikme yaklaşık olarak MÖ 550 - 540 yıllarına tarihlenir³⁸; mezar sahibi bey ile ilgili herhangi bir fikir yürütülememektedir³⁹. Mezarların hangi beye ait olduğuyla alakalı önermelerin birlik gösterdiği yegane nokta, yaklaşık olarak MÖ 390 - 380 yıllarına tarihlenen⁴⁰ ve mimarisiyle dikmelerden ayrılan Nereidler Anıtı'nın sahibi Erbinna'dır⁴¹. Bu altın çağa ait anıtların en erken ve en geç tarihlenenler arasında kalan diğer anıtların –ki Harpy Anıtı, Yazıtlı Dikme, Tiyatro Dikmesi gibi örnekleri barındırır- kimlere ait olduğu ve tarihlendirilmeleri üzerine çeşitli önermeler mevcuttur⁴². Erbinna'nın ölümünden sonra Ksanthos ve Ksanthos Vadisi'ndeki kentler önce Limyra'lı Perikle'nin egemenliği altına girmiş daha sonrasında ise Karia'daki Halikarnassoslu Mausolos'un küçük kardeşi Piksodaros'un yönetimine geçer⁴³. MÖ 380 – 334 yılları arasında yaşanan bu gücünü kaybetme durumu, MÖ 334'de İskender'in bölgeye gelişiyle kesinleşir. Büyük İskender'in Ksanthos'a gelişinde karşılaştığı Ksanthos ile alakalı iki farklı anlatım mevcuttur: Tarihçi Appianos'a göre Ksanthos halkı aynı Harpagos komutasındaki Pers ordusuna karşı takındıkları teslim olmama ereğince karşı koymuş fakat başarısız olmuşlar, Arrian ise Ksanthos, Pinara ve Patara ile beraber çevredeki 30 irili ufaklı kentin⁴⁴ İskender'e teslim

³⁷ Özüdoğru 2008, 29.

³⁸ Keen 1992, 63; Özüdoğru 2008, 67; Aslanlı Dikme'nin literatürde atfedilen diğer tarihlendirilme önerileri için bk. Özüdoğru 2008, 68.

³⁹ Keen 1992, 62–63.

⁴⁰ des Courtils 2003, 100; Keen 1992, 63.

⁴¹ des Courtils 2003, 98; Keen 1992, 63; Işık 2015, 612.

⁴² Detaylı karşılaştırmalar ve tartışmalar için bk. Keen 1992, 53– 63.

⁴³ des Courtils 2003, 30.

⁴⁴ Arr. anab., XXIV. 67 – 68.

olduğunu belirtir⁴⁵. İskender sonrası dönemde ardıllarının arasındaki çekişmelerden Ksanthos da dolaylı olarak etkilenmiştir; Önce Antigonos'un egemenliğinde özerkliğe sahip olurken⁴⁶ MÖ 309 yılında⁴⁷ Mısır'da hüküm süren Ptolemaioslar tüm Lykia kıyı şeridini ve Ksanthos'u fetheder⁴⁸. MÖ 197 yılına kadar Ptolemaiosların yönetimi altında kalan Ksanthos, bu tarihten sonra Seleukos Kralı III. Antiokhos tarafından ele geçirilir ve kent, Leto, Apollon ve Artemis'e adanır⁴⁹. III. Antiokhos'un Anadolu'yu fethetme planları Roma Cumhuriyeti ordusu ile Pergamon Krallığı'nın müttefikliği karşısında Magnesia'da yapılan savaş kaybetmeleri neticesinde ortadan kalkar⁵⁰. Bu durum tüm Anadolu'yu etkilediği gibi Lykia ve dolayısıyla Ksanthos'u da etkiler; savaş sonunda MÖ 188 yılında imzalanan Apameia andlaşması neticesinde Roma'nın daimi destekçisi olan Rodos'a, tüm Lykia hediye edilmiştir⁵¹. Lykia genelinde hoşnutsuzlukla karşılanan bu gelişme 22 yıl sürecek olan bir çatışma halini doğurur. Lykia, Rodos ile üç kez savaşır, fakat üstünlük kuramaz⁵²; Ksanthos'un bu savaşlardan ikincisinde, Roma'ya elçiler göndererek önemli bir rol üstlendiği bilinmektedir⁵³. Belki de bu giriştiği savaşlarda aldığı mağlubiyetler neticesinde ilk kez MÖ 168/167 yılında Lykia Birliği kurulur⁵⁴. Aynı yıllarda Roma'nın Makedonyalı Perseus ile yaptıkları savaşta Rodosluların Perseus'a yakınlık göstermesi üzerine, savaşta galip gelen Roma, Rodos'u cezalandırarak tüm Lykia ve Karia'ya kendini yönetme hakkı tanır⁵⁵. Bu tarihlerdeki en önemli gelişme hem Lykia hem de Ksanthos için Lykia Birliği'nin kurulmuş olmasıdır; öyle ki MÖ 133 yılında Pergamon Krallığının Roma'ya devrinden sonra kurulan Asia Eyaleti'ne bile dahil olmadan MS 43 yılına değin birlik olarak yaşamlarını sürdürebildiler⁵⁶. Ksanthos'un bölge ve dolayısıyla birlik içindeki önemini Strabon'un, birlik

⁴⁵ Bean 1998, 52.

⁴⁶ des Courtils 2003, 15.

⁴⁷ Bean 1998, 53.

⁴⁸ des Courtils 2003, 15.

⁴⁹ Bean 1998, 27, 53.

⁵⁰ Liv. XXXVII. 38. 1-44.

⁵¹ Liv. XXXVIII. 39.

⁵² Akşit 1971, 60 – 64.

⁵³ Akşit 1971, 61.

⁵⁴ Çevik 2015, 41; Birliğin ilk kez MÖ 276 – 204 yılları arasında kurulmuş olabileceği de söylenmektedir, detaylı bilgi için bk. Akşit 1971, 71.

⁵⁵ Akşit 1971, 67.

⁵⁶ Çevik 2015, 41.

içinde üç oy hakkında sahip, büyük altı kent arasında olduğunu bildirmesiyle anlamaktayız⁵⁷. Bu önemli role rağmen, Hellenistik Safha, Ksanthos kenti için sönük geçmiş olmalı; zira kentte sürdürülen kazılar neticesinde biliyoruz ki Hellenistik Safha'ya ait çok büyük imar planları ya da kalıntılar görülememektedir⁵⁸.

MÖ 42 yılında Ksanthos için tarih tekerrür eder; Roma'da iç savaşların yaşandığı bu süreçte Brutus'un para ve güç toplamak amacıyla Ksanthos'a gelir. Her ne kadar Appianos ve Plutarkhos'un aktarımlarında işgalin ve çatışmaların şekli farklı olsa da Ksanthosluların teslim olmayı reddedip, Klasik Safha'da Harpagos işgaline karşı takındıkları tavrın aynısını tekrar ettikleri günümüze değin bize ulaşan bilgilerdendir⁵⁹. Yaşanan tahribatın büyüklüğü hakkında, Ksanthoslulara MS 41 yılında Marcus Antonius'un kenti yeniden imar etmeleri gerektiği hakkındaki mektubu⁶⁰, bir fikir verebilir. Bu süreçten sonra Ksanthos'ta kentin belki de önemli ölçüde gözlemlenebilen kısımları inşaa edilmiştir; üç agora, sütunlu cadde ve MS 68 – 70 yılları arasında Lykia valiliği yapmış olan Sextus Marcus Priscus'un yaptırdığı üç kemerli giriş kapısı bu yapılaşmada sayılabilecek örneklerdendir⁶¹. Roma yapılaşmasını okuyabildiğimiz en önemli dönemler Anadolu'da yaşanmış olan yıkıcı depremlerden⁶² sonraki gelişmelerdir; Rhodiapolisli ünlü hayırsever Opramoas'ın MS 2.yy depreminden sonra Ksanthos'a 10.000 dinar bağışladığı bilinmekte⁶³. Ayrıca bir diğer örnek -depremlerle bağlantılı olma olasılığı olmasa da-, tiyatronun, yüksek ihtimal, onarımı ya da genişletme çalışmaları ile Klasik Safha'ya ait Tiyatro Dikmesi olarak adlandırılan anıtın başka bir yere transferinde görülür⁶⁴; Onasandros oğlu Onasandros'un bu taşıma işini gerçekleştirdiği de ayrıca enteresan bir anekdotur⁶⁵.

Ksanthos'un rehaf içinde altın çağını yaşadığı dönemlerden biri de Bizans Dönemi'dir⁶⁶. Özellikle Lykia Akropolis'i'nin kuzeydoğusuna konumlanmış olan bizans

⁵⁷ Strab., XIV.3, C665.

⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. des Courtils – Cavalier 2001, 156 – 159; Ayrıca Letoon'daki Hellenistik Safha imarıyla Ksanthos arasındaki uyumsuzluk için bk. Çevik 2015, 213 – 214.

⁵⁹ Bean 1998, 53 – 54; Plut. XLVI, 682.

⁶⁰ App. civ., Bciv. 4.10. 76 – 80.

⁶¹ Dönmez 2014, 2.

⁶² Lykia'nın etkilendiği 13 büyük deprem bilinmektedir, MÖ 3.yy'dan MS 7.yy'a değin yaşanan bu büyük depremlerin detaylı tarihleri için bk. Çevik 2015, 45 – 46.

⁶³ Çevik 2015, 215; 30.000 dinar olarak da bahsi geçer, detaylı bilgi için bk. Çevik 2015, 434.

⁶⁴ Demarge 1958, 110.

⁶⁵ Çevik 2015, 215.

⁶⁶ des Courtils 2001, 164 – 169.

villası⁶⁷ ve kentin bir psikopozluk merkezi olmasını sağlayan⁶⁸ beş büyük boyutlu kilisi ile iki küçük şapel bu dönemde kentte ne kadar yoğun bir imarın gerçekleştirildiğine kanıttır. Ayrıca Bizans Dönemi içerisinde Roma Dönemi yapıları da tekrar tekrar kullanılarak, çeşitli işliklere devşirilir. 2012 yılındaki Ksanthos kazıları sayesinde ortaya çıkan iki önemli bulgu bu duruma örnek sayılabilecek veriler sunar. Batı Agora'daki kuzey sektör dükkanlarından birindeki şarap satış dükkanı⁶⁹ ve Klasik Dönem yapılarından olan Lykia Yapısı'nda – olasılıkla bir marangoz-, ortaya çıkartılan işlik⁷⁰ binaların yeniden kullanımını göstermektedir. Kentin ikinci altın çağı MS 6.yy'da yaşanan bir deprem ve sonraki yüzyılda başlayan Arap akınları ile tekrardan sekteye uğramıştır; sonuç olarak kent terk edilmiştir⁷¹. Sonraki yüzyıllarda yeniden iskân gören kentten geriye kalan veriler oldukça cılızdır ve bu durumda pek bir şey söyleyebilmek mümkün değildir⁷².

Ksanthos'a dair ele geçen en geç yaşam izi ise 18.yy'a doğru tarihlenmektedir; dönemin padişahının olasılıkla Rodos'tan sürdüğü halk, kente yerleşmiş olmalıdır. Batı Agora'daki entablatur parçalarıyla örülmüş duvarların oluşturduğu kapalı mekanlar, bu halktan geriye kalan ağıl işlevinde kullanılmış yapılara ait olabilir⁷³.

1.2. Araştırma Tarihi

Lykia Bölgesi'ne dair yapılan en erken araştırmalar 1776 yılına tarihlenir; Charles Fellows'a kadar genelde Lykia'nın kıyı şeridinde odaklanan araştırmalar Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier'in *Voyage Pittoresque de la Grece* çalışmasıyla başlar⁷⁴. Bu öncü çalışmadan sonra Avrupalı seyyahlardan sonra bölge cazip bir hale gelmiştir. Sırasıyla bölgeyi ziyaret eden seyyahlar 1800 yılında Joseph van Hammer ve aynı tarihte William Martin Leake, 1811 – 1812 yılında Lykia kıyı şeridinde bulunan antik kentlerin haritalarını hazırlayan Britanya Deniz Kuvvetleri'nde Donanma Komutanı olan Sir Francis Beaufort, 1833 – 1843 yılları arasında Anadolu'yu da kapsayan gezileri ile Charles

⁶⁷ des Courtils 2001, 166.

⁶⁸ Dönmez 2014, 31.

⁶⁹ Dönmez – Erdoğan 2013, 63; İlgili şaraphane hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Varkıvanç 2015, 545 – 557.

⁷⁰ Yeşilyurt – Yıldız 2013, 66.

⁷¹ des Courtils 2001, 169.

⁷² Dönmez 2014, 32.

⁷³ des Courtils 2003, 49.

⁷⁴ Demargne 1958, 15.

Félix Marie Texier'dir⁷⁵. Bu seyyahların geride bıraktıkları günlükler ve çizimlerde Ksanthos'u görememekteyiz; sahil şeridinden 7 km içeride kalan kenti ilk keşfeden bu yüzden 1838 yılında Charles Fellows olmuştur. Fellows'un kenti dört kere ziyaret ettiğini bilmekteyiz, ilk ziyareti 20 Nisan 1838 yılında gerçekleşmiş ve birkaç çizim ile çok etkilendiği bu Lykia kentine tekrardan daha donanımlı bir şekilde gelmek için İngiltere'ye geri dönmüştür. Fellows'un sonradan British Museum'a götüreceği Ksanthos kabartmalarından çok etkilendiği ve İngiltere devletince bu eserlere sahip olunması gerektiğini, bu yüzden padişahın gerekli izin fermanlarının alınması için Lord Henry John Palmerston'a mektup yazdığı bilinir. 1841 yılında G. Sharf ve R. Havkins ile çıktığı üçüncü gezisinde Lord Palmerston'un yaptığı girişimler sonucu elde edilen izin fermanıyla birlikte, Fellows ve arkadaşları Ksanthos'ta iki ay süresinde kalırlar. 78 kasa mimari plastik eser bu süreç sonunda İngiliz Donanması vasıtasıyla İngiltere'ye taşınır. Dördüncü ve son ziyareti ise 1843 yılında gerçekleşir ve bu sefer hem bir önceki ziyaretinde İngiltere'ye götüremediği Payava ve Merehi lahitini hem de kentin çeşitli yerlerinde yaptığı kazı çalışmaları neticesinde ele geçirdiği eserleri gemilere yükleyerek İngiltere'ye götürmüştür. Fellows'un Ksanthos'u keşfi, Anadolu'yu karış karış gezen diğer gezginlerin de bu sayede dikkatini çekmiş, 1841 yılında kentin ilk haritasını çıkartacak olan Th. Graves, R. Hoskyn ve S. Beacon da kenti ziyaret ederek çalışmalar yapmışlardır. Ardından 1881 yılında kente gelen Otto Benndorf ve Eduard Hula önderliğindeki Avusturyalı araştırmacılar Yazıtlı Dikme de dahil olmak üzere kentteki yazıtların kopyalarını çıkartmış, ardından bu çalışmalar Ernst Kalinka sayesinde 1920 yılında kente ait 134 yazıtı da kapsayan *Tituli Asiae Minoris* ile yayınlanmıştır⁷⁶. Fellows'un miras bıraktığı çalışmalar ve sonrasında diğer seyyahların yaptığı gözlemler ile epigrafik çalışmalar neticesinde kentin önemi bilimsel olarak da teyyit edilince, Lykia Bölgesi'nde başlayan en erken kazı çalışmaları Ksanthos Kenti olmuştur⁷⁷. 1950 yılında Pierre Demargne önderliğindeki Fransız Arkeoloji Misyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nden gerekli izinleri alarak düzenli kazı çalışmalarını başlatan ekiptir. Ksanthos'taki çalışmalar 2012 yılına kadar Letoon ile eş zamanlı devam etmiştir. Pierre Demargne 1950/1 – 1962 tarihleri arasında, Henry Metzger 1962 – 1977 tarihleri arasında, Christian Le Roy 1978 – 1993 tarih aralığında ve son olarak Jacques des Courtis ile 1994 – 2010 yılları arasında Ksanthos Kenti'nde çalışmaları

⁷⁵ Texier 1862, 182 – 187; Leake 1824, 320; Seyyahlardan bir seçki için bk. Çevik 2015, 7; ayrıca bk. Dönmez 2014, 5, dn.13.

⁷⁶ Önen 2014, 307.

⁷⁷ Çevik 2015, 14.

sürdüren Fransız ekibin kazı başkanlığını yapmıştır⁷⁸. 1950 yılından beri düzenli olarak devam eden Ksanthos Kenti kazıları, Fransız arkeologlar döneminde daha çok Batı Agora, Lykia Akropolisi, Büyük Kilise ve Sütunlu Cadde üzerine yoğunlaşmıştır. Kentin dünya tarihi açısından önemi, yapılan kazı çalışmaları neticesinde perçinlenmesiyle, Ksanthos Kenti 1988 yılında UNESCO Dünya Kültürel Miras listesine girmiştir. 60 yıl boyunca devam eden ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü adına yürütülmekte olan Ksanthos Kazıları, 2011 yılında Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Burhan Varkıvaç'a devredilmiştir.

⁷⁸ Tiryaki 2013, 140.

İKİNCİ BÖLÜM

KSANTHOS'UN POLYGONAL DUVARLARI

Antik dönem mimarisiyle alakalı çalışmalar düşünüldüğünde, duvar mimarisi ve duvar örgü teknikleri, genellikle savunma mimarisi üzerine yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum düşünüldüğünde Ksanthos'un Polygonal Duvarları çalışması, oldukça büyük önem arz etmektedir. Kentte 35 noktada yer alan polygonal örgüye sahip duvarlar, bu çalışma kapsamında detaylı bir şekilde ele alınmış, diğer duvar örgü tekniklerine çalışma kapsamında yer verilmemiştir.

Kayda geçmiş olan polygonal örgüye sahip duvarların çalışma kapsamındaki tasnifi, duvarların kullanıldığı alanlara göre gruplandırılması ve çalışmanın sonunda da duvarda karşılaştığımız stillerin gruplandırılması şeklinde gerçeklemiştir.

G. Lugli ve R.L. Scranton'un öncü olduğu kabul edilen duvar mimarisi çalışmalarında izlenen yöntem olan, duvarın kenar ve yüzey işçiliklerinin irdelenmesi, bu çalışmanın da temel çalışma prensibi olmuştur.

2.1. Askeri Yapılar

Literatürde spesifik olarak duvarların ele alındığı çalışmalar oldukça kısıtlı sayıdadır. Duvar ile ilgili çalışmaların çoğunun ana eksenini, kentlerin savunma sistemleri üzerine yerleştirilmiştir. Duvar statığı ya da duvar örgü sistemleri üzerine çalışmalar gerçekleştiren biliminsanlarınca da araştırılan kentlerin savunma sistemiyle ilgili sur ya da askeri yapıları, oldukça büyük önem arz etmektedir. Bunun sebebi, maksatına uygun inşa edilen sur ya da askeri yapıların, iç kentte karşılaştığımız sivil mimaride kullanılan yapı duvarlarının statik sağlamlığı ile mukayese edildiğinde kat be kat daha güçlü ve hala ayakta kalmış olmasıyla, rahatça izlenebilirlik sağlamasındadır. Bu vesileyle, Ksanthos Antik Kenti'nin polygonal duvar örgüsünün irdelendiği çalışmamızda, savunma sistemleriyle alakalı askeri yapılar bütününün önemi büyüktür.

Kent kavramı ortaya çıktığında, dolaylı yoldan kent imarına dahil olan savunma gereksinimini karşılayacak mimari organizasyon, ilk başlarda akropolisler ile ve o akropolisleri çeviren küçük ölçekli surlara endekslenmiştir⁷⁹. Taş ocakları ile kent imarı arasındaki organizasyon genişledikçe savunma hattı da aynı oranda genişlemeye başlamış,

⁷⁹ Wycherley 1993, 32-33.

örneğin MÖ 4. yy’da yenilenen sur inşasıyla Sirakusai’deki uzunluk ölçüleri 27 km.’ye kadar varmıştır⁸⁰. Genişleyen sur yayı, kentin iskân edilmemiş bölgelerini de kapsamaya başlamış; bu vesileyle savunma hattının gerisindeki kentin korunaklılığı artmıştır. Surların inşasındaki en önemli etken elbette kentin lokalize edildiği topografyadır; Ksanthos Antik Kenti’nin surları, 2 km’yi bulan uzunluğuyla⁸¹ küçük ölçekli bir kent gözlemi sunmasına rağmen topografya ile bağlantılı olarak, bu surların merkez hinterlandı kapsadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunun haricinde de sur kalıntılarıyla karşılaşmaktayız: Ksanthos’un merkez hinterlandı dışında kalan “Uzun Sur Duvarı”⁸², ileriki yıllarda gerçekleştirilecek kapsamlı çalışmalar neticesinde Ksanthos’un savunma imarı açısından önemli veriler sunacaktır. 3 km uzunluğuna sahip bu Uzun Sur Duvarı, Ksanthos (Kınık) merkezinden kuzeyde yer alan Çavdır mevkiğine bağlı Palamut köyünde yer almaktadır. Tek aksta inşa edilmiş olan bu sur duvarı, Ksanthos’un hangi evresinde, hangi tehlikeye ya da tehlikelere karşı ve tam olarak hangi amaçla inşa edildiğine dair birçok soru işaretleri barındır. Üzerinde detaylı bir çalışmanın yapılmadığı bu Uzun Sur Duvarı için kabaca, Akarca’nın aktardığı iskân edilmemiş noktaları kapsayan savunma hatlarıyla alakalı bir bağlantıdan söz edilebilir. Çalışmamızın ana eksenini, Ksanthos merkez hinterlandında yer alan polygonal duvarlar olduğu için, çalışmada ele alınmayacak olan bu sur duvarının yine de polygonal örgüye sahip olduğu ve kapsamlı olmayan çalışmalarca MÖ 6. ve 5. yy’a tarihlendiğini belirtmekte fayda vardır⁸³. Zira Ksanthos kent surlarında da karşılaşacağımız polygonal örgüye dair devamlılık, kentin uzak ve iskân edilmemiş bölümlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Yapıları gereği iyi korunan surların araştırılmasında karşılaştığımız çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bunlar araştırmacının bakış açısına göre değişmekle birlikte, genelde konstrüktif özelliklerin topografya ile olan ilişkisi ya da savunma stratejilerinin mimariye yansıması karşımıza çıkan genel bakış açılarındandır. Ksanthos Antik Kenti’nin kendine has durumlarından birisi olan ikili sur sistemi -akropolis ve merkez sur- çalışmamızda bu bakış açılarından tamamıyla uzak, sadece çalışmanın genelinde korunacak olan anlayışla, cephe – kenar işçiliği göz önünde bulundurularak irdelenecektir.

⁸⁰ Çeşitli kentlerin sur yapıları hakkında detaylı ölçüler için bk. Akarca 1987, 128–129.

⁸¹ des Courtils 2003, 75.

⁸² des Courtils – Marksteiner 1999, 89.

⁸³ des Courtils – Marksteiner 1999, 89 – 104; des Courtils 2003, 124 – 126.

2.1.1. Sur Duvarları

Ksanthos Antik Kenti'nde gözlemlenebilir iki merkezi surdan bahsetmemiz gereklidir. Ele alınacaklardan ilki kentin merkez hinderlandını kuşatan 2 km'yi bulan uzunluğuyla Ana Sur; diğeri ise Dnastik Dönem'de kentin kalbi sayılan Lykia Akropolis'ini çevreleyen Lykia Akropolisi Surlarıdır.

2.1.1.1. Batı Sur

Kentin batı sınırında, Eşen Çayı'na inen yamaçtaki sur organizasyonu polygonal örgü açısında oldukça kısır kalmıştır. Lykia Akopolisi'ndeki sur sisteminin kuzey aksında, aşağı yamaçta devam eden Batı Sur, asfalt yolun çatal yaptığı noktaya kadar yamaç boyunca yükselerek devam eder ve bu noktada sonlanır, gözden kaybolur. Tüm bu hat boyunca devam eden sur duvarı, yer yer yıkılmış, gözlemlenebilen kalıntılar ise geç dönemde çokça tamirattan geçmiştir. Bu hatta karşılaştığımız tek bir noktada, polygonal örgü halen ayakta kalabilmeyi başarmıştır. 11 m. uzunluğunda gözlemlenebilen bu sur kalıntısı içerisinde, yapılan ekleme ve tamiratlardan geriye kalan 6 m. uzunluğunda bir polygonal örgüden bahsedebilmek mümkündür (Lev. 2 – a). Surun gözlemlenebilen yüksekliği 2,50 m. boyutlarındayken, zeminde 1,60 m.'lik bir yüksekliğe sahip polygonal örgü sonlanarak, geç dönem eklentileri olan moloz yığıntısıyla gözlemlenebilen 2,50 m.'lik yüksekliğine ulaşmaktadır. Polygonal örgü içerisindeki çokkenarlı blokların örgü içerisindeki en küçük boyutları, 0,35 x 0,30 m. ölçülerine sahipken, en büyük bloklar 0,70 x 0,40 m. boyutlarındadır. Harç kalıntısıyla karışılmıştır; polygonal bokların derz araları oldukça sıkı, ve blok kenarları birbiriyle öpüşmektedir. Blok stilleri incelendiğinde, kenar işçiliğinde gönyeli kenarın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Yüzey işçiliğinde oldukça ilginç bir durumla karşılaşmaktayız. Duvarın aktif olarak kullanıldığı bir dönem içerisinde gerçekleştirilen yama ya da bir tamirat sonrası, duvarın genelinde, iki farklı yüzey işçiliği gözlemlemekteyiz. Polygonal örgü içerisindeki boyutlarıyla da diğer bloklardan sıyrılan düzgün kesim ve düz yüzeyli polygonal bloklar çok temiz bir işçilik taşımaktadır; buna rağmen örgünün genelinde hakim olan yüzey işçiliği şeritsiz, derzden başlayan, yastık bosajına sahip ve çekiçlenerek rustik yüzey işçiliği kazandırılmış bosajlı bloklardan oluşmaktadır. Birçok yapıda farklı yüzey işçiliğine sahip blokların varlığından bahsedebilmek mümkündür. Buradaki organizasyonda da diğer bosajlı blokların birbiriyle derz uyumu dikkat çekerken, düz yüzeyli iki bloğun diğer blokların derzleriyle olan uyumsuzluğu neticesinde, bu farklı yüzey işçiliğinin bir tercih olmaktan ziyade, zorunluluktan tekrar kullanım sonucu doğduğunu söylemek mümkündür. Sur kalıntısının oldukça fazla zarar görmüş olması, işçiliğe dair izlerin takibini güçleştirmektedir.

Buna rağmen polygonal örgünün merkezinde yer alan ve polygonal örgünün son yükseltisi sırasında yer alan basık dikdörtgen bloklar dikkat çekmektedir. Yaklaşık aynı ölçülere sahip basık dikdörtgen bloklar, genellikle isodom örgülerde karşımıza çıkan şerit bloklara örnek teşkil edebilir; fakat bu hususta kesin bir şey söylemek oldukça zordur.

2.1.1.2. Güney Sur

Kentin merkez suruna bağlı Güney Sur'a ait tek bir noktada polygonal örgüyle karşılaşmaktayız. Lykia Akropolisi güney yakada yer alan sur organizasyonu ise kendi bölgesi içerisinde tanımlanmaktadır⁸⁴.

2.1.1.2.1. Güney Sur Güney Kapı Aksı

Doğu – batı uzantılı bu sur kalıntısı, kentin güney kesiminde karşılaştığımız polygonal örgüye sahip en önemli kalıntılardan biridir. Kendi içinde üç duvar örgüsünü barındıran, dönemlerin okunabilmesini mümkün kılan unik bir duvar örgüsüdür. Üç kat duvar örgüsünün orta katmanı polygonal örgüye sahiptir (Lev. 2 – b). Buradaki yapılaşma –hatta katmanlaşmayı- anlayabilmek için, sur parçasının yakınında yer alan ve bize tarihsel ipuçları sunan Vespasianus Kapısı'nı da irdelememiz gereklidir⁸⁵. Vespasianus Kapısı'nın güneyinde bulunan sol burçtaki polygonal örgü⁸⁶ haricinde sağ burçta yer alan III. Antiokhos Dönemi'ne ait bir yazıt neticesinde imar planında⁸⁷ ve özellikle savunma hattında yeniliklerin beklenecek olması, surun güney kanadını da kapsamı dahiline almalı. En dışta yer alan ve ortogonal bloklardan örülü katman, özellikle surun doğu kanadında çokça karşılaştığımız MS 6 – 7 .yy eklentilerine bir örnek olmalıdır; ilerleyen zamanlarda yıkılınca⁸⁸ bugün görebildiğimiz alt katmandaki polygonal örgüyü açığa çıkartan geç dönem örgüsü için yine de net bir tarih söylemek oldukça zordur⁸⁹. Kısacası, MÖ 4 – 5.yy tarihine verilen polygonal burç, III. Antiokhos Dönemi'ndeki yapılaşma ve geç dönemde savunma hattındaki yenilemeler, güney surda karşımıza çıkan zaman aralıklarıdır. Bunun haricinde polygonal örgüde de kendi içerisinde bir karmaşa hakimdir; zemine yakın sıralardaki polygonal bloklar ile üst yüzeydeki polygonal bloklar farklı işçilik göstermektedir. Gözlemlenebilen uzunluğu

⁸⁴ İlgili alan için bk.: Bölüm 2.1.1.3.2.

⁸⁵ Detaylı bilgi için bk. Bölüm 2.2.6.

⁸⁶ des Courtils tarafından MÖ 4.yy'a tarihlenmektedir, des Courtils 2003, 76 – 79.

⁸⁷ des Courtils 1998, 286 – 289; des Courtils 2003, 77.

⁸⁸ des Courtils 2015, 114.

⁸⁹ des Courtils 2015, 114.

8,20 m.'yi bulan sur kalıntısında, ölçülebilen yükseklik 5,10 m.'dir. Bu yüksekliğin zeminden polygonal örgünün kesildiği noktaya olan ölçüsü 4,00 m'dir; geriye kalan kısımda ortogonal bloklardan inşa edilen duvar örgüsü devam etmektedir. Üç örgünün de toplamı olan duvar kalınlığı 2,30 m. boyutlarındadır. Polygonal örgüde kullanılan en küçük ölçekli blok taşlar 0,20 x 0,25 m.; en büyük ölçekli blok taşlar ise 0,85 x 0,45 m. boyutlarındadır. Kenar işçiliği bütün polygonal örgüde bir bütünlük arz etmekte ve gönyeli kenara sahip bloklardan oluşmaktadır. Yüzey işçiliği farklılık gösteren polygonal örgüde iki tiple karşılaşmaktayız. Zeminden üst kademeye doğru yaklaşık beş sıra boyunca, aynı Batı Sur'un genelinde hakim olan ve Batı Anadolu'da çokça karşılaştığımız şerit bandı bulunmayan, derzden başlayıp yastık şeklinde bosaj yapan yüzeyli polygonal bloklar ilk bakışta dikkat çeker. Buna karşı, yastık bosajlı blokların üzerine oturan düzgün yüzeyli, tıraşlanmış polygonal bloklar tek örgü içinde iki tip yüzeyin kullanıldığını göstermektedir. Her ne kadar yapılan araştırmalar neticesinde seramik buluntuları ve statigrafik düzen içerisinde kesin tarihli bir aralıktan bahsedebilmek mümkün olmasa da⁹⁰ Pydnai Kale'sindeki poygonal örgünün de Güney Sur'un alt katmanındaki yastık bosajı yüzey ve gönye kenarlı işçiliğinin çok benzer olması ve Pydnia ile Ksanthos'un da ilişki içerisinde oluşu, dönemsel bir birliktelikten bahsedebilmeyi mümkün kılar⁹¹. Elbette ki böylesi bir stil benzeşliğinden kesin tarih vermek oldukça güçtür; zira Lykia Akropolisi'nde yer alan sur yapısında bile farklı tip yüzeyli polygonal bloklarla karşılaşmak mümkündür. Fakat hem III. Antiokhos Dönemi'ne ait yazıtın varlığı, hem biçemsel benzeşlik hem de zaten birebir ilişkiye sahip Pydnai Kalesi ve Ksanthos ilişki ağı düşünüldüğünde Güney Sur'da yer alan polygonal örgü için MÖ 3.'yy tarihi oldukça mâkul bir önerme halini almaktadır.

2.1.1.3. Lykia Akropolisi

Ksanthos tiyatrosunun yaslandığı sırtın yüksek düzlüğünde Ksanthos'un en parlak çağını yaşadığı Dynastik Dönem'e uzanan tarihsel verilerle karşılaştığımız ve Lykia Akropolisi olarak adlandırılan yerleşke ile karşılaşmaktayız. Akropolise ulaşmak için tiyatronun batı kanadındaki merdivenleri izlenmek ve Erken Bizans Dönemi'ne ait surlara konumlandırılmış bir kapı vasıtasıyla güneye ilerlemek gereklidir. Bu yüksek düzlükte Dynastik Dönem'den Bizans Dönemi içlerine kadar yapılaşmanın kalıntılarıyla karşılaşmaktayız; Akropolise girişte hemen doğu kanatta kalan Erken Bizans Konutu ve

⁹⁰ des Courtils 2015, 114.

⁹¹ Adams 1982, 23 -25; des Courtils 1998, 290.

hemen bu konutun güneyinde yer alan Klasik Dönem'e tarihlenen Lykia Konutları bu zaman çizelgesinin en güzel görsel örneklerinden biridir. Sadece konutlara değil, aynı zamanda anıt mezarlara da ev sahipliği yapan 60 metrelik bir falezin⁹² üzerine konumlanmış olan Lykia Akropolisi'nin güney sınırında MÖ 460 yılları civarına tarihlendirilen ve Sarpedon'un mezarı olarak spekülatif bir önerme ile kimliklendirilmeye çalışılan G Anıtı ve yine aynı G Anıtı gibi MÖ 460 civarına tarihlendirilen akropolisin batı yakasındaki F Anıtı, bu anıt mezarlara örnek olarak sayılmalıdır. Lykia Akropolisi bir falezin üzerinde yükselmesinin yanı sıra, savunmaya yönelik sur duvarlarıyla güçlendirilmiştir; Ksanthos Antik Kenti'nde yer alan polygonal örgüye sahip sur duvarlarının en erken tarihli ve en çeşitli örneklerine⁹³, MÖ 5. yy'ın ortaları ya da ikinci çeyreği civarına tarihlenen⁹⁴ Lykia Akropolisi'nin sur yapılarında karşılaşılır. Lykia Akropolisi'ndeki sur duvarlarını oldukça etkileyici hale getiren, trapezoidal, orthogonal ve polygonal örgülerin hepsinin aynı dönem içerisinde organize edilip, inşa edilmiş olmasıdır; bu durum kente ve akropolis surlarına dair bir karakter oluşturmaktadır⁹⁵.

2.1.1.3.1. Lykia Akropolisi Batı Sur

Lykia Akropolisi'ni saran surların batı yakası kabaca bir "L" çizmektedir. Burada "L"nin güney kolunda, falezlerin çıkıntıları da kullanılarak sur örgüsüne dahil edilmiş, geride kalan boşluklar ise polygonal örgüyle tamamlanılarak diğer sur duvarlarında karşılaşmadığımız bir görüntü oluşturulmuştur. Lykia Akropolisi'ndeki Batı Sur'un güney kolundaki, doğu – batı yönlü duvar 23,80 m uzunluğa ve 4,20 m. yüksekliğe sahiptir (Lev. 3 – a). Yaklaşık 1,50 m'lik bir yüksekliğe kadar polygonal örgü, falez çıkıntıları (Lev. 3 – b) sayılmazsa kesintisiz devam etmektedir; fakat bu yükseklikten sonrası olasılıkla geç dönemlerde tekrardan sağlamlaştırılmak için elden geçirilmiştir⁹⁶; 1,50 m'den sonrasında karşılaştığımız bu örgüde derz aralarında oldukça yoğun seramik kalıntıları ile örgü içinde tuğlalar dikkat çekmektedir. Surun bu kolunda, ortalama büyüklükte bloklarla karşılaştığımız örgüdeki en büyük boyutlu taşlar, 0,60 x 0,45 m ; en küçük taşlar 0,25 x 0,20 m ölçülerine

⁹² des Courtils 2003, 73.

⁹³ Lykia Akropolisi'ndeki duvarların ilk tarihlendirilmeye yönelik çalışmaları üzerine Fellows'un Arkaik Dönem'e kyklopik duvarlar özdeşinde bağlantı kurduğu bilinir, fakat çalışmalar göstermiştir ki Fellows'un söylemi oldukça hayali kalmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Metzger 1963, 1.

⁹⁴ Metzger 1963, 2.

⁹⁵ des Courtils – Cavalier 2015, 115.

⁹⁶ Bu kanattaki duvar örgüsü tanımlanırken yarı – polygonal tanımı da kullanılmıştır, ayrıntılı bilgi için bk. Metzger 1963, 6.

sahiptir. Bu alandaki örgüde karşılaştığımız blokların yüzey işçiliği çekiçlenmiş ve rustik bırakılmış özellikler taşımaktadır; kenar işçiliğinde ise düzensiz kenar olarak tanımlayabileceğimiz, kabaca şekillendirilen bloklarla karşılaşmaktayız. Bir sur kalıntısında, düzensiz kenarlı blokların kullanılmış olması, yapım aşamasında zaman kazanmaya yönelik bir düşünceden kaynaklanıyor olmalı. Surda, polygonal ile diğer düzensiz taşlardan oluşturulmuş örgü arasında kolaylıkla ayırımına varılabilecek farklılık, aynı şekilde zamansal farklılığa da delalettir; en alt kotta yer alan polygonal örgünün Klasik Dönem'e tarihlenmesi mümkündür⁹⁷. Bu yakadaki surun batı yüzünde (Lev. 3 – c) ise duvar kuzey – güney doğrultulu ilerlemektedir ve 11,70 m uzunluğa sahiptir. Güney yakadaki duvar örgüsünde karşılaştığımız blokların, yaklaşık ölçülere sahip örnekleri bu örgü içinde de kullanılmıştır, 0,65 x 0,50 m en büyük; 0,20 x 0,20 m 2,30 m örgüde kullanılan en küçük boyutlu taşlardır. 2,30 m yüksekliğe sahip olan duvar örgüsünde ilk dikkat çeken nokta, surun başladığı noktadan kuzeye doğru 2,10 m ilerleyince karşımıza çıkan ve duvarı ikiye bölen poterne'dir⁹⁸. Bazı noktalarda tamirat izleriyle karşılaşılsa da duvar örgüsü içerisinde kullanılan yüzey işçiliği güney koldaki gibi çekiçlenmiş ve rustik bırakılmış tipte, kenar işçiliği de düzensiz kenarlılar kategorisine dahil edilebilecek bir işçilik sergilemektedir⁹⁹. Bu kanatta da gerek poterne'nin varlığı gerekse güney kanat ile işçiliğin benzerliği, buradaki polygonal örgünün akropolisdeki ilk inşa sürecinde değerlendirilmesini olası kılar¹⁰⁰; yine de duvar kalıntılarında yer yer orijinal kısımları fark edebilmek, zaman içerisinde geçirdiği değişimler neticesinde oldukça güç bir hale gelmiştir¹⁰¹.

2.1.1.3.2. Lykia Akropolisi Güney Sur

Lykia Akropolisi'nin güney yamacı üzerinde, elimize geçmiş durumda olan çok sayıda sur, ya da sur duvarıyla bağlantılı –bastion gibi-, duvar kalıntısı mevcuttur; güney kanadın oldukça geniş olması neticesinde yer yer takibi topografyanın el verişsizliği ve duvar kalıntılarının devam etmediği alanların varlığı nedeniye zorlaşsa da doğu – batı yönlü en az üç kısımda incelenebilecek bir sur yapısından bahsedebilmek mümkündür. Aslında Klasik Dönem'de linear bir çizgide devam eden güney yakadaki sur yapısı, Bizans Dönemi'nde önemini yitirmesiyle bağlantılı olarak yeniden yapılandırılmış, orijinal duvar kalıntılarının

⁹⁷ Metzger 1963, 6.

⁹⁸ Metzger 1963, 6, PL VIII/2.

⁹⁹ Bu örgü tipi düzensiz polygonal olarak adlandırılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Metzger 1963, 6

¹⁰⁰ Metzger 1963, 6.

¹⁰¹ des Courtils – Cavalier 2015, 115.

etrafında oluşturulan bazı eklemeklerle, akropolisin ana savunma hattı rolünden basit bir destek duvarına evrilmesine yol açmıştır¹⁰². Batıdan doğuya doğru suru takip ettiğimizde karşımıza çıkan ilk duvar kalıntısı olasılıkla sura dahil edilmiş bastionun¹⁰³ duvarlarıdır (Lev. 4 – a). 20, 35 m uzuluğa sahip bu duvar kalıntısında ilk dikkat çeken duvarın iki ucunda da 1,10 m ölçülerinde yekpare köşe bloklarının varlığıdır (Lev. 4 – b). Duvarın gözlemlenebilen yüksekliği 2,90 m'dir. Duvar örgüsünde karşılaştığımız blokların en büyükleri 1,45 x 1,00 m; en küçükleri 0,35 x 0,20 m ölçülerine sahiptir. Polygonal örgüye sahip duvarın alt kısımlarında gözlemlenebilen 1,00 m'lik kalınlığa sahip Bizans Dönemi'ne¹⁰⁴ ait yoğun harç kalıntılarının gözlemlendiği duvar, güney yakadaki sur ve surlarla ilintili duvar kalıntılarına geç dönemlerde nasıl eklentiler yapıldığının güzel bir örneğidir (Lev. 5 – a). Duvar işçiliğinde ise duvarın bütününde yüzey işçiliği kısmında tutarlılık gözlemlenmektedir (Lev. 5 – b); örgüdeki blokların yüzey işçiliği düz yüzeylidir. Fakat aynı tutarlılık kenar işçiliğinde karşımıza çıkmamaktadır; daha büyük blokların kullanıldığı batı kısmında gönyeli kenar işçiliği dikkat çekerken, doğu kısmında düzensiz kenarlı bloklar kullanılmıştır¹⁰⁵.

Batıdan doğuya doğru ilerledikçe karşımıza güney surun Hellenistik Dönem evresi çıkar; Klasik Dönem sur yapısının oturduğu ana kayanın daha güneyinde konumlanan bu Hellenistik Dönem eklentisi, bu dönemde şehrin genişlemekte olduğuna delalettir. Klasik Dönem'de konumlandırılan sur ve sur yapılarıyla ilintili duvar yapıları, ana kayaya oturtulduğu için, daha güneyinde bulunan setleri ve düzlükleri sur dışında bırakmıştır; Hellenistik Dönem'de eklenen bu sur duvarı¹⁰⁶, işte bu güneydeki alanların kullanımıyla meydana gelebilmiştir¹⁰⁷. Günümüze gelebilmiş duvar kalıntısının toplam uzunluğu 13,90 m ölçülerindedir fakat bu kalıntının tümünde polygonal örgüden bahsedebilmek mümkün değildir; duvarın tam merkezinde 4,60 m'lik uzulukta bir alan, yoğun tuğla ve harç kullanımının rahatlıkla görülebileceği, polygonal örgüye eklenen geç dönem tamiratına ait

¹⁰² Metzger 1963, 3.

¹⁰³ Metzger 1963, PL VI.

¹⁰⁴ Metzger 1963, 4.

¹⁰⁵ Düzensiz kenarlara sahip bloklardan oluşan polygonal örgüler için genelde semi-polygonal tabiri kullanılsa da literatürde kenar ve yüzey işçiliklerine göre gruplandırılan polygonal duvarlar üzerine yapılan araştırmalarda düzensiz kenarlara sahip polygonal duvarların da bu gruplandırmalarda yerini aldığını görmekteyiz. Detaylı bilgi için bk. Tırpan – Söğüt 1998, 165; Metzger 1963 4-5.

¹⁰⁶ Lykia Akropolisi'ndeki sur yapılarında Hellenistik eklemelere sadece güney surda rastlamaktayız. Detaylı bilgi için bk. des Courtils – Cavalier 2015, 115.

¹⁰⁷ Metzger 1963, 9.

kaba bir örgüye sahiptir (Lev. 6 – a). Duvar kalınlığının 1,30 m, gözlemlenebilen yükseklik ise 3,50 m boyutlarındadır. Örgüde karşılaştığımız blokların boyut aralıkları ise, en büyük bloklar 1,00 x 0,60 m, en küçük bloklar ise 0,30 x 0,20 m ölçülerindedir. Duvarın günümüze gelebilmiş köşe kısmında, büyük boyutlu ortogonal blokların kullanıldığı gözlemlenmektedir (Lev. 6 – b); köşe orthostatının kullanılmamış olması dönemsel farklılıklara gösterilebilecek örneklerden sayılabilir. Duvarın bütününde hakim olan yüzey özelliği bosajlı ve kenar şeritleri çentiklenmiş işçilik göstermektedir (Lev. 7 – a); blok kenarlarının ise gönyeli işçiliğe sahip olduğu rahatlıkla görülmektedir. Klasik Dönem’de özellikle Ksanthos’ta filizlenen köşe orthostatlarının¹⁰⁸ bu duvarda kullanılmamış olması, kenar işçiliğindeki çentiklerin¹⁰⁹ (Lev. 7 – b) Pydnai Kalesi’ndeki işçilikle olan benzerliği¹¹⁰ bu sur kalıntısının, savunma hattındaki Hellenistik eklentilerden birine ait olduğunu güçlendiren kanıtlardandır.

Güney surdaki Hellenistik eklentiden 10,50 m kuzeye doğru içeride, surun güneydoğu köşesindeki orthostata kadar kesintisiz devam eden ve kolaylıkla takip edilebilen bir duvar hattı görülmektedir. Toplam uzunluğu 49,10 m olan bu hattın, doğu sınırından 8,40 m’lik bir uzunluğun kesme dikdörtgen taşlardan inşaa edilmesi haricinde geriye kalan 40,70 m uzunluğundaki alan genel bakışında polygonal örgünün hakim olduğu bir sur yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Lev. 8 – a). İlgili hatta yer alan duvar örgüsünde yer yer yoğun tahribatların meydana geldiği ve dolayısıyla yapılan tamirat izlerinin kolaylıkla gözlemlenebildiği de varsayılırsa, güney yakada ele alınan diğer duvar örgülerinden daha niteliksiz bir bütünlük göstermektedir. 49,10 m’lik hat, Hellenistik eklentiye ve güneydoğu köşedeki köşe orthostatına kadar iki noktada kuzey – güney doğrultuda dirsek yaparak kuzeye doğru içeri girer; dolayısıyla Hellenistik eklenti ile, güneydoğu köşedeki köşe orthostati arasında 18,90 m’lik bir aks farkı mevcuttur. Bu fark, Hellenistik Dönem’de kentin, ve dolayısıyla akropolisdeki yerleşkenin de nasıl genişlediğini anlamamız için güzel bir kanıttır. Hat üzerinde yer alan duvarların ortalama kalınlığı 1,15 m ölçülerindedir ve çift cidarlıdır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların en büyük ölçeklileri 1,10 x 1,00 m; en küçük ölçekli 0,50 x 0,40 m boyutlarındadır. Genel olarak gönyeli kenarlara sahip kenar işçiliğinde bloklar örgü içerisinde kullanılırken, yüzey işçiliğinde bloklar karşımıza düz yüzeyli olarak çıkmaktadır (Lev. 8 – b). Hellenistik Dönem eklentisiyle aynı hatta olmaması ve Klasik Dönem sur hattına bağlanması ile, Hellenistik Dönem’den daha erken evreye tarihlenebilecek

¹⁰⁸ Metzger 1963, 13 -14.

¹⁰⁹ Bu çentiklerin Hellenistik Dönem özelliği olduğu savlanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Metzger 1963, 9 - 10.

¹¹⁰ Adams 1982, 23 -25; Courtis 1998, 290.

olan bu hattaki duvar kalıntıları, yoğun tahribat ve olasılıkla Erken Bizans Dönemi'ndeki tamirat izleri sebebiyle tarihlenmesi problemlili alanlardan birini teşkil etmektedir.

2.1.1.3.3. Lykia Akropolisi Doğu Sur

Tam olarak Lykia Akropolisi'nin güneydoğu köşesindeki orthostat da dahil olmak üzere, o noktaya kadar uzanan doğu koldaki, kuzey – güney doğrultulu duvar kalıntıları, Lykia Akropolisi'ndeki doğu suru temsil etmektedir (Lev. 9 – a). 31,30 m uzunluğa sahip olan bu sur kalıntısının toplam yüksekliği 6,10 m ölçülerindedir. 1,85 m kalınlığa sahip duvar, çift cidarlıdır. Ksanthos'taki en nitelikli polygonal örgülerden biri olan Lykia Akropolisi'ndeki doğu surun örgüsü içerisinde kullanılan bloklardan en büyük boyutlular 2,40 x 1,80 m; en küçük boyutlular 0,70 x 0,40 m ölçülerinde sahiptir. Xanthos'taki Kyklopik¹¹¹ duvarlardan bahsedilirken¹¹², özellikle vurgulanan bu sur kalıntısının Kyklopik olarak tanımlanan duvar yapısıyla alakası olmadığı oldukça açıktır. Lykia Akropolisi'nde duvarlarda karşılaştığımız en karakteristik özellik, aynı zaman aralığında organize edilmiş duvar örgüsü içerisinde farklı stilleri görebilmemizdir. Bu durumun en iyi gözlenebildiği alanlardan biri ise doğu surdaki dönüş alanıdır. Doğu surda polygonal örgü kesintisiz devam ederken, güney sur orthogonal bloklarla örülüdür (lev. 9 – b) ve batıya doğru tekrardan polygonal örgüye geçilecektir. İki farklı duvar örgü tipinin aynı dönem içerisinde yapıldığına dair ortaya atılan tezi, yakın zamanlarda gerçekleştirilen, ilgili alandaki kazı çalışmalarıyla da desteklemektedir¹¹³. Duvar işçiliğinde düzgün yüzey ve gönyeli kenarlara rastlamaktayız; duvarda bu işçiliğin bir bütünlük gösterdiğini söyleyebiliriz. İlgili duvarın en önemli özelliklerinden birisi, dirsek yaptığı noktada konumlandırılan, üzerinde yarım küre çıkıntıları olan köşe orthostatının varlığıdır¹¹⁴. Bu köşe orthostatları, polygonal duvar örgüsünde ortaya çıkan köşe sorununu ortadan kaldırmakta önemli bir role sahiptir; bu köşe orthostatlarının Lykia dışında bir örneği yoktur ve hatta Lykia'da da en erken Ksanthos'ta karşımıza çıkar¹¹⁵. Doğu sur, hem farklı örgülerin aynı dönem içerisinde kullanılmış olması -Lykia özelinde irdelenebilecek, Ksanthos'un öncül olduğu köşe orthostatıyla birebir ilişki içerisinde olması-, hem de duvar işçiliği bakımından Ksanthos'taki en önemli polygonal örgülerin başında gelir. Metzger'in

¹¹¹ Kyklopik duvar yapısına dair detaylı bilgi için bk.: Müller 2005, 31;

¹¹² Fellows 1852, 167, 495; Fellows 1838, 225; Metzger 1963, 8; Marksteiner 1993, 35.

¹¹³ des Courtils – Cavalier 2015, 115.

¹¹⁴ Metzger 1963, PL IX/1,2,3.

¹¹⁵ Marksteiner 1993, 37; Metzger 1963, 13.

statigrafik çalışmaları neticesinde bu duvar için ulaşıldığı MÖ 5. yy tarihi¹¹⁶, daha sonraları devam ettirilen ve bu kronolojiyi sorgulayan kazı çalışmalarınca da desteklenecek bulgular sunmuştur¹¹⁷.

2.1.2. Kule ve Bastion

2.1.2.1. Kule 1

Ksanthos Antik Kenti'nin doğu yakasında kuzey – güney doğrultusunda eğriler çizerek devam eden doğu sura ait ilk kule, bu lokasyonda bulunan kulelerden en güneyde konumlanmış olanıdır (Lev. 10 – a). U biçimli yarı dairesel bir plana sahip bu kulenin çapı 9,40 m. boyutlarında, diğer örneklerle göre büyük olmasıyla dikkat çeker (Lev. 11 – a). Sur hattının yaklaşık 2,00 m. kadar batısında kalan kulenin sur ile olan bağlantısı, kulenin orijinal inşa tarihinden daha geç bir döneme, olasılıkla Roma Dönemi'ne aittir¹¹⁸ (Lev. 11 – b). 1992 yılında gerçekleştirilen keşif ve araştırmaların haricinde detaylı bir çalışmanın gerçekleştirilmediği kule ile ilgili elimizdeki kısıtlı buluntulardan en ilgi çekici olanlar taş gülleridir¹¹⁹. Bunların haricinde MS 7.yy'a ait kandiller en geç dönemli seramik buluntular olarak göze çarparken, MÖ 2.'yy'a ait çok sayıda seramiğin ele geçmesi kronolojik tablo için önemli veriler sunmaktadır¹²⁰. Kulenin gözlemlenebilir yüksekliği 3,10 m. boyutlarında olmakla birlikte, en küçük boyutlu polygonal taşlar 0,35 x 0,30 m.; en büyük boyutlu polygonal bloklar 1,10 x 1,10 m. ölçülerindedir. Duvarın yer yer tek, yer yer çift cidarlı bir sistem izlemiş olması şaşırtıcı olmakla beraber, kule içi düzenlemesi de oldukça ilgi çekicidir; zira tabanda kireçtaşından ortogonal kesim plakalar ile bir zemin oluşturulmuş olsa da kulenin orijinal yapısına aykırı bir yapı arz eder. Aynı şekilde zeminden başlayarak sıkıştırılmış moloz taşlardan örülü iç duvarın üstüne binen ortogonal kesim küçük boyutlu fakat nizami bloklar, iç ve dış örgüde farklılık olduğunu göstermektedir¹²¹. Kulenin dış cephesinde polygonal bloklarda gerçekleştirilen yüzey işçiliği, şerit işlemeye sahip, şeritlerde dikey keski izleri taşıyan merkezde ise alçak, çekiçlenmiş bosaj stilindedir (Lev. 12 – a). Kenar işçiliğinde, Xanthos'un genelinde hakim olan gönyeli kenarlar, blok derzlerinin birbiriyle öpüşmesiyle kuvvetli bir işçilik sunar. Bunun haricinde polygonal örgüyü tepe

¹¹⁶ Metzger 1963, 11 -14. Marksteiner 1993, 36; des Courtils – Cavalier 2015, 115; Pichonneau 2010, 289 – 293.

¹¹⁷ Pichonneau 2010, 291 – 292.

¹¹⁸ Courtils 1998, 291.

¹¹⁹ des Courtils – Cavalier 2015, 109.

¹²⁰ Courtils 1998, 293.

¹²¹ Courtils – Cavalier 2001, 157.

noktada sınırlayan bloklar, ortogonal ve polygonal blokların geneline nazaran küçük boyutludur. Her ne kadar seramik buluntular MÖ 2.'yy'ı işaret etmiş olsa da Ksanthos surlarında MÖ 5.'yy düzenlemelerinin haricinde, MÖ 3.'yy'a ait bir diğer imar politikasının gerçekleştirildiğini biliyoruz¹²². Kulede karşılaştığımız yüzey – kenar işçilikleri, bosaj düzenlemesinde yer alan şeritlerdeki keski izleri, Pydnai Kalesi'ndeki düzenlemelere oldukça benzerdir. Bu yüzden kuleyi de MÖ 3 – 2. yy aralığına tarihlenmemiz mümkündür¹²³. Kuleye dair en erken eklemeler, içteki zemin düzenlemesi ve en geç dönemli seramik buluntularının MS 7.yy'a ait olması, Ksanthos'un MS 7.'yy'da maruz kaldığı akınlarla bağlantılı olarak, kulelerin ve savunma sisteminin yeniden güçlendirilmeye çalışıldığına delalettir¹²⁴.

2.1.2.2. Kule 2

Kule 1'in kuzeydoğu aksında, Kuzey Kapı'nın hakim olduğu alan içerisinde konumlanan Kule 2; bir numaralı örnekteki gibi tamamıyla ortaya çıkartılmamış ve dolayısıyla planı üzerine kesin dilde bir şeyler söylenememektedir. Buna rağmen, daha önceki kazı sezonlarında yapılan sondaj çalışmaları neticesinde ortaya çıkartılan bu duvarın iç bükey eğime sahip olduğunu gözlemleyebilmek mümkündür. Olasılıkla bir numaralı kuledeki gibi burada da dairesel ya da yarı dairesel bir form bulunmaktadır. Sondaj çalışmalarıyla ortaya çıkartılan bu kuleye ait duvar kalıntısı 2,10 m uzunluk ve 2,10 m. yüksekliğe sahiptir. En küçük boyutlu taşlar 0,35 x 0,30 m; en büyük bloklar ise 1,40 x 0,70 m boyutlarındadır (Lev. 12 – b). 5 sıra bloktan oluşan polygonal örgü, en üstte ince dikdörtgen kalsit bloklarla sonlanmaktadır¹²⁵. Polygonal bloklar işçilik açısından Kule 1 ile büyük benzerlik göstermektedir; derzlerin öpüştüğü gönyeli kenar işçiliği ile 0,10 m boyutlarındaki kenar şerit bantları ve bu bantlardaki dikey keski izleri, 0,15 m'lik çıkıntı yapan çekiçlenmiş bosajlı yüzey işçiliği ile iki kule arasındaki taş işçiliği neredeyse ikiz denilecek kadar benzerdir. MÖ 3 – 2.yy tarih aralığında değerlendirdiğimiz Kule 1 gibi Kule 2 de aynı işçiliği taşımakta ve aynı dönem içerisinde değerlendirilmelidir¹²⁶.

¹²² Detaylı bilgi için bk. Bölüm 2.1.1.2.1.

¹²³ Adam 1982, 165.

¹²⁴ Courtils 1998, 293 – 294.

¹²⁵ des Courtils – Cavalier 2015, 106.

¹²⁶ Courtils – Cavalier 2001, 158.

2.1.2.3. Kule 3

Güneydoğu Sektör olarak adlandırılan alanın güneyinde, Vespasianus Kapısı'nın doğu aksında yer alan ve Ksanthos Antik Kenti'ne giden modern köy yolunun çatal yaptığı yerde yer alan bu kule yapısı, bu yol çalışması sonucunda büyük zarar görmüş ve elimizde yapıyı anlayabileceğimiz kadar bir kısmı kalmıştır (Lev. 13 – a); araştırmacılar kulenin olası yüksekliğinin 11 m civarında olması gerektiğini dile getirmişlerdir¹²⁷. Belki de kentin en çok tahribata uğramış ve çoğu kısmı şu anda yerinde olmayan sur kısmı Güney bölüme aittir. Yine de günümüzde kalan ufak izleri takip ederek bu sur aksının Lykia Akropolisi'nin güneybatı köşesine kadar uzandığı kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Kule 3, doğu sur ile güney surun dirsek yaptığı kırılma noktasına yakın bir yerlere konumlandırılmış olmalıdır. Doğu – Batı yönlü ilerleyen Güney Sur'un Kuzey – Güney ekseninde çıkıntı yapan kulenin sadece batı yüzü gözlemlenebilmektedir. Surdan 6 m güneye doğru dışarı taşan yapının gözlemlenebilen yüksekliği ise 1,50 m boyutundadır. En küçük ölçekli yapı taşları 0,20 x 0,20 m; en büyük bloklar ise 0,90 x 1,00 m ölçülerine sahiptir. Bu kulede karşılaştığımız işçilik diğer kulelerde gördüklerimizden farklıdır; kenar işçiliği Ksanthos genelinde gördüğümüz gönyeli kenarların stilini yansıtmaktadır, yüzey işçiliği ise düz ve tıraşlanmıştır; diğer bosajlı yüzeye sahip polygonal bloklardan inşa edilmiş diğer kulelerden bu yönüyle ayrılmaktadır.

2.1.2.4. Bastion

Ksanthos Kenti'nin doğu suru, kuzeye doğru ilerleyen ve topografya ile bağlantılı olarak yükselerek devam eden aksı takip ediliğinde polygonal örgüye sahip bir bastion¹²⁸ ile karşılaşılacaktır (Lev. 13 – b). Batı ve güney yüzü polygonal örgüye sahip olan bastionun, batı tarafının uzunluğu 6,20 m'dir; yüksekliği ise 3,20 m ölçülerindedir. En küçük boyutlu blok taş 0,20 x 0,60 m; en büyük boyutlu bloklar 0,80 x 1,10 m boyutlarındadır. Bastionun ana kayanın doğal yükseltisi üzerine inşa edildiği gözlemlenebilmektedir. Kenar işçiliği klasik gönyeli kenarlıdır; yüzeyde ise Kule 3'tekine benzer işçilik görülmektedir, düzlenmiş, tıraşlanmış bloklardan oluşturulan bir düzen dikkat çeker. Bastionu tarihleyebilmemizi sağlayacak bir veri ile karşılaşılmamıştır.

¹²⁷ des Courtils – Cavalier 2015, 112.

¹²⁸ des Courtils – Cavalier 2015, 106.

2.1.3. İstinat Duvarları

Kentin topografyası teraslama sistemine uygun olsa da kentte polygonal örgüye sahip teras ve istinat duvarına çokça karşılaşılmamıştır. Aralarında derin ve geniş topografik farklılıklar görülen bazı alanların, özellikle kullanılmak istenmesi haricinde, kent sınırlarının oldukça geniş olmasından ötürü böyle bir sisteme gerek kalmamış olabilir. Bu başlıkta ele alacağımız istinat duvarlarından biri oldukça tartışmalı bir duvardır; bunun haricinde Ksanthos Tiyatro'sunun sahne binasının kuzeyinde oldukça büyük bir istinat duvarı bulunmaktadır.

2.1.3.1. Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duvar

Lykia Akropolis'i'nin güneydoğu yamacında, burada inşa edilmiş ve tek başına duran oldukça büyük ölçülere sahip polygonal örgülü duvarın işlevi üzerine kesin bir şey söyleyebilmek çok zordur. Duvarın önündeki boş alan ve duvarın doğu – batı uçlarından güneye doğru hafif çıkıntı yapan kanatların (Lev. 14 – a) varlığı bir mekâna mı işaret ediyor yoksa bu duvar tekil bir duvar mı soruları, bugüne kadar bu alanda bir kazı çalışması yapılmadığı için cevapsız kalmış durumdadır. Fakat kabaca söylenebilir ki duvarın önünde yer alan boş alanın yakınlarda konumlandığı daha önce planlara işlenen bir hamamın¹²⁹ varlığı ile bu duvarın ilişkisi sadece birbirlerine yakın olmaları, bu yüzden mekansal bir bağlantı kurmak oldukça zordur¹³⁰. Mekanla olduğu kadar Güney Sur'a bağlı olduğu tahmin edilen, güneydeki kapının aksında yer alan ve kısmen ele geçen sur kalıntısı¹³¹ ile olan paralel aks, savunma hattına olan yakınlığı ve ölçülerinin oldukça büyük oluşu aynı şekilde bu tekil duvarın savunma ile ilgili bir kullanıma da yönlendirilebileceğini düşündürmektedir; fakat savunma hattına olan yakınlık ve bu hattın eksenine paralellik göstermiş olması aynı aksta olduğunu anlamına gelmiyor, bu yüzden savunma duvarlarıyla birebire bağlantı kurulması da oldukça zor. 16,20 m gibi bir uzunluğa sahip olan bu polygonal örgülü duvarın, 6,40 m'lik yüksekliği de olağan dışı ölçülere sahip olduğunu göstermektedir (Lev. 14 – b). Duvarın batı ucunda yaptığı çıkıntı 2,20 m boyutundadır ve yıkık olduğu için 1,10 m'lik duvar kalınlığı da kolaylıkla ölçülebilmektedir. Aynı şekilde duvarın doğu ucunda da bir çıkıntı gözlemlenmektedir fakat buradaki çıkıntı batı yakadaki kadar sağlam kalmamış sadece 0,70

¹²⁹ Courtills – Cavalier 2001, 162.

¹³⁰ İlgili planın izlenebileceği harita için bk. http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1287365001&objectId=3717321&partId=1

¹³¹ Detaylı bilgi için bk.: Bölüm 2.1.1.2.1.

m'lik bir çıkıntı ve 0,90 m'lik bir duvar kalınlığı ölçüleri sunmaktadır. Duvarın kendine ait kalınlığı 1,60 m boyutundadır ve duvarın çift cidarlığı olduğu gözlemlenebilmektedir. Duvarın kenar işçiliği farklılık göstermektedir; duvarın genelinde gönyeli kenarlar dikkat çekerken aralarda eğri kenarlı bloklara da rastlanılmaktadır. Duvarın yüzey işçiliği ise düz ve traşlanmıştır. Çoğu bloğun derz aralarında mükemmel bir uyumdan bahsetmek oldukça zordur; derz aralarında yoğun harcın göze çarptığı da ayrıca üstünde durulması gereken bir konudur. Kentte irdelenen ve Hellenistik Dönem'e ait, hiçbir duvar kalıntısında harç izine rastlanmamıştır; fakat yine de, sadece bu işaretten yola çıkarak bu duvarı tarihlemeye çalışmak oldukça zorlama olacaktır. Bu güney yamaçta tekil duran duvara ait tarihleyici herhangi bir yardımcı bilgi/belge bulunmamakla birlikte, polygonal örgüye sahip Ksanthos duvarları arasında hükmettiği alanın ölçüleri ve kendi örgüsü içerisinde farklı blok kenar işçiliğine sahip olması, önemli soru işaretleri doğurmaktadır.

2.1.3.2. Tiyatro Agora Arasındaki İstinat Duvarı

Agora düzlüğü 1 m'lik steril toprak ile doldurulmuş olmasının yanı sıra, kolay şekillendirilebilen kayaç yapısıyla dikkat çeken ana kayanın üzerine inşa edilmiştir¹³²; topografyadaki bu yükseklik agoranın güney portikosundan sonra birden ve keskin bir şekilde çöküntüye uğrar ve bu doğal çöküntüde tiyatro inşa edilir. Agora ve tiyatro arasındaki bu 6 m dolaylarında doğal kot farkının hem tiyatroun sahne binasını hem de agoranın güney yakasındaki düzenlemenin sağlıklı bir şekilde ayakta kalabilmesi için bu noktaya bir istinat duvarı inşa edilmiştir; bu istinat duvarı aynı zamanda tiyatroun sahne binasının arka duvarını teşkil etmektedir. Tam olarak 6,10 m yüksekliğine sahip bu istinat duvarı, 31,30 m uzunluğa sahiptir ve batı uçtaki ana kayaya oturmaktadır (Lev. 15 – a); yani istinat duvarı kısmen ana kaya kısmen de örgü duvarla tamamlanarak oluşturulmuştur. Duvarın kalınlığı 1,85 m boyutundadır; örgü içerisinde karşılaştığımız en küçük taş 0,70 x 0,40 m ölçülerinde, en büyük ölçekli taşlar ise 2,40 x 1,80 m boyutlarındadır. Yoğun tahribat ve tamirat izlerinin rahatlıkla gözlemlenebildiği istinat duvarında kenar işçiliğine göre polygonal bloklar farklılık göstermektedir; duvar örgüsünde çoğunlukla gönyeli kenarlı bloklarla karşılaşılırken yoğun olmasa da eğri kenarlı bloklar da bulunmaktadır. Bu durumun, duvarın yıllar içerisinde geçirdiği yenileme, güçlendirme çalışmaları esnasında farklı kenar işçiliğine sahip blokların örgüye eklenmesiyle açıklamak mümkündür. Polygonal örgüdeki yüzey işçiliği ise bütünlük

¹³² Dönmez 2014, 10.

arz edecek biçimde düz, traşlanmış yüzeylidir. Agoranın İ.S. 60 – 80 yılları arasında¹³³, tiyatronun ise İ.S. 2. yy civarında inşa edilmiş olması¹³⁴ istinat duvarının inşasını da bu tarih aralığında düşünmemizi olası kılmaktadır. Fakat hem tiyatronun orkestrasında halen görülebilmesi mümkün olan, tiyatronun Hellenistik evresine ait olduğu savlanan cavea izleri¹³⁵ hem de agoranın Klasik Dönem içerisindeki varlığına dair atıflar¹³⁶, topografyanın da değişmediği düşünülürse burada bir istinat duvarının daha erken dönemlerde de varlığının sorgulanması gerektiğini kanıtlar niteliktedir; fakat hem duvar örgüsündeki özensiz yapı hem de yüzey ve kenar işçilikleri de göz önüne alındığında işçiliğin erken dönemlere ait Ksanthos duvar işçiliğiyle birliktelik gösterecek detayların eksikliğinden dolayı İ.S. 1 – 2. yy arası bir tarihin bu istinat duvarı için verilebilecek en erken tarih aralığı olması gerektiğine kanıttır.

2.2. Resmi Yapılar

Kentin polygonal örgülü duvarlarının irdeleneceği bir diğer alt başlık Xanthos Antik Kenti'nin Resmi Yapılar'ıdır. Askeri yapılardan sonra, kentte yoğun olarak polygonal örgüyle karşılaşılan alanlar kentin resmi yapılarıdır. Bu alt başlık içinde ilk önce kentin batı agorasının kuzey sektöründe yer alan dükkânlardaki iç cephe duvarları ve bu dükkânların kuzeyinde konumlanan, daha önceden yapılan sondaj çalışmalarıyla ortaya çıkartılan, duvar bölümleri aktarılacaktır. Bunun haricinde olasılıkla Batı Agora'nın sınır duvarlarında yer alan iki nokta irdelenecektir. İşlevleri tam olarak kesinleşmemiş olan fakat şu anki çalışmalar neticesinde ve literatürde daha önce adlandırıldığı şekilde, bu çalışmada da isimlendirilecek olan Artemis Tapınağı'na ait polygonal duvar örgüsü ile Batı Agora'nın doğusunda konumlanan Meclis Binası'nın çevre duvarı da bu alt başlık altında aktarılacaktır. Bunların haricinde, Kentin Ticari Agora'sında yer alan ve daha önce yapılan sondaj çalışmaları neticesinde ortaya çıkartılan polygonal duvar örgüsüyle ilintili noktalar; kentin Kuzey Kapısı; Vespasianus Kapısı'nın güneyinde konumlanan taktan daha erken döneme ait polygonal örgü; ve tiyatronun cavea dış cephe duvarları da bu başlık altında irdelenecek olan bölümlerdir.

2.2.1. Batı Agora

Ksanthos Antik Kenti'nde bulunan üç agoradan, kentin batısında konumlanmış olanıdır. Topografik olarak güneyindeki Lykia Akropolisi yükseltisi ve Kuzeyindeki Roma

¹³³ Dönmez - Schürr 2015, 119.

¹³⁴ Dönmez 2014, 50.

¹³⁵ Dönmez 2014, 51.

¹³⁶ Dönmez – Schürr 2015, 120 – 132.

Akropolisi yükseltisi arasında kalmış bir düzlükte¹³⁷ tasarlanan agora, 85x70 metre ölçülerinde yaklaşık kare planlıdır (Lev. 15 – b). Roma Dönemi'ne ve bazı odalardaki Geç Roma – Bizans Dönemi'ne tarihlenen agoranın çevresinde konumlanmış olan Klasik Dönem'e ait anıtsal mezarların varlığı, alanın uzun bir zaman dilimi içerisinde kullanılmış olduğunu göstermektedir. Batı Agoranın kuzey bölümünde konumlanmış olan dükkânlar ve bu dükkânların kuzeyinde devam eden yapılaşmalar haricinde, ayrıca agoranın çevre duvarlarında çeşitli dönemlere ait polygonal duvar örgüsüyle karşılaşmıştır.

2.2.1.1. 8 No.lu Mekân

Yazıtlı Dikme Anıtı'nın batısında yer alan mekânın kuzey, doğu ve batı yönündeki duvarları gözlemlenebilmektedir (Lev. 16 – a). Kuzeyde takip edilebilen duvarın uzunluğu 10.10 metre, yüksekliği 2.40 metredir. Mekânın batıdaki duvarının yükseliği en yüksek yerinde 1.90 metre, duvarın uzunluğu ise 4.40 metredir. Doğu duvar, 1.70 metre uzunlukta, 1.70 metre yüksekliktedir; duvar kalınlığı ise 0.80 metredir. Doğu yöndeki duvar, Yazıtlı Dikme Anıtı'nın sylobatı üzerine bindirilmiştir; bu detay (lev. 16 – b) neticesinde araştırmacılar bu mekânın Yazıtlı Dikme Anıtı'ndan çok daha geç dönemlerde tasarlandığını öne sürmektedirler¹³⁸. Duvar örgüsünde kullanılan blokların, Batı Agoranın kuzey dükkân ve işlikler silsilesinde gözlemlenen polygonal taş bloklardan daha nitelikli olduğu görülmektedir. Blokların işlenişi incelendiğinde gönyeli kenara uygun kenar işçiliği farkedilmektedir; yüzeyde ise rustik bir tarz gözlemlenmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen kazılar neticesinde Yazıtlı Pilye'nin kuzeyinde keşfedilen ana kayaya işlenmiş duvar yatakları, Yazıtlı Pilye'nin bir temenos ile çevrelendiğini göstermiştir¹³⁹. Bu temenos duvarına ait yatak izlerinin takibi neticesinde 8 No.lu mekânda da bu izlerin oldukça silik bir şekilde devam ettiği belgelenmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi içerisindeki imar faaliyetlerince agoranın kuzey sektöründeki dükkânların yeniden inşası edildiği bilinmektedir¹⁴⁰; bununla beraber 8 No.lu mekân ve Yazıtlı Pilye'nin doğusundaki odanın zemininde bu temenos duvarının ortadan kaldırıldığı, ana kayanın traşlanarak düzlenmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır¹⁴¹. Böylelikle

¹³⁷ Yapılan sondaj çalışmaları sayesinde agora düzlüğünün 1 metrelik steril toprak dolguyla oluşturulmuş olduğu ve kolay şekillendirilebilen kayaç yapısına sahip ana kayaya konumlandırıldığı anlaşılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Dönmez – Erdoğan 2014, 62; Dönmez 2014, 10.

¹³⁸ Dönmez 2014, 48.

¹³⁹ Dönmez – Schürr 2015, 119 – 146.

¹⁴⁰ Courtills 2005, 42.

¹⁴¹ Dönmez – Schürr 2015, 127.

8 No.lu mekânda yer alan ve pilyenin üzerine binen polygonal duvarın, Yazıtlı Pilye'nin işlevini yitirdiği dönemde inşa edildiği önerisi, pilyeye ait temenosun da ortadan kaldırıldığına dair izlerle kesinlik kazanmaktadır. Mekândaki tüm bu düzenlemeler, MS 1. yy tarihini bu duvar için uygun kılmaktadır.

2.2.1.2. Şaraphâne

8 No.lu mekânın batısında yer alan bu mekân 2012 yılındaki kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılmıştır. 4.65 m. x 8.25 m. ölçülerine sahip dikdörtgen planlı bu mekân da diğer mekânlar gibi cephesi agoranın stoasına açılacak şekilde kuzey - güney aksında inşa edilmiştir (Lev. 17 – a). Mekânın 1.45 m. yüksekliğe ve 0,60 m. kalınlığa sahip cephe duvarı, düzgün kesme dikdörtgen formdaki bloklardan oluşturulmasına rağmen, mekânın iç duvarları polygonal örgüye sahiptir. Mekânın doğu – batı yönlü iç duvarı 14,10 m.'lik uzunluğa sahiptir ve orijinal örgüsünde batı kısmında, kuzeye doğru yönelen L çizmektedir. Fakat geç dönemde bu dirsek noktası kuzey – güney yönlü bir duvar eklenerek başka bir mekân meydana getirilmiştir. Doğu – batı yönlü bu iç duvarın toplam yüksekliği 2,70 m.'dir; 1,90 m.'ye kadar olan kısımda düz bir sınır çizgisiyle polygonal örgü takip edilebilirken, 0,80 m.'lik kısım dikdörtgen kesme taşlardan oluşturulmuştur. Oda duvarları çeşitli dönemler içerisinde çok kez tamirat görmüştür¹⁴²; olasılıkla 8 No.lu mekân ile aynı imar faaliyeti içerisinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde planlanan yapı daha sonraki geç dönemlerde çok kez değişikliğe uğramıştır. Bunu 8 No.lu mekânın doğu – batı yönlü iç duvarıyla 1,50 m. kadar sapan ve öpüşmeyen aksı, şaraphânenin doğu duvarıyla temas halinde olan bir kanal inşasıyla ve şaraphânenin iç doğu – batı yönlü duvarındaki polygonal örgüde kullanılan taşların birliktelik göstermemesinden anlayabilmekteyiz. 8 No.lu mekândaki polygonal örgüde blokların derzleri arasında harç kullanılmadığı gibi bloklar birbiriyle öpüşürken, şaraphânedeki polygonal örgüdeki blokların derz aralarında yoğun miktarda harç tespit edilmiştir (Lev. 17 – b). Şaraphâne mekânının polygonal örgüye sahip çift cidarlı duvarının arka yüzü stoaya bakan yüzde yer alan polygonal örgüyle bağlantılı değildir; ve moloz taşlardan örme kuru bir duvar görüntüsü sunmaktadır. Bu oda içerisinde 2012 yılında yapılan kazı çalışmaları esnasında üçü yanyana olmakla beraber toplamda beş büyük pithos kabı ve onların arasında insitu olarak ele geçirilen bir ölçü kabı ile bir pipet olmak üzere iki doldurma kabı ortaya çıkarılmıştır. MS 5. ve 7.yy'lar¹⁴³ arasına tarihlenen bu seramik kaplar

¹⁴² Dönmez 2014, 47.

¹⁴³ Dönmez – Erdoğan 2013, 62 vd; Dönmez 2014, 47; Varkıvanç 2015, 549.

sayesinde mekânın son kullanımına dair tarihsel bir veriye, dolayısıyla cephe duvarında yer alan polygonal örgüdeki tamirat izlerinin gerçekleştirildiği evreye dair bir fikre sahip olabiliyoruz. Duvarda karşılaştığımız bloklar detaylı incelendiğinde, örgünün çoğunluğunu oluşturan polygonal blokların kenarları işlenmiş çerçeveli bosajlı olduğu gözlemlenmektedir. Bunun haricinde çok yoğun olmamakla birlikte düz ve rustik yüzeyli blokların da örgü içerisinde kullanılmış olduğu görülmektedir. Duvar organizasyonunda kullanılan çerçeveli bosajlı blokların, agoranın kuzey yakasındaki bloklarla benzerliği dikkat çekmektedir. Şaraphânedeki duvar organizasyonunun, 8 no'lu mekânla olan stil farklılığı, duvar örgüsünde harç kullanılmış olması ve yoğun tamiratlar nedeniyle, MS 1. yy'ın sonlarından MS 5. yy arasında bir tarihe verilmesini olası kılmaktadır.

2.2.1.3. 6 No.lu Mekân

Şaraphânenin batı komşusu olan bu mekân 4.70 m. x 7.00 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı bir odadır (Lev. 18 – a). Bu oda da diğer aynı aksındaki mekânlar gibi cephesi stoaya açılacak şekilde kuzey - güney doğrultusunda konumlandırılmıştır. Mekânın iç duvarı, şaraphânenin de duvarını oluşturan tek örgüdeki 14,10 m'lik uzunluktaki duvarıyla aynı plandadır. Mekânın doğu – batı yönlü bu iç duvarı 1,75 m.'lik bir yüksekliğe, 0,70 m.'lik kalınlığa sahiptir. Aynı duvarı paylaşımlarıyla beraber, 6 No.lu mekândaki polygonal duvar örgüsü ile şaraphânedeki örgüden oldukça benzer bir görüntü sunar (Lev. 18 – b). En küçük blok olarak 0,15 x 0,20 m. ölçüleri kayıt altına alınabilirken, duvar örgüsündeki en büyük bloklar 0,80 x 0,60 m. olarak kaydedilmiştir. Örgüde mekânın kendi içinde bir bütünlük sağlayacak şekilde kenarları işlenmiş alçak bosajlı bloklar kullanılmıştır. Mekânın duvarı batı sınırında 8,20 m. uzunluğunda kuzey – güney doğrultulu bir duvar uzanmaktadır ve mekânın iç duvarı bir köşe yapmaktadır.

Polygonal duvar örgüsünde karşılaşılan köşe sorunu, dolaylı yoldan bu mekânda da karşımıza çıkmaktadır. Klasik safhada köşe ortostatlarıyla¹⁴⁴ çözülen bu problem burada da kesme dikdörtgen taşlarla bir köşe geçişi oluşturularak, aynı mantığa sahip uygulamanın daha

¹⁴⁴ Klasik Dönem polygonal duvar örgüsü ve polygonal duvar örgüsünde ortaya çıkan köşe sorunu ile ilgili detaylı tespitler için bk. Marksteiner 1993, 36-37; Metzger, Xanthos Lykia Akropolis'inde yaptığı çalışmalar ile Lykia genelindeki ve Anadolu'daki diğer örneklerle karşılaştırmalarının neticesinde polygonal duvar örgüsünde ortaya çıkan bu köşe sorunun çözümüne dair üretilen köşe ortostatlarının Lykia Bölgesi'nde filizlendiğini dile getirmiştir; üstelik Lykia genelindeki en erken örneklerle de Xanthos Lykia Akropolis'inde akropolisin kuzeybatı köşesinde karşılaştığı aktarılmaktadır. Köşe ortostatları ve Xanthos özelindeki yorumlar için bk. Metzger 1963, 13.

geç dönemde kullanılageldiğini bizlere göstermektedir. Kuzey – güney doğrultulu uzanan bu duvardaki polygonal örgüde kullanılan bloklar da doğu – batı doğrultulu, mekânın iç duvarını oluşturan duvardaki bloklarla aynı özellikleri taşımakta, kenarları işlenmiş alçak bosajlı bloklarla oluşturulan bir örgüyle kendi içinde mekân ile bir bütünlük göstermektedir (Lev. 19 – a).

2.2.1.4. Agoradaki Dükkânların Kuzeyi

Ksanthos agorasındaki kazı çalışmaları 2012 yılından itibaren sistemli bir şekilde, kuzey dükkânların üst kotunda yer alan kuzey mekânlarında sürdürülmektedir¹⁴⁵; Klasik Dönem’den itibaren mekânın kullanımı, alandaki anıtsal mezarlarla kanıtlanmakla beraber agoranın Klasik Dönem safhasına dair izler bulabilmek amaçlanarak sürdürülen bu kazı çalışmaları haricinde, 2012 yılı öncesinde Fransız meslektaşlarımızca gerçekleştirilen sondaj çalışmalarıyla¹⁴⁶ polygonal örgülü duvarların izine rastlanmıştır. Şu anki veriler, ilerleyen zamanlarda genişletilecek olan bu bölümdeki çalışma alanları neticesinde sayıca artacağı tahmin edilen polygonal örgülü duvarlara dair bir ön düşünce oluşturabilmektedir.

2.2.1.4.1. Sondaj 1

Agoradaki dükkân sırasının kuzeyinde yer alan ve büyük kare planlı bir başka yapılaşmanın izlerini gösteren alanda yer alan duvarların aksında Fransız arkeologlarca 2004 yılında başlatılan sondaj çalışmaları neticesinde polygonal örgülü duvarlar tespit edilmiştir. 1 numaralı sondaj, 0,70 m. kalınlığındaki duvarın, doğu bölümünde açılmış; tarafımızca yapılan araştırmalar neticesinde çalışmanın sonlandırılmadığı, zemine ulaşılmadan bırakıldığı rapor edilmiştir. Olasılıkla meslektaşlarımızca iç yüzünde polygonal örgüye sahip olan duvarın dış yüzü olan doğu cephesindeki örgünün tipinin ortaya çıkartılması amaçlanarak başlatılan ve bitirilmeyen sondaj çalışması neticesinde duvarın 1,5 m. yüksekliğinde ve 2,60 uzunluğundaki yapısı günümüzde gözlemlenebilmektedir (Lev. 19 – b).

Kenarları düzgün kesim olan blokların yüzey işçiliği ise alçak bosajlıdır ve doğru ışıktaki bakıldığında kenar şeritlerinde keski izleriyle oluşturulmuş işlemelerin varlığı tespit edilmiştir. Derz araları birbiriyle genel anlamda öpüşse de kimi kısımlarda kalan boşluklar boyutça oldukça küçük taşlar ile kapatılmaya çalışılmıştır. Şu anki çalışmaların yetersizliği neticesinde, bu oldukça büyük kare planlı olduğu düşünülen yapının kuzey – güney yönlü ve

¹⁴⁵ Dönmez – Erdoğan 2014, 62 – 65; Dönmez – Yanardağ 2015, 62 – 65; Dönmez 2016, 65 – 76.

¹⁴⁶ Prost 2007, 319 – 323; Courtis 2007, 31 – 33.

çift cidarlı duvarının, şu anda görülemeyen kısımlarında da yüzey ve kenar özellikleri yukarıda saydığımız gibi olduğu kabul edilmelidir. İleriki tarihlerde bu alanda yapılacak olan çalışmalar neticesinde daha net bilgilere ulaşabileceğimiz gibi, meslektaşlarımızca yarım bırakılan bu sondaj çalışmasının da zemine kadar kazı çalışmasının yapılması, duvarın zemine yakın kısmındaki bloklarındaki taş işçilikleri hakkında bizlere daha detaylı veriler sunabilecektir.

2.2.1.4.2. Sondaj 2

1 No.lu sondajın kuzeyinde ve iç tarafında kalan 2 No.lu sondajda Fransız arkeologlarca gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, kuzey güney yönlü devam eden bu duvarın 3,60 m.lik yüksekliğindeki yapısı ve 3,20 m. ölçülerinde kuzey – güney uzunluğunda bir kısmını inceleme şansı elde etmekteyiz. Polygonal duvarı incelemek ve olası bir tarihleme kriteriyle karşılaşma olasılığıyla başlatılan çalışmalar neticesinde, duvar örgüsünü incelemek mümkün olmuştur (Lev. 20 – a). Duvar genelinde en büyük blok 1,10 x 0,60 m. olmak üzere 0,17 x 0,20 m. ölçülerinde bloklar kullanılmış olup, duvar örgüsünde kullanılan blokların ölçülerinde bir uyum gözlemlenmemektedir.

Duvarı oluşturan polygonal blokların kenar işçiliğine bakılırsa, gönyeli kenarlara sahip, yüzey işçiliğinde ise rustik bırakılmış düz yüzeyli olduğu söylenebilmektedir. Sondaj çukurunda yer alan doğu – batı yönlü ve kaba moloztaşlardan oluşturulan bir başka duvar, kuzey – güney yönlü polygonal örgülü bu duvara geç dönemde eklenmiştir; bu duvar içinden, zemine yakın bir mesafede yekpare kalın bir plakadan oluşturulan banket¹⁴⁷ gözlemlenmektedir. 2005 yılında gerçekleştirilen sondaj çalışmaları neticesinde ele geçen buluntular, polygonal duvarı tarihlemeye yönelik kesin bir veri sunmaktan uzaktır; aynı şekilde geç döneme ait moloztaşlarla örülü doğu – batı yönlü duvar ve banketin amacına yönelik de kesin bir bilgiye ulaşamadığı rapor edilmiştir¹⁴⁸. Ele geçen seramikler buluntularının Hellenistik Dönem’den Bizans Dönemi sonlarına kadar uzadığı¹⁴⁹ düşünülürse, alandaki uzun süreli yeniden kullanımlar akla gelmekle beraber polygonal örgülü kuzey – güney yönlü duvarın zemine yakın kısımlarında hala görülebilmekte olan kalın sıvaların, alanda daha geç dönemlerde su ile ilintili bir mekâna devşirildiği söylenebilir. 1 No.lu sondajda ortaya çıkan duvar örgüsünün ayrıntılı polygonal örgüsü düşünüldüğünde, 2 No.lu

¹⁴⁷ Trézéguet 2007, 321.

¹⁴⁸ Trézéguet 2007, 321.

¹⁴⁹ Trézéguet 2007, 322.

sondaj sayesinde gözlemleyebildiğimiz duvarın iç kısmına ait örgüyle birliktelik sağladığı söylenebilir. Bu neticeler göz önüne alındığında, kuzey – güney yönlü bu duvarın en azından bir teras ya da set duvarı konumunda olmadığı açıkça dile getirilebilmektedir¹⁵⁰.

2.2.1.4.3. Sondaj 3

1 ve 2 No.lu sondajın devamı olan kuzey – güney yönlü duvarın kuzey devamında, organik bağa sahip doğu – batı yönlü bir diğer polygonal örgülü duvar (Lev. 20 – b) ile kesiştiği köşede gerçekleştirilen bu sondaj çalışmasının asıl amacı hem bu köşedeki duvar örgüsünü okuyabilmek hem de daha önce agora kazılarında ortaya çıkartılan mozaikli zeminin seviyesine gelerek bu katmanda mozaikli alanın devam edip etmediğini görmek olmuştur¹⁵¹. 2 No.lu sondajdaki polygonal örgülü duvarın kısmen bazı yüzeylerinde gözlemlenen sıvalar buradaki köşe iç duvarın yüzeyinde de tespit edilmiştir. Zeminden yaklaşık 1,80 m. yüksekliğinde polygonal örgüyle birleşen ana kayanın işlenerek duvar örgüsüne temel oluşturduğu görülmektedir.

Köşe duvarın batı yakasındaki kuzey – güney yönlü duvarın zeminindeki ana kayanın işlenerek yine bir banket tarzı işleniş ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Duvarın, özellikle kuzey yakadaki doğu – batı yönlü kolun, en yüksek noktasında oldukça geç dönem onarımların varlığı, aynı şekilde kazı çalışmalarınca ele geçen buluntular akla getirildiğinde, mekânın uzun süreli kullanımına dair bu olgunun varlığı mantıklı gözükmemektedir. Duvar örgüsündeki kenar işçiliği gönyeli kenarlara sahip bloklarla iki yaka içinde birliktelik gözetirken, yüzey işçiliğinde kuzey – güney yönlü duvarın rustik bırakılmış düz yüzeyli olduğu, doğu – batı yönlü duvarın yüzey işçiliğinin ise alçak bosajlı olduğu ve kenar işçiliğinde detaylı keski izlerinin varlığı tespit edilebilmektedir. Yüzey işçiliğindeki bu farklı kullanımın amacı, bu büyük kare planlı olduğu söylenebilecek olan mekânın kullanım amacı ile doğru orantılı olup, gibi şu anki veriler neticesinde kesin bir şey söyleyebilmekten uzaktır¹⁵². Ele geçen buluntulardan da anlaşıldığı üzere Hellenistik Dönem’den Selçuklu Dönemi¹⁵³ içlerine kadar tekrar kullanıma açık olduğu anlaşılan bu mekâna dair fikir üretebilmek için tüm alanı kapsayan detaylı bir kazı çalışmasının ardından kesin verilerle daha net bir tarihleme yapılabileceği düşünülmektedir.

¹⁵⁰ Trézéguet 2007, 322.

¹⁵¹ Trézéguet 2007, 322.

¹⁵² Trézéguet 2007, 322.

¹⁵³ Trézéguet 2007, 323.

2.2.1.4.4. Sondaj 4

Sondaj 4, 3 No.lu sondajın batısında kalan kısımda konumlanan alanda gerçekleştirilmiştir. 3 No.lu sondajın kuzey kanadının batı yönlü devamını görebildiğimiz bu çalışma neticesinde, polygonal örgüye sahip doğu – batı yönlü duvarın bitiş noktasını görebilmekteyiz (Lev. 21 – a). 3,10 m. yüksekliğinde ve 3,40 m. uzunluğunda gözlemlenebilen polygonal örgü, batı kısmında batı yönüne doğru olasılıkla geç dönemlerde yıkılmış ve yine doğru orantılı zaman aralığında kuru duvarı anımsatan biçimsiz moloz taşlarla örülü bir başka duvar devam ettirilmiştir batı. Olasılıkla, daha önce 2 No.lu sondajda gördüğümüz geç dönem eklentisi olan banket ve doğu – batı yönlü alçak, kuru duvar ile aynı dönemde yaratılagelmiş bir başka eklenti duvar, bu sondajda da karşımıza çıkmaktadır. Kuzey – güney yönlü bu geç dönem duvar polygonal örgüye oturtulmuştur ve dikey aksta polygonal örgüye ait bir blok parçasında hatıl izi gözlemlenebilmektedir. En küçük boyutlu bloğun 0,30 x 0,30 m., en büyük bloğun ise 0,90 x 0,70 m. ölçülerinde olduğu bu duvar kısmı, agoranın kuzeyinde yer alan bu sondajlarda karşılaştığımız ve aynı mekâna ait olduğuna şüphe olmayan polygonal örgülü duvara ait, batıda görebildiğimiz son kısmı oluşturmaktadır.

Aynı mekâna ait duvarlar olmasına rağmen, sondaj 4'teki duvar örgüsüne ait işçilik diğer örneklerden oldukça farklı ve niteliklidir. Diğer örneklerden farklı olarak alçak bosajlı değil, oldukça şişkin bosajlara sahip bir yüzey düzenlemesi vardır. Bu bosajların çekiçle şekillendirildiği yüzey işçiliğinin yanı sıra kenar şeritlerindeki keski izleri ve kenar şeridinin düzenli hatlara sahip olması da önemli detaylardır (Lev. 21 – b). Kenar işçiliğinde ise gönyeli kenarlara sahip bir düzenleme dikkati çekmektedir. Diğer sondajlarla birlikte sürdürülen kazı çalışmaları neticesinde, alanı tarihlemeye yardımcı olacak herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Fakat bütün sondajlarda ortaya çıkartılan duvarlar, aynı organizasyona ait olduğu için, MÖ 3- 2. yy tarihi bu alan için de geçerli bir önerme olacaktır.

2.2.1.5. Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân

Agoranın doğu portikosundaki sınırdaki konumlanan Ev Mezar, bu mekânın merkezinde yer almaktadır. Kendi özelinde, agoranın çevresinde konumlanan dikme mezarlardan ayrılan Ev Mezar, genel yapısı itibariyle ahşap bir evin kayaya işlenmiş halini göstermekle beraber, dikdörtgen mezar teknesinin kuzey- güney yönlü kısa yüzleri kapı ve pencereleri doğu – batı yönlü yüzleriyle evin duvarlarını temsil etmektedir.

Modern asfalt yol ile sınırlanan bu alanda Ev Mezar'ın çevresinde bulunan kuzey – güney yönlü iki polygonal örgüye sahip duvar mevcuttur (Lev. 22 – a). Mezarın, içerisinden hiçbir tarihleyici veri çıkmaması ve üzerinde herhangi bir kabartmalı figür bulunmaması

nedeniyle tarihlenmesi çok zordur. Bütün bu veri eksikliğine karşın İ.Ö. 5.yy'a tarihlenen diğer mezarlar ile aynı yerde bulunması nedeniyle bu ev tipi mezar da aynı dönem içerisinde inşa edilmiş olmalıdır¹⁵⁴. Burada karşılaştığımız polygonal örgüye sahip duvarlar ise hem Roma Agorası'nın doğu portikosuna hem de bu agoranın doğu sınır duvarını oluşturmaktadır¹⁵⁵.

2.2.1.5.1. Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân İç Duvar

Agoranın doğu kısmında yer alan iki kapılı ana girişine ait kesme dikdörtgen taşlardan oluşan söveyle öpüşen polygonal örgülü duvar, kuzey – güney yönlüdür (Lev. 22 – b). Genel yapısı itibarıyla çift cidarlı olduğu gözlemlenen 0,80 m. kalınlığındaki duvarın, doğu yüzü, polygonal örgüyle düzenlenmişken, batı yüzü ise kesme büyük dikdörtgen bloklardan oluşturulmuş örgüye sahiptir. Harç izine rastlanılmayan polygonal örgülü doğu yüzde, ortalama boyutlarda taşlar kullanılmıştır; en küçük blok 0,30 x 0,30 m., en büyük blok ise 0,60 x 0,40 m. ölçülerindedir (Lev. 23 – a). Duvarın gözlemlenebilen uzunluğu 8,20 m., yüksekliği ise 0,80 m. boyutlarındadır. Güneye doğru devam eden duvar, bazı kısımlarda toprak altında kalmış fakat duvarın sonlandığı yere kadar polygonal örgünün devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Örgüde kullanılan blokların yüzey işçiliği daha önce agoradaki polygonal örgülerde karşılaşmadığımız nitelikte ve farklılıkta; düz ve ince işlemeli yüzeylidir. Kenar işçiliği ise oldukça nitelikli, gönyeli kenardır. Polygonal örgüye sahip doğu yüz, agoranın dış cephe duvarını oluşturmaktadır; böyle düşünüldüğünde kuzey dükkânların iç cephe duvarlarındaki polygonal örgü devamlılığının, agoranın dış cephesinde de devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Doğu bölüm 1 No.lu mekâna ait iç duvarın batı yüzünde dikdörtgen kesme taşların kullanılması ise, cephe vurgusunda polygonalın estetik açıdan tercih edildiğine delalet olmalıdır.

2.2.1.5.2. Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân Dış Duvar

Agoranın doğu portikosundaki polygonal örgülü cephe duvarıyla, Ev Mezar'ın bulunduğu alanın doğu sınırını oluşturan dış duvar, modern asfalt yol ile öpüşmektedir. 6,00 m. uzunluğundaki duvarın, gözlemlenebilen yüksekliği 1,20 m.'dir. İç duvarda kullanılan bloklardan farklı ölçlere sahip blok taşlar kullanılmıştır; en küçük blok 0,60 x 0,30 m. boyutlarındayken, en büyük blok 1,50 x 0,70 m. ölçülerine sahiptir (Lev. 23 – b). Harç izine

¹⁵⁴ Demarge 1974, 24.

¹⁵⁵ Dönmez 2014, 57.

raslanılmayan duvarın örgüsünde karşılaştığımız cephe özelliği, iç duvardaki gibi düz ve ince işlemelidir. Gönyeli kenarlara sahip kenar işçiliğiyle birlikte düşünüldüğünde, iç duvar ile dış duvarın tercih edilen stili birliktelik sunmaktadır. Kazı çalışması yapılmayan alanda, duvarı tarihleme yönelik herhangi bir buluntudan bahsedebilmek mümkün olmasa da, aynı 8 No.lu Mekân'da yer alan Yazıtlı Pilye'nin kaidesine binen polygonal örgüye sahip duvar için savlanan tarihleme¹⁵⁶ yöntemi buradaki duvar için de kullanılabilir. Dış duvarın aksına bakıldığında, Ev Mezar'ın kuzeydoğu kaidesi üzerine bindiği gözlemlenmektedir. Böylece duvarı, İ.Ö. 5.yy'a ait mezar yapısının kültürel işlevinin anlamını yitirdiği ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde yaratılan agoranın inşasıyla başlayan imar planlamasıyla sınırlandırılacak bir zaman aralığına oturtabilmek mümkündür.

2.2.1.6. Batı Bölüm

Agoranın batı sınırını oluşturan ve agoranın batısında konumlanmış Batı Kilise/Manastır ile bir dönem ortak kullanılmış olan polygonal örgüye sahip duvarın gözlemlenebilen ölçüleri, 4,90 m. uzunluğunda ve 1,65 m. yüksekliğindedir. En küçük blok 0,30 x 0,30 m., en büyük blok ise 0,80 x 0,90 m. boyutlarına sahiptir (Lev. 24 – a). Korunagelmiş yüksekliğinde dört sıra bloğa sahip duvarda, geç dönemdeki kilisenin kullanımıyla alakalı birçok tamirat izi takip edilebilmektedir. Yer yer derz aralarındaki boşluklar dikkat çeker. Harç izine rastlanmamakla birlikte, olasıkla gözlemlenebilen alttaki iki sıra polygonal örgü, agoranın batı sınır duvarını oluşturan orijinal yapıya aittir; üst sıralardaki bloklar ise daha geç dönemkere ait eklentiler olmalı. Rustik yüzeyli blokların, kenar işçiliği genel olarak yine gönyeli kesimdir. Kilisenin kazılarında ortaya çıkartılan ve MS 5.yy'a ait bir kullanımı olduğu bilinen impost başlık neticesinde, henüz detaylı çalışma yapılamayan bu alan için MS 5 ve 7. yy arası bir tarih savlanmaktadır¹⁵⁷. Agoranın Roma evresindeki inşasıyla oluşturulan batı sınır duvarına ait olması gereken alt iki sıraya ait polygonal örgü ile üst sıralardaki onarımların tarihlemesi bu yönde takip edilebilir.

2.2.2. Meclis Binası (?)

Ana Cadde'nin Batı Agora ile birleştiği noktanın kuzey doğusuna uzanan bir konumda yer alan yapı, oldukça büyük bir alanı kapsamaktadır (Lev. 24 – b). Kuzeyindeki Roma Akropolisi'nin yamacında gelen akıntı sebebiyle kuzey ve doğu duvarları toprak altında

¹⁵⁶ bk. Bölüm: 2.2.1.1. 8.

¹⁵⁷ Dönmez 2014, 36.

bulunan yapının kullanımı ile ilgili olarak Erken Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılan çeşitli değişikliklerle bu evreye kadar kullanıldığı düşünülmektedir¹⁵⁸. Daha önceki kazı sezonlarında keşfedilmiş ve meclis binası olarak anılan bir mekânın varlığından bahseden yazıtlar¹⁵⁹ ilintili, yapının konumlandığı alanın çevresindeki tiyatro, agora, hamam gibi önemli sosyal yapılarla olan birlikteliği ve ana cadde ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, bahsedilen mekânın burada konumlanmış olabileceği düşünülmektedir 2014 yılında bu alanda kazı çalışmaları başlatılmıştır.

Şu anki veriler ışığında, mekânın gerçek işlevi hakkında tam olarak bir şey söylemek ve meclis binası önerisini doğrulamak için yeterli kanıt mevcut değildir. Çevresini kuşatan polygonal örgülü duvarlara sahip mekânın en erken dönemli kullanımına dair herhangi bir veriye sahip olmamak birlikte, mekânın gözlemlenebilen doğu ve güney duvarlarındaki polygonal örgünün zaman içinde çok kez tahribata ve tamirata uğramış olduğu da düşünülürse mekânın tarihlendirilmesi oldukça sorunludur. 0,70 m. kalınlığa sahip kuzey – güney doğrultulu duvarın gözlemlenebilen uzunluğu 23,90 m. ölçüsüne sahiptir. Topografyanın yükselip alçalması neticesinde, gözlemlenebilen en yüksek nokta ise 1,80 m.'dir. Kuzey – güney doğrultulu bu duvara ait en küçük bloklar 0,30 x 0,30 m.; en büyük bloklar ise 0,95 x 0,65 m. boyutundadır. Gönyeli kenarlara sahip polygonal blokların yüzey işçiliğinin alçak bosajlı olduğu gözlemlenebilmektedir (Lev. 25 – a).

Yoğun tahribat ve tamirat etkisi düşünülürse duvar genelinde bir stil birlikteliğinden bahsetmek çok zor fakat bazı büyük ölçekli blokların kenar işçiliğindeki keski izlerinin mevcudiyeti, bu blokların yapının erken evresine ait olabileceğini düşündürmektedir. Yapının güneyinde yer alan, doğu – batı doğrultulu duvarın uzunluğu 9,10 m.; yüksekliği ise gözlemlenebilen en yüksek noktada 1,40 m. boyutundadır. Duvara ait blokların en küçük boyutluları 0,30 x 0,20 m.; en büyük boyutluları ise 0,60 x 0,40 m.'dir. Yoğun harç izlerinin gözlemlendiği bu doğu – batı doğrultulu duvarın sahip olduğu polygonal bloklardaki kenar ve yüzey işçiliği, mekânın kuzey güney doğrultulu duvarıyla birliktelik göstermekle beraber, kenar işçiliğinde karşılaştığımız keski izlerinin bu duvardaki bloklarda daha yoğun olduğu da söylenebilir. Tahribat sonrası oldukça karmaşık gözüken duvar örgüsünün arasında varlığını sürdüren ve keski izleriyle özenli ve nitelikli işçiliği bizlere kanıtlayan blokların, henüz işlevi bile kesin olarak tanımlanamayan bu yapının en erken kullanım evresine ait olduğunu söyleyebiliriz. İlerleyen kazı sezonlarında karşılaşılabilecek ve tarihlemeye yönelik yardımcı

¹⁵⁸ Yıldırım 2015, 2 – 3.

¹⁵⁹ Dönmez 2014, 52, dn.: 162.

olacak buluntular ışığında, daha sonraki zamanlarda daha net konuşabilmek mümkün olacaktır.

2.2.3. Artemis Tapınağı (?)

Dört tarafı polygonal örgüye sahip sur duvarlarıyla çevrelenmiş Lykia Akropolisi'nde yer alan ve bahsi geçecek olan alanın yakınlarında ele geçen Hellenistik Dönem'e ait Artemis Ephesia altarıyla ilişkilendirildiği için H. Metzger tarafından Artemis Tapınağı¹⁶⁰ olarak adlandırılan mekânın bugün sadece batı duvarını takip edebilmek mümkündür. Gözlemlenebilen duvar yüksekliği 1,30 m.; duvarın uzunluğu ise 11,80 m. boyutundadır (Lev. 25 – b). Duvara ait bloklardan en küçük olanlar 0,30 x 0,25 m., en büyük olanlar ise 1,30 x 0,80 m. ölçülerindedir. Des Courtils tarafından sıralı¹⁶¹ polygonal örgü olarak tanımlanan duvar örgüsündeki bloklara ait yüzey işçiliği düz yüzeyli ve ince işçiliğe sahiptir. Bloklardaki kenar işçiliği ise gönyeli olarak tanımlanabilir. Zaman içinde hasar gördüğü blokların kondisyonundan belli olan mekânın duvarlarının kaba işçiliğin ve çekiçlenmiş blokların haricinde gözlemlenebildiği kadarıyla ince işçilikle meydana getirilmiş olması dikkat çekmektedir. H. Metzger'in MÖ 5. yy'a tarihlendiği mekânın duvarlarında kısmen tamirat izlerinin bulunduğu da rapor edilmiştir¹⁶².

2.2.4. Ticari Agora

Ksanthos Antik Şehri'nde bulunan üç agoradan biri olan Ticari Agora, Fransız arkeologlar tarafından 1999 yılında keşfedilip 2000 yılında ilgili alanda kazı çalışmaları başlatılmıştır¹⁶³. Alandaki en erken izlerin Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendiği bilinse de agora ait ilk yapılaşma izlerinin Augustus Dönemi'nde başladığı bilinmekle beraber, daha sonraki evrelerde MS 1. yy ile MS 5. yy aralığında mekânda çeşitli değişikliklerin yaşandığı aktarılmaktadır¹⁶⁴. Ticari Agora'ya ait kazı çalışmaları uzun yıllar sürdürülmüş olsa da hemen güneyinde yer alan ve Aşağı Agora olarak adlandırılan alanla sınırı tam olarak kestirilememektedir. Bu kazı çalışmaları neticesinde gerçekleştirilen sondaj çalışmaları ve

¹⁶⁰ des Courtils – Cavalier 2001, 151 - 152; Metzger 1963, 40 – 42.

¹⁶¹ des Courtils – Cavalier 2001, 151 - 152; "Coursed polygonal" olarak adlandırılan stile ait isim önerileri ve duvar işçiliği ile ilgili terminoloji problemleri için bk. Saner 1995, 19 – 21.

¹⁶² Metzger 1963, 41.

¹⁶³ Literatürde Yukarı Agora olarak da bilinen ilgili alana ait detaylı bilgi için bk. Cavalier 2010, 184 – 197; Cavalier – des Courtils 2010, 415.

¹⁶⁴ des Courtils 2009, 361; Cavalier – des Courtils 2010, 415.

çalışma olmasa da hala takip edilebilen duvar kalıntıları sayesinde günümüzde üç noktada polygonal duvar örgüsü mevcuttur.

2.2.4.1. Sondaj 1

Ticari agoranın olasılıkla sınırında yer alan ve Aşağı Agora denilen kısımla bir koridor oluşturan uzun doğu – batı yönlü bir duvar hattının takibi neticesinde bu duvar hattının iki noktasında Fransız arkeologlarca gerçekleştirilen sondaj çalışmalarından, ele alacağımız ilki en doğu tarafta yer alan sondajdır. Sondaj sınırları neticesinde takip edilebilen uzunluğu 3,00 m.; yüksekliği ise 2,00 m. olan duvarın tabanında yer alan ilk sıra blokların üzerindeki sıva izleri dikkat çekmektedir (Lev 26 – a). Çift cidarlı olan duvarın gözlemlenebilen güney cephesindeki duvarın yüzey işçiliği düz ve ince işçiliklidir; kenar işçiliği ise gönyeli kenarlı bir tasarı sunmaktadır. Derz aralarında harçlar takip edilebilse de derz aralarında boşluklar yok denecek kadar azdır ve blokların kenarları birbiriyle genel anlamda öpüşmektedir (Lev. 26 – b). Duvara ait en küçük blok taş 0,35 x 0,40 m.; en büyük blok taş ise 0,70 x 0,40 m. boyutlarındadır.

2.2.4.2. Doğu – Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?)

Ticari Agora'nın kuzeybatı kısmında kalan doğu - batı yönlü bu duvarın takip edilebilen uzunluğu 8,10 m.; yüksekliği ise 1,30 m.'dir (Lev. 27 – a). Toğrağın yükseldiği bir topografya neticesinde duvarın takip edilebilen yüksekliği değişkenlik göstermektedir. Duvarın etrafındaki çöküntü ve blok parçalarının fazlalığı neticesinde bu alanda herhangi bir çalışma yapılmadığı kolaylıkla söylenebilir. En küçük boyutlu bloğun 0,30 x 0,15 m.; en büyük boyutlu bloğun ise 0,60 x 0,40 m. ölçülerine sahip olduğu bu duvarda kullanılan polygonal örgü sistemi belli bir yükseltiden sonra kesilmektedir; duvarın takip edilebilen en üst sınırında ise dikdörtgen kesme taşlar kullanılmıştır. Polygonal örgüde kullanılan yüzey işçiliği düz yüzeylidir; kenar işçiliği ise sondaj 1 ile benzerlik göstererek gönyeli kesimdir (Lev. 27 – b). Harç kalıntılarının görülebildiği duvar örgüsünde kısmen çöküntülere rağmen hala blokların kenarlarının birbiriyle öpüştüğü rahatlıkla görülebilmektedir. Hem duvarda, polygonal örgünün belli bir yükseltiden sonra kesintiye uğrayıp, dikdörtgen kesme taşlarla birlikte kullanılmış olması hem de duvarın bulunduğu topografik saha, duvarın olasılıkla Ticari Agora'yla ilintili bir set (istinat) duvarı olduğu olasılığını akıllara getirirse de herhangi bir kazı çalışması yapılmadan duvarın işlevselliği hakkında kesin bir şey söylemek oldukça zordur.

2.2.4.3. Kuzey-Güney Yönlü Duvar

Ticari Agora ve Aşağı Agora arasında bulunan koridorun batıya doğru takibi neticesinde, koridorun sonlandığı noktadan güneye dönüş yapan bir duvar kalıntısıyla karşılaşılmaktadır (Lev. 28 – a). Duvarın takip edilebilen uzunluğu 2,60 m.; yüksekliği ise 1,20 m. boyutlarındadır. Duvarın genelinde dikdörtgen kesme taşlar dikkat çekerken, yer yer polygonal blokların da bu dikdörtgen bloklardan oluşan örgü içerisinde kullanılmış olması ve tamirat izlerinin yoğun gözlemleniyor olması, duvarın tarihlenmesinde büyük problem yaratmaktadır. Duvar genelinde blokların yüzey işçiliği düzgün kesim iken kenar işçiliği diğer örneklerde olduğu gibi gönyeli kenarlıdır (Lev. 28 – b). En büyük bloğun 0,60 x 0,35 m.; en küçük bloğun ise 0,30 x 0,25 m. boyutlarında olduğu gözlemlenmektedir. Çift cidarlı olan ve duvar kalınlığı 1,00 m. boyutlarında olan duvarın, Ticari Agora'nın hangi alanına ait bir duvar olduğu kestirilememektedir.

2.2.5. Kentin Kuzey Kapısı

Doğu – batı ve kuzey – güney yönlü ana caddelerin kesiştiği noktadan başlayarak kentin doğusuna ilerleyen patika takip edilirse, kentin kuzeydoğu bölgesine ulaşılabilir. Kentin kuzeydoğu nekropolisine giden bu yol üzerinde yıkık sur duvarların kenarında kalan alanda konumlanan küçük ölçekli bir hamamın¹⁶⁵ ve batı kısımda dik açıyla kuzeye yönelen surun arasında kalan Kuzey Kapı, oldukça nitelikli polygonal örgüye sahip duvarlarla bağlantılıdır (Lev. 29 – a). Halen ayakta olduğu görülen iki monolit bloktan oluşan kapının söveleri, Lykia yapılarının inşasında çokça karşılaşılan büyük ölçekli ve yekpare blokların kullanımını gözler önüne sermektedir. Neredeyse kapıya ait tüm yapı taşları kapının çevresindeki öbeklenmiş yıkıntıdadır; bu yapı taşlarından bazılarında ahşap öykünmeyi anımsatan işçilikler dikkat çeker ve kapının inşa tarihiyle alakalı öncül bir görüş olarak erken evreleri akla getirir.¹⁶⁶ Yıkıntı içerisinde karşımıza çıkan kemer aksamına ait yapı taşları, kapının Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar kullanıldığını ve zaman içerisinde onarım ya da ekleme – yenilemeye uğradığını bizlere göstermektedir. Bugüne kadar herhangi bir çalışmanın yapılmadığı alan hakkında tarihsel verilere dayalı net bir şey söylemek oldukça zordur.

Kuzey Kapı'nın doğu uzantısında gözlemlenen doğu – batı yönlü duvar takriben 6,20 m. uzunluğa sahip ve 2,10 m. yüksekliğe sahiptir. En büyük blok taşın 1,30 x 0,70 m.; en

¹⁶⁵ des Courtils – Cavalier 2001, 172.

¹⁶⁶ des Courtils 2003, 106.

küçük blok taşın ise 0,50 x 0,50 m. boyutlarında olan duvarın kendi kalınlığı ise 1,20 m. ölçülerindedir (Lev. 29 – b). Düzgün kesin yüzeyli blokların cephesinde hafif çekiç darbeleriyle oluşturulan rustik hava rahatlıkla gözlemlenebilmektedir; aynı şekilde duvar taşlarında kenar işçiliğinin ise gönyeli kenarlı olduğu görülmektedir. Harç izlerine rastlanılmaya derz aralarında, duvar taşlarının birbiriyle öpüştüğü fakat yer yer olasılıkla depremlerden kaynaklanan kaymalar sebebiyle hafif boşlukların meydana geldiği söylenebilir. Alanda hiçbir kazı çalışmasının yapılmaması bir yana bu polygonal örgülü duvara yönelik herhangi bir sondaj çalışmasının da yapılmamış olması kesin bir zaman aralığı söylememizi engellemektedir. Polygonal örgülerde meydana gelen köşe sorununun¹⁶⁷ bu duvarda da mevcut olması, lakin Klasik Dönem’e ait karakteristik bir çözüm olan monolit köşe ortostatlarının bu alanda kullanılmadığı gözlemlenebilmektedir. Köşe yapan kısımda daha küçük ölçekli blok taşlarla birkaç sıra oluşturularak çözülmeye çalışılan bu köşe sorunu daha çok Batı Agora’daki uygulamaya benzeşmektedir.¹⁶⁸

2.2.6. Vespasianus Kapısı

Kentin güney surlarında konumlanan ve kente güneyden girşin sağlandığı Vespasianus Kapısı’nın açıkça görülebilen iki evresi mevcuttur (Lev. 30 – a). Ziyaretçilerin asfalt yoldan kente giderken rahatlıkla görebileceği, Dor tarzında entablatur üzerine yükselen kemeriyle ayakta duran kapının evresi Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenmektedir. Entablatur üzeri frizde yer alan Leto, Apollon ve Artemis kabartmaları bir yana, kapının İmparator Vespasianus ile anılmasını sağlayan ve Roma’nın Lykia Valisi Sekstus Marcus Priscus tarafından MS 68-70 yılları arasında İmparator Vespasianus onuruna bu kapının inşa edildiğini detaylı biçimde anlatan yazıt, arşitrav üzerinde halen görülebilmektedir¹⁶⁹.

Ayakta olduğu için kolaylıkla görülebilen kapının daha erken dönemlere ait evresi ise, ayakta duran Vespasianus Kapısı’nın hemen önünde konumlanmış ve polygonal örgüye sahip olduğu gözlemlenen sol dikme ise kentin güney girişinin erken evresini göstermektedir (Lev 30 – b). Sağ dikmenin modern yol çalışmasında, asfalt altında kaldığı bilinmektedir. Sol dikme 5 m.’yi aşan yüksekliğiyle bir burçtur. Bir kaide üzerine oturan polygonal bloklarla yükselen burçta, 2,40 m. yüksekliğine ve 3,60 m. uzunluğuna kadar polygonal bloklar takip edilebilmektedir. Oldukça düzgün kesim yüzeyli blokların kenar işçiliği de yine düzgün kesim

¹⁶⁷ Köşe sorunu ile ilgili detaylı tespitler için bk. Marksteiner 1991, 36-37.

¹⁶⁸ bk. 2.2.1.3. 6 No.lu Mekân.

¹⁶⁹ des Courtils 2003, 78.

olan gönyeli kenarlıdır. Burcun kenar (köşe) blokları, Lykia Akropolisi'nde karşılaştığımız monolit ve polygonal örgüde geçişi kolaylıkla sağlayan yapıdadır. En büyük blok taş 2,40 x 1,40 m. boyutlarında; en küçük blok taş ise 0,60 x 0,25 m. boyutlarındadır. Klasik Lykia mimarisiyle özdeş tutulan bu polygonal mimariye ait burcun MÖ 4. yy.'a tarihlendirildiği savlanmıştır¹⁷⁰. Leto, Apollon ve Artemis üçlüsüne III. Antiokhos Dönemi'nde ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde adandığı bilinen kentin, Letoon Kutsal Alanı'na giden yola geçişi sağlan geçit bu kapının bulunduğu alandan gerçekleştirilmekteydi. Bu yüzden alandaki geçitin uzun dönemler boyunca kullanıldığı ortak paydada makul bir önermedir.

2.2.7. Tiyatro

Batı Agora ile Lykia Akropolisi arasında kalan doğal çöküntü üzerine konumlandırılan Ksanthos tiyatrosunun en erken evresini, tiyatronun orkestra bölümdeki at nalı biçimli taş sırasına ait izlerden okuyabilmek mümkündür. Bu izler ve caveadan bağımsız sahne binasının mevcudiyeti, tiyatronun en erken evresinin Hellenistik Dönem olduğunu göstermektedir¹⁷¹. Hellenistik Dönem'e ait izlere rağmen bugün genel anlamda görebildiğimiz tiyatronun neredeyse tüm özelliklerinin Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğu¹⁷², hatta mimari bezeklerin üslubunca kabaca MS 2. yy'a tarihlendiğini söylebilmekteyiz¹⁷³. Ksanthos Tiyatrosu'na ait bilinen bir diğer evde ise MS 7. yy'da gerçekleşen Arap akınları ile ilintili, savunma duvarlarının güçlendirilmesi neticesinden sökülerek surda kullanılan oturma sıralarına ait yapı taşlarının, tiyatrodan sökülmesidir. Normal şartlar altında oturma sırası bugün görünen yükseltisinden daha yukarıda konumlanmıştı, fakat şu anda tiyatronun üst kısımlarında sadece dört oturma sırası mevcuttur¹⁷⁴. Uzun bir kullanım evresi olan Ksanthos Tiyatrosu'nda polygonal duvar örgüsüyle sadece tiyatronun diazomasının sırt örgüsünde karşılaşılmaktadır (Lev. 31 – a). Gözlemlenebilen uzunluğu 11,5 m. olan bu duvarın, yüksekliği ise 1,5 m.'dir. Duvar örgüsü içerisinde kullanılan en küçük taş 0,30 x 0,30 m. ölçülerine sahipken, en büyük blok taş 0,60 x 0,40 m. boyutlarındadır. Yüzeyi kaba bırakılmış olan polygonal örgünün cephesi hakkında dikkat çeken detay ise bazı bloklarda şerit boyunca keski izlerinin takip edilebilir olmasıdır. Kenar işçiliği çokça aşınmış olsa da gönyelidir. Hellenistik Dönem'e ait olamayacak kadar özensiz ve Hellenistik Dönem özellikleri

¹⁷⁰ des Courtils 2003, 76 – 77.

¹⁷¹ des Courtils 2003, 61.

¹⁷² Özdilek 2016, 149.

¹⁷³ des Courtils 2003, 64.

¹⁷⁴ des Courtils 2003, 62.

taşımayan polygonal örgü, olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi inşasında oluşturulan diazoma ile eşdeğerlilik göstermektedir.

2.3. Sivil Yapılar

Ksanthos Antik Kenti'nde yer alan polygonal duvarların mekânsal gruplandırmasındaki son aşama Sivil Yapılardır. Bu başlık altında, henüz işlevi net olarak tanımlanamayan fakat öncü düşünceler neticesinde konut olarak adlandırılan Lykia Yapısı ve keşfedildiği günden bugüne oldukça spekülâtif tasarımlara gebe olan Güneydoğu Sektör'e ait duvarlar öncelikli olarak ele alınacaktır. Özellikle Güneydoğu Sektör'e ait Doğu Duvar ve 2015 yılında keşfedilen ve kazı çalışmalarına başlanılan Güney Duvar hem bu başlığın hem de tezin ana konusunun en önemli yapılarındandır. Bunun haricinde Lykia Akropolisi'nde bulunan konutlar ve Bizans Villası da sivil yapılar başlığı altında irdelenecektir.

2.3.1. Heroon Güneyindeki Yapı

Tiyatronun batısında kalan ve Lykia Akropolisi'ne uzanan koridorun batı sektöründeki dikme mezarlar ve Roma İmparatorluk Dönemi anıt mezarın güneyinde konumlanan kimliksiz mekânda henüz tamamlanmamış kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkartılan nitelikli polygonal bloklar olasılıkla Ksanthos'taki sivil yapılardan en önemlilerine ait olmalıdır. Daha önceki sezonlarda Fransız meslektaşlarımızın geride bıraktığı atık toprakla iyice üzeri kapanan yapı, kuzeyindeki su yolları ve künklerle birlikte kısmen ortaya çıkarılmıştır¹⁷⁵.

Yapıya ait en iyi gözlemlenebilen duvarlar dış yüzeye aittir; polygonal örgünün kullanıldığı neredeyse her yapıda karşımıza çıkan iç ve dış örgüdeki farklı örgü tipi kullanımı burası için söz konusu değildir, bu yüzden yapının gözlemlenebilir iç ve dış duvar örgüsüne ait ölçüler de verilecektir. Yapının kuzey dış yüzeyinin uzunluğu 17 m. boyutunda, gözlemlenebilen yüksekliği ise 1,70 m. ölçülerindedir (Lev. 31 – b). Karşılaştığımız blok boyutlarının farklılığı ise oldukça önemlidir; en büyük bloklar ortalama 1,40 x 0,70 m. boyutlarında, en küçük boyutlu blok taşlar ise 0,30 x 0,20 m. ölçülerindedir. Büyük boyutlu blokların bu kadar küçük ölçekli taşlarla birlikte kullanılması, derz araları oturmeyen iri blokların küçük ölçekli taşlarla tamamlanmasından kaynaklanmaktadır. Kuzey yüzdeki blokların kenar işçiliği birliktelik göstermektedir ve gönyeli olarak tanımladığımız kenar kesimine sahiptir. Fakat aynı birliktelik yapının bütününde de geçerli olmakla birlikte, kuzey

¹⁷⁵ Bulba – Çelik 2014, 69 – 70.

yüzün yüzey işçiliği için söz konusu değildir, genel olarak çekiçlenmiş ve rustik bırakılmış kaba yüzeyli bloklarla karşılaşılırken, aynı örgü içerisinde kenarları şerit işlemeli düzgün bozajlı bloklarla da karşılaşmaktadır.

Yapının belki de en zayıf işçiliğe sahip yüzü batı dışı aittir (Lev 32 – a). Gözlemlene bilen uzunluğu ile 6,40 m., gözlemlenebilen yüksekliğiyle ise 1,40 m.'lik ölçülere sahiptir. İri bloklarla karşılaşmayan batı dış yüzde ortalama blok ölçüleri en büyük olarak 0,70 x 0,50 m. ile küçük olaraksa 0,30 x 0,20 m. boyutlarındadır. Cephe işçiliği alçak rustik yüzeyli, kenar işçiliği olaraksa yapıdaki örgüyle birliktelik göstermekte olup gönyeli kenarlara sahiptir.

Yapıya ait en nitelikli yüzey işçiliğinin gözlemlenebileceği yüz doğu dışı aittir (Lev 32 – b). Duvarın uzunluğu 6 m. boyutunda, yüksekliği ise 1,90 m. ölçüsündedir. En küçük boyutlu bloklar 0,60 x 0,50 m, en büyük boyutlu bloklar ise 0,80 x 0,60 m. ölçüsündedir. Doğru ışık açısıyla bakıldığında kenar şeritlerindeki nitelikli keski izleri takip edilebilmektedir, bu şeritlerin oluşturduğu göbekte ise alçak rustik bir bosaj bulunmaktadır; kenar işçiliği ise oldukça keskin gönyeli hatlara sahiptir.

Yapının içindeki kazı çalışmaları tamamlanamadığı için sadece, yapının kuzeydoğusunda açılan alana ait duvar örgüsünden bahsedebilmek mümkündür (Lev. 33 – a). Kuzey iç yüzün uzunluğu 4,10 m., yüksekliği ise 1,50 m. boyutlarında; en küçük boyutlu bloklar 0,30 x 0,20 m., en büyük boyutlu bloklar ise 0,90 x 0,50 m. ölçülerindedir. Aynı şekilde doğu iç yüzün uzunluğu 5,10 m., yüksekliği ise 1,50 m. boyutlarında; en küçük boyutlu blok taşlar 0,30 x 0,20 m., en büyük boyutlu bloklar ise 0,70 x 0,50 m. ölçülerindedir. İki iç yüzün cephe işçiliği de rustik olarak bırakılmış yüzeylere sahiptir, kenar işçiliğinde de gönyeli kenar birlikteliği sürmektedir (Lev 33 – b). Yapının bütününe sirayet eden polygonal örgüye ait aşınmamış ve nitelikli kalabilmeyi başarmış bloklardaki kenar ve yüzey işçiliğindeki ince el beceresinin dikkate değer olması bir yana, yapının kazı çalışmalarından ele geçirilen küçük buluntulara dayanılarak¹⁷⁶ Hellenistik Dönem'e ait bir yapı ve duvar örgüsüyle karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkündür. Yapının güneyinde yer alan ve oldukça geç dönemlerde işlik olarak kullanıldığı tahmin edilen yapı¹⁷⁷ ve üst kotta ele geçen künkler de göz önünde bulundurulursa alanla birlikte yapının Hellenistik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü söylenebilir; buna rağmen yapıdaki duvar örgüsüne ait nitelikli blokların hasar görmemiş olması da büyük bir şanstır.

¹⁷⁶ Kazı çalışmaları sırasında ilgili alandan ele geçirilen çok sayıda pişmiş toprak figürin için bk. Bulba – Çelik 2014, 70.

¹⁷⁷ Bulba – Çelik 2014, 69.

2.3.2. Lykia Akropolisi Konutlar

Lykia Akropolisi'nin güneydoğusunda konumlanan, Lykia geleneksel mimarisine ait birçok izler sunan MÖ 5. yy'ın ilk yarısına tarihlenen Lykia Konutları, kazı çalışmaları esnasında sunduğu önemli verilerin haricinde duvarları ile de büyük önem arz etmektedir. Ksanthos Antik Kenti'nin en erken döneme ait polygonal örgüye sahip duvarlarından biri de Lykia Konutları'nda kendine has tarzıyla karşımıza çıkmaktadır (Lev. 34 – a, b). Lykia Konutları'nın tanımlandığı betiklerde, genel karakteristik olarak çamur harçlı ve moloz taşlardan örülü duvarların varlığından bahsedilir¹⁷⁸. Fakat çoğu benzer duvar¹⁷⁹ ile karşılaştırıldığında cephe ve kenar özelliklerinin benzeştiği yönler ağır bastığı için logaden¹⁸⁰ olarak sınıflandırılan tipe girmektedir; bu yüzden polygonal duvarların bir diğer tipi olarak çoğu literatürde ele alınan logaden benzeri bu duvarları, çalışma kapsamına alınmıştır.

Duvar yapısının detaylarından önce, yapılar ve duvarların kullanımıyla alakalı tartışmaları dile getirmek faydalı olacaktır. Birbirine bitişik tasarlanan dörtgen odalarda herhangi bir kapı ya da pencere olarak kullanılabilecek, geçenek imkanı sağlayan boşluklar yoktur ve olasılıkla merdiven vasıtasıyla konuta giriş çıkış sağlanıyordu Bu duvarların üzerinde ahşap malzemelerle¹⁸¹ oluşturulmuş yapıları taşıyan kaideler olduğunu söylemek oldukça akılcıdır. Bu kaide olarak duvarların uzun kenarlarında sekiler göze çarpmaktadır. Bu sekiler erzak küplerinin dayandırıldığı nokta olarak kimliklendirilmiştir¹⁸². Bu, şu açıdan önem arz etmektedir ki MÖ 2. bin yıldaki Hitit, MÖ 1. bin yıldaki Urartu krallıklarındaki ekonomik tekelin beyin elinde olduğu sistemle özdeşlik kurulabilmektedir. Malın beyin elinde depolandığı bu sisteme bakılarak, konut olarak adlandırılan bu mekânların Lykialı yönetici sınıfa ait olduğu söylenebilir. Ekonomik işleyişin benzeşliği, kültürel olarak da konutların inşasında da ortaya çıkmaktadır; Hattuşa ve Maşat Höyük'te¹⁸³ karşılaşılan alt katın taş örgü duvar, üst katın ahşap konstrüksiyondan oluşturulduğu yapılarla aynı sisteme sahiptir Lykia Akropolisi'ndeki konutlar. Her şeyiyle Anadolu geleneğini yansıtan bu yapılar bütününde

¹⁷⁸ des Courtils – Cavalier 2001, 151.; des Courtils 2003, 71; Marksteiner 2010, 70 -71.

¹⁷⁹ Becker 2007, fig 47. fig 61.

¹⁸⁰ Kabaca işlenmiş taşlardan meydana getirilen, bugün kuru duvar olarak adlandırılan duvar örgü tipine “Logaden” denilmektedir; genelde taşların derzleri birbiriyle öpüşmez ve kaba, dağınık bir görünüm sunar. Detaylı bilgi için bk.: Akarca 1987, 113.

¹⁸¹ Lykia Akropolisi konutlarının kazısında ortaya çıkartılan yangını katmanı ile ilgili bk. Metzger 1963, 22 – 23; des Courtils 2003, 71. Bu tahribat ile ilgili düşünceleri karşılaştırmak için bk.: Özüdoğru 2008, 16, dn.: 79.

¹⁸² Özüdoğru 2008, 23; des Courtils 2003, 72.

¹⁸³ des Courtils 2003, 72; Naumann 2007, 59 – 60, 68 – 71.

duvar örgü sistemi de Ksanthos özelinde kendi içinde bütünlük taşımaktadır. Yapı duvarları 0,90 m. ile 1 m. arasında bir kalınlığa sahiptir. Ortalama uzunluklar 12,20 m. ile 16,40 m. arasında değişmekle birlikte, duvarların yüksekliği yıkıntıya uğramış noktalar haricinde 1,80 m. boyutlarındadır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların en büyük boyutluları 0,60 x 0,40 m.; en küçüklerin boyutları ise 0,35 x 0,35 m.'dir. Duvarın cephe işçiliği çekiç darbeleriyle düzleştirilmiş fakat genel bakışta rustik bırakılmış bir yapıya sahipken, kenar işçiliğini klasik polygonal tipolojisi içerisinde değerlendirmek pek de mümkün değildir. Kaba ve dörtgen kesim olmayan taşların kullanıldığı bu örgü sistemi, kyklopik duvar örgü sistemi gibi polygonal örgünün alt kollarından birisi olan logaden tiptedir ve kentteki kullanımıyla ünik bir özelliğe sahiptir.

2.3.3. Lykia Yapısı

Batı Agora'nın doğusuna doğru ilerlendiğinde büyük beyaz kireçtaşı döşeli zemini ve kısmen ayağa kaldırılmış sütun tamburlarıyla dikkat çeken, Roma İmparatorluğunda doğu – batı yönlü ana caddelere verilen ismiyle Decumanus'un takibi neticesinde taş döşemeli meydana ulaşılır. Meydanın kuzeyinde, meydan da dahil olmak üzere Güneydoğu Sektör'e varıncaya kadar geniş bir ağa görüş hakimiyeti sağlayan bir terasta konumlanan dörtgen planlı yapı hem konumu hem de yapısal özellikleriyle dikkat çekmektedir. 17 x 18,50 m. boyutlarında olan bu yapının kazı çalışmaları ilk olarak 2011 yılında başlatılmıştır ve halen sürdürülmektedir; kazı çalışmaları neticesinde henüz yapının hangi amaçla kullanıldığına dair kesin ve net bir şey söylenemese de olasılıkla bir yönetici konutu olduğu ilk düşüncelerdendir. Yapıya dair ilk gözlemlerde dikkati çeken duvar işçiliğidir, 1,20 m. kalınlığa sahip duvarların iç ve dışta gözlemlenen stili farklı olduğu gibi (Lev. 35 – a, b), yapının farklı yönlere bakan dış cephelerde kullanılan duvar örgü tarzları da farklılık göstermektedir; polygonal ve trapezoidal örgünün bir arada kullanıldığı görülmektedir¹⁸⁴ (Lev 36 – a, b).

Olasılıkla üst yapısında ahşap konstrüksiyona ait yapısal öğeler taşıyan bu duvarların, içte ve dışta da farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Dışta 2 x 1,50 m.'ye varan boyutlara sahip bloklarla karşılaşılrken, yapının içinde üzeri sıvalı küçük boyutlu düzensiz taş örgü mevcuttur; bu durum yapının Geç Roma – Erkek Bizans Dönemleri'nde de kullanıldığına kanıttır¹⁸⁵. Daha sonraki sezonlarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde yapının geç

¹⁸⁴ Kare planlı bu yapıda, sadece köşelerde polygonal örgüye sahip öğelerin kullanıldığı, kenarlar boyunca ise düzenli taş örgünün hüküm sürdüğü dile getirilmiştir. Detaylı bilgi için bk. des Courtils 2003, 88. Yapılan kazı çalışmaları ise böyle bir düzenin olmadığını ortaya koymuştur. Detaylı bilgi için bk. Yıldız 2012, 55.

¹⁸⁵ Yıldız 2012, 55.

dönemlere ait kullanımlarıyla ilintili birçok veriye ulaşılmıştır. Yapının içindeki duvar örgüsü her ne kadar değişikliğe uğramış olsa da batı duvarda bu denli büyük bir eklenti ya da değişim gerçekleşmemiştir¹⁸⁶.

Yapıya ait en erken dönem ise yine kazı çalışmaları sonrasında ortaya çıkartılan ve batı duvara organik bağı olan ek binanın zemin seviyesinde ele geçen alabaster alabastron da dahil olmak üzere çok sayıda MÖ erken 5. yy'a ait seramik buluntuları ile bizlere ipucu vermektedir¹⁸⁷. Batı duvarın yüksekliğinde 3,60 m.'lik kısımda polygonal örgü tespit etmekteyiz, 3,60 m'lik kısımdan aşağı kottaki duvar, ek yapıyla örtüldüğü için orijinal örgüye ait bir bilğimiz yoktur. 16,50 m. uzunluğundaki batı duvarın her ne kadar kuzey kısmına geç dönemde eklenen dörtgen yapı batı duvarın bir kısmını gözlemlememizi engelliyorsa da dörtgen yapının üst kotunda kalan batı duvara ait üst sıra taşların polygonal örgüye ait yapı taşlarından, batı duvarın bütünüyle polygonal örgü düzeninde inşa edildiğini söyleyebiliriz.

En büyük blok taşın 2,15 x 1,05 m.; en küçük blok blok taşın ise 0,40 x 0,25 m. boyutlarında olduğu örgüde cephe düzenlemesi oldukça düzgün kesim ve hafif çekiçlenmiş biçime sahiptir; fakat cephe düzenlemesi batı duvarda bir bütünlük göstermemektedir (Lev. 37 – a), öyleki polygonal örgünün alt sıra taşlarında kenar şeritleri düzgün kesimli ve merkezde oldukça alçak bosaj oluşturulmuş blok taşlar da mevcuttur¹⁸⁸ (Lev 37 – b). Kenar işçiliği ise lesbos tarzındadır ve bu tipiyle resmi yapılarda gördüğümüz gönyeli kenar işçiliğinden ayrılmaktadır.

Lykia Yapısı'na ait polygonal örgü batı duvarın haricinde bir de doğu antede karşımıza çıkmaktadır. 3,10 m. yüksekliğe sahip polygonal örgülü duvarın, 11,60 m.'lik uzunluğa varan ölçülerindeki uzantısında sadece 5,40 m. uzunluğundaki kısmı polygonal örgüye ayrılmış, geri kalan kısımlar ise dikdörtgen blok taşlardan örülmüştür. En büyük blok taş 2,40 x 1,10 m., en küçük blok taş ise 0,30 x 0,30 m. ölçülerindedir. Harç kalıntılarına rastlanılmayan duvar örgüsündeki cephe düzenlemesi düzgün kesim ve tıraşlıdır. Kenar işçiliği ise gönyelidir ve bu tipiyle batı duvardan ayrılmaktadır. Erken evresi buluntularla da desteklenir şekilde MÖ 5.yy'a inen yapının, duvar örgüsündeki özen ve stil olasılıkla bu tarihle uyumaktadır.

¹⁸⁶ Yapının batı duvarında sürdürülen kazı çalışmaları neticesinde cam ve metal işliği ile ilgili buluntularla karşılaşmış; yapının içindeki çalışmalar neticesinde ise ahşap kullanımıyla ilintili metal aksamlarla karşılaşmış ve bir marangozhanenin varlığı saptanmıştır. Detaylı bilgi için bk. Yeşilyurt – Yıldız 2013, 65 – 67.

¹⁸⁷ Karademir 2014, 63 – 64.

¹⁸⁸ Şeritli ve alçak bosajlı blokların tarzı ve yapım teknikleri hakkında görüşler için bk.: Saner 2000, 282 – 283.

2.3.4. Güneydoğu Sektör

Güneydoğu Sektör olarak adlandıracağımız alana ait ilk veri, 1991 yılında yüzeyden keşfedilen, Arkaik Dönem'e tarihlendirilen aslan kabartmasıdır¹⁸⁹. Alanla ilgili daha kapsamlı çalışmaların başlatılması ise 2004 yılında gerçekleşmiştir. 2004 yılında Fransız arkeologlarca kentin hem güneydoğu kesimini anlayabilmek hem de Arkaik Dönem'e tarihlenen bu aslan kabartması ile alanın ilişkisini ortaya çıkartmak için başlatılan kazı çalışmaları neticesinde, henüz kesin olarak adlandırılmayan bir yapılaşma ile karşılaşmıştır¹⁹⁰.

Sektörün ilk kazı sezonlarında, oldukça önemli verilere ulaşılsa da yapının bütünüyle tanımlanabilmesi mümkün olmamıştır. Nereidler Anıtı'nın kuzeydoğusunda, taş döşeli meydana cardo'nun güney aksını takiben ulaşılabilen alanda doğu ve batı olmak üzere iki paralel duvar ortaya çıkartılmıştır. 35 m.'lik bir aralıkla¹⁹¹ konumlandırılan bu iki paralel duvarın oluşturduğu kimliksiz yapı, Ksanthos'un belki de en görkemli ve anıtsal yapılarından birisine ait ilk izler olmuştur. Bunun haricinde bu alana dahil edilebilecek ama bu iki paralel duvarların oluşturduğu kimliksiz yapıdan farklı bir başka yapıya ait olan ve iki paralel duvarın daha da güneyinde konumlanmış bir de güney duvar tespit edilmiştir. Doğu Duvar'da yapılan ilk çalışmaları neticesinde yüzeyde günyüzüne çıkan Geç Hitit – Frig etkisindeki geleneksel Anadolu sanatına ait, alçak kabartmaların Arkaik Dönem'e tarihlenmesi¹⁹² ve bunun haricinde zemin seviyesinde ele geçen seramiklerin Geç Arkaik - Erken Klasik Dönem'e verilmesi¹⁹³ alanın ilk dönem kullanımıyla alakalı tarihsel süreci ortaya koymaktadır.

İlerleyen yüzyıllarda iskan görmüş olan bu alanda, duvarlara koşut ya da karşıt birçok geç dönemli duvar eklenmiş ve ışık benzeri yapılaşma gerçekleşmiş olsa da doğu ve batı duvarlar zarar görmeden ayakta kalmayı başarabilmiştir. Fakat aynı şeyi güney duvar için söylemek pek mümkün değildir; modern çağda gecekondular benzeri bir konuta evrilen güney duvarın üzerindeki sıvaların ve eklenen moloz örgüsü duvarların temizlenmesi sonrasında erken dönemli duvarın cephe mimarisini okumak ancak mümkün olmuştur. Güneydoğu

¹⁸⁹ des Courtils 2007a, 145.

¹⁹⁰ des Courtils 2005, 43-45.

¹⁹¹ Varkıvaç - Temeltaşı 2014, 68-69.

¹⁹² des Courtils 2005, 43; des Courtils 2006, 33 – 34; Tiryaki 2012, 34; Kazı çalışmaları sırasında ele geçen tam olarak tarihlenmemiş küçük kabartma parçaları için bk. des Courtils 2007, 32 – 33.

¹⁹³ Anakaya üzerinde ele geçen Samos seramiklerinin tarihlendirilmesi hususundaki ön görüşler için bk. des Courtils 2005, 44; des Courtils 2007a, 145.

Sektör alanıyla ilgili birçok öneri sunulmuştur¹⁹⁴; genel olarak şimdiki veriler ışığında tarihsel uyum ve duvarların üzerindeki Klasik Lykia mimarisine ait küçük ipuçları da göz önüne alındığında, bu alanın Lykia Akropolisi'nde bulunan G Anıtı'yla benzer kullanıma sahip yapılar topluluğunu içerisinde barındıran bir nekropol alanı olduğu yönündeki genel geçer fikirler, şimdilik kimliksiz yapılar topluluğu hakkındaki kabuledilebilir önerilerin başını çekmektedir.

2.3.4.1. Doğu Duvar

Fransız arkeologların Güneydoğu Sektör'de gerçekleştirdikleri ilk kazı çalışması Doğu Duvar olarak adlandırdığımız duvarın, doğu yönünde gerçekleştirilmiştir. 1988 yılında yüzeyden ele geçen alçak aslan kabartması¹⁹⁵ neticesinde çalışmaların bu yönde tasarlanması oldukça doğaldır. Sonraki yıllarda yapılan stilistik incelemelerce bu kabartmanın Geç Hitit etkili olduğu söylene de Harpagos-Sonrası bir dönem içersinden, Arkaik safhaya ait olduğu dile getirilmiştir¹⁹⁶.

Doğu Duvar'ın kuzeye doğru genişletilen kazı çalışmaları sırasında Arkaik Dönem'e tarihlenen¹⁹⁷ polygonal örgüye sahip duvarın uzantısına eklenen bir Hellenistik Dönem'e ait duvarın varlığından bahsedilmektedir¹⁹⁸; Bizans Dönemi'nde tahrip edildiği savlanan bu geçiş noktasında oldukça ilginç ve hem Güneydoğu Sektör özelinde, duvarların tarihlenmesi hem de Ksanthos tarihi açısından önemli bir, yekpara blok üzerinde, kabartma keşfedilmiştir. MÖ 7. yy'a tarihlenen¹⁹⁹ bu Geç Hitit etkisindeki –olasılıkla-, tanrı kabartması beraberinde birçok soru işareti getirdiği gibi tarihsel safhalar üzerine önemli bir sıçrama tahtası konumuna gelmiştir.

Ele geçen buluntularla da birlikte düşünüldüğünde buranın oldukça önemli bir mekana ev sahipliği yaptığını söylemek mümkündür. Kabartmaların ortaya çıkartıldığı, 1,90 m. yüksekliğe sahip 0,70 m. kalınlığındaki Doğu Duvar'ın üst kısmında keşfedilen 1,80 m.

¹⁹⁴ des Courtils 2005, 44; Varkıvaç - Temeltaşı 2014, 69; Ele geçen ahşap ev taklidi mezar odası parçalarına dair detaylı bilgi için bk. Erdoğan – Yeşilyurt 2015, 55 – 62.

¹⁹⁵ des Courtils 1995, 337; 339. Bu kabartma parçasının keşif tarihi ile farklı söylemler mevcuttur, diğer görüş için bkn.: des Courtils 2007a, 145.

¹⁹⁶ İlgili stilistik karşılaştırmaları için bk. des Courtils 1995, 337 – 364.

¹⁹⁷ des Courtils 2005, 43.

¹⁹⁸ des Courtils 2006, 33.

¹⁹⁹ des Courtils 2006, 34 - 35.

aralıklarla²⁰⁰ konumlandırılmış sığ girinti, yüksek ihtimal bu kabartmaların kilitlerinin geçirildiği düzeneğe ait izlerdir. Aynı izlere 2013 yılındaki kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan Doğu Duvar'ın paraleli olan Batı Duvar'da da rastlanılmıştır; 1,60 m.'lik aralıklarla konumlanan sığ girintiler ve bu girintilerin ikisinde in-sutu olarak keşfedilmiş 0,26 m. yüksekliğindeki iki blokla, bu detayların kullanım amacıyla ilgili kesin bilgiler sunmaktadır²⁰¹. 20,90 m. uzunluğundaki polygonal örgüye sahip duvarın, genel görüntüsünde oldukça büyük blokların kullanıldığı dikkat çekmektedir (Lev. 38 – a, b); 1,10 x 1,40 m. boyutlarındaki bu büyük bloklarla örgü içerisinde nadir de olsa ortalama 0,30 x 0,50 m. boyutlarındaki küçük ebatlı bloklar eşlik etmektedir.

Ana kaya üzerine oturtulan Doğu Duvar, sonraki yıllarda ortaya çıkartılan Batı Duvar'ın aynı yapıya ait olduğu artık yadsınamaz bir gerçektir. Fakat yine de bu iki paralel duvar ile bağlantıyı sağlayacak bir köşe ya da bir dönüşün henüz ortaya çıkmamış olması da akıllarda soru işareti bırakan bir diğer problemdir. Arkaik Dönem'e tarihlenen kabartmaların Ksanthos'ta örneği olsa da polygonal örgüye sahip bir duvarın parçası olarak bu kabartmaların birlikte kullanımı üniktir²⁰². Bir diğer üzerinde durulması gereken konu aynı yapılaşmaya ait olduğu düşünülen iki paralel duvarın farklı duvar örgü tekniklerinde inşa edilmiş olmasıdır; Batı Duvar'ın uzunluğu 13,95 m.'dir ve doğu yöndeki karşılığı gibi ana kaya üzerine yerleştirilmiş olan duvar, arazinin eğimine göre kuzeye doğru alçalan bir stylobat ve onun üstünde yükselen 1,22 m. ile 1,40 m. arası değişen ortostat benzeri dörtgen bloklardan oluşmaktadır. Doğu Duvar'da polygonal örgü hakimken, karşıt duvarı olan Batı Duvar'da dörtgen bloklardan oluşturulan bir örgü sistemi mevcuttur.

Doğu Duvar'ın polygonal örgüsünde yüzey işçiliğine bakarsak, stoylobatın silmeleri ve duvarın üst kademesindeki silme haricinde, düz kesim ve pürüzsüze yakın bir cephe işçiliği mevcuttur. Derz aralarındaki derin boşluklara rağmen bloklar arasındaki kenar işçiliği, her blok için olmasa da duvarın genelinde hafif eğimlidir ve eğri çizmektedir, bu yüzden klasik lesbos tarzı olarak adlandırılmaktadır²⁰³. Ele geçen buluntularla birlikte ele alındığında, devasa boyuttaki polygonal bloklar, lesbos tarzı kenar işçiliği ve yüzey işçiliğindeki pürüzsüze yakın işleme ile birlikte MÖ 6. yy'a²⁰⁴ ait bir polygonal örgüyle karşı karşıya

²⁰⁰ des Courtils 2006, 43

²⁰¹ Doğu Duvar çevresinde ortaya çıkartılan kabartmaların kullanım yerleriyle alakalı diğer fikirler ve Batı Duvar'daki detaylar için bk. Varkıvanç – Temeltaşı 2014, 69.

²⁰² des Courtils 1995, 340.

²⁰³ des Courtils 1995, 337 – 340; des Courtils 2005, 43 – 44; des Courtils 2006, 33;

²⁰⁴ des Courtils 2006, 33; des Courtils 1995, 337 – 340.

olduğumuzu söylemek mümkündür; ve olasılıkla Ksanthos genelinde ele alınan polygonal örgüye sahip duvarlar arasındaki en erken tarihli duvar Güneydoğu Sektör'ün Doğu Duvar'ı olmalıdır.

2.3.4.2. Güney Yapı

Sırasıyla Doğu Duvar ve Batı Duvar'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarından sonra araştırmalar, Batı Duvarın güneyinde konumlanmış olan, moloz taşlarla örülü, kısmen yıkılmış modern bir gecekondunun çöküntüsü altında keşfettiğimiz Güney Yapı'ya yönlendirilmiştir. Erken Klasik Dönem'de başlayan alanın iskânı Bizans Dönemi içlerine hatta günümüze kadar devam etmişmiştir; bu vesileyle 7 farklı yapıya ait farklı dönemlerden duvar kalıntıları burada gözlemlenebilmektedir²⁰⁵.

Kuzey – Güney doğrultulu iri polygonal bloklardan inşa edilmiş olan duvara yapılan modern eklemelerle oluşturulan konuttan geriye kalan yıkıntıların temizlenmesiyle ortaya çıkartılan duvarın Doğu Duvar ile stilistik benzerlik göstermesi ilk gözlemimiz olmuştur²⁰⁶ (Lev. 39 – a, b). Kazı çalışmalarından sonra aynı üst kottaki paralel duvarlar gibi bu duvarın da ana kaya üzerine oturtulan bir kaide üzerine konumlandırıldığı keşfedilmiştir. Modern eklemelerin bir diğer duvara etkisi sıva ve harç kalıntıları olmuştur; bu kalıntıların temizliğinden sonra duvar cephesinde kaldırma payesi ve duvardan daha geç dönemde eklendiği tahmin edilen bir oluk açıklığı tespit edilmiştir²⁰⁷ (Lev. 40 – a). Arazi eğiminin güneye doğru daha da alçalmasından ötürü 2,40 m. yüksekliğindeki duvarın güney kısma doğru alt kısımlarında daha küçük ve düzensiz taşlar kullanılmıştır. Güney Yapı'nın iri polygonal örgüye sahip duvarının batı yüzü oldukça detaylı işçiliğe sahipken doğu yüzü kaba bırakılmıştır. 6,50 m. uzunluğunda ve kaide de dahil 2,40 m. yüksekliğindeki bu duvarın cephe işçiliği, Doğu Duvar ile büyük benzerlik göstermektedir; oldukça düzgün kesim yüzeyli ve neredeyse pürüzsüze yakın bir cephe işçiliğiyle Doğu Duvar'ın benzeri olan Güney Yapı'da kenar işçiliği ise farklılık göstermekte ve gönyeli kenarlarla, lesbos kenarlı Doğu Duvar'dan ayrılmaktadır. En büyük blok 1,20 x 1,25 m. boyutlarında; en küçük blok ise 0,80 x 0,90 m. boyutlarındadır. Ana kaya üzerindeki işlemlerle birlikte, koruna gelen duvar da hesaba katıldığında yapının orijinal boyutlarının 5 x 5 m. civarında olması gerekmektedir.

²⁰⁵ Erdoğan – Yeşilyurt 2016, 69.

²⁰⁶ Erdoğan – Yeşilyurt 2016, 69.

²⁰⁷ Oluğun daha geç dönemde açıldığına dair öneriyi benimle paylaştığı için Prof. Dr. Burhan Varkıvanç'a teşekkür ederim.

Geç Arkaik – Erken Klasik Dönem’e tarihlenen²⁰⁸ bu duvarın, yapısal işlevi olarak da Güneydoğu Sektör’ün üst kotunda yer alan paralel duvarlar için önerilen nekropol alanıyla ilintili anıtsal mezar kullanımı önerisi, burası içinde geçerliliğini korumaktadır ve kentin doğu sınırı boyunca uzanan kent içi hanedan mezarlarıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir²⁰⁹.

2.3.5. Bizans Villası

Lykia Akropolisi’ne tiyatronun yanındaki koridoru izleyerek çıkıldığında, hemen solda –doğuda-, kalan Bizans Villası –Bizans Konutu- Ksanthos’un en erken yerleşim alanlarından biri olan Lykia Akropolisi’nde bulunan geç dönem öğelerin en önemlisidir²¹⁰. Sistemli ve oldukça geniş bir alana inşaa edilen villada, merkezi bir avlunun etrafına konumlandırılmış odalar ve terracota kaplama zeminin altında kayaya oyulmuş ve tonozla örtülü bir sanıç mevcuttur²¹¹. Bu yapılar bütününe ek olarak, villanın en doğusunda dikdörtgen planlı bir triclinium yerleştirilmiştir²¹²; bu detay sayesinde mekânın basit bir konuttan ziyade bir villa olarak adlandırılması daha uygundur.

Arap akınlarına karşı tiyatrodan yapı elemanları sökülerek inşaa edilen tiyatro suru ile bizans villası arasında kalan kısma, bizans villasının ilk inşaa zamanından daha geç bir dönemde ek odalar konumlandırılmıştır. Tiyatro surundan 1 m. güneyde konumlanan bu odalardan birinde 11,70 m. uzunluğunda bir duvar mevcuttur. Olasılıkla Lykia Akropolisi’nde de bolca bulunan polygonal blokların şipolyen olarak kullanılmasıyla inşa edilen duvarın yüksekliği ise 1,40 m.’dir. 11,70 m. uzunluğundaki duvarın tümünde polygonal bloklar gözlemlenmemektedir; ancak duvarın doğu sınırından batı yönüne 5,10 m. uzunluğunda bir alanda karşımıza çıkmaktadır (Lev. 40 – b). Bu blok taşların farklılığı, derz aralarındaki harç ve seramik katkıda da kendini göstermektedir; polygonal blokların kullanıldığı doğu kısımda harç çok az, seramik katkı ise hiç yokken, gerçi kalan kısımda hem seramik hem de harç yoğun biçimde karşımıza çıkmaktadır. En büyük bloğun 0,80 x 0,65 m. boyutlarında olduğu duvarda, en küçük boyutlu taşlar ise 0,30 x 0,20 m. ölçülerindedir. Duvarda kullanılan polygonal blokların yüzey işçiliği rustik bırakılarak tamamlanmıştır. Blokların kenar işçiliğinde ise bir bütünlükten bahsetmektense hem eğri –lesbos-, hem de gönyeli kesim blokların varlığından söz etmek mümkündür; bu farklılık ise çevre duvarların bloklarının

²⁰⁸ Erdoğan – Yeşilyurt 2016, 69.

²⁰⁹ Erdoğan – Yeşilyurt 2016, 69.

²¹⁰ Foss 1994, 10.

²¹¹ des Courtils 2003, 67.

²¹² des Courtils 2003, 68.

şipolyen olarak bu ek binada kullanıldığı tezini güçlendirmektedir. Olasılıkla Orta Bizans Dönemi'nde inşa edilen ek binalara ait bu polygonal örgülü duvar Ksanthos Antik Kenti'nde karşılaştığımız en geç dönemli duvardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRUPLANDIRMA

3.1. Polygonal Duvar Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Gruplandırmalar

Polygonal duvar örgüsünün gruplandırılmasında iki ana unsura bakılması yarım asırdır süre gelen duvar mimarisi çalışmalarında izlenilen bir yöntem olmuştur. Bu iki ana unsurdan biri olan kenar işçiliğinde, blokların diğer bloklarla öpüştüğü kenarlardaki forma göre gruplandırılmaya çalışılmıştır. Diğer unsur ise örgü içerisinde kullanılan blokların yüzey işçiliğidir. Duvar örgüsüne dair yapılan çalışmaların sayısının kısıtlı olması dolaylı yoldan bu çalışmalarda ele alınan ve ortaya atılan gruplandırmaların da doğru orantıda kısır kalmasına yol açmaktadır.

Antik dönem duvar mimarisine dair kabul edilen ilk çalışmalardan biri olan R. L. Scranton'un Greek Walls kitabında , duvar örgüsüne göre yapılan gruplandırmalarla birlikte her bir örgü tipinin alt gruplandırmalarıyla karşılaşılmaktadır; fakat polygonal örgüde modern çalışmalarda karşılaştığımız kenar – yüzey gruplandırmalarından ziyade, blokların genel şekline ve sırlanış biçimine görebir gruplandırma çalışması yapmıştır. Bütün duvar örgü tiplerinin alt başlığı olarak ise yüzey ve kenar işçiliklerini gruplandırmayı seçmiştir.

Scranton'un kabaca “Çok Kenarlı” ana başlığı altında topladığı iki örgü tipi mevcuttur:

1- Lesbian

2- Polygonal;

Çalışmada spesifik olarak polygonal örgüyü ise ikiye ayırmıştır:

a) Düzenli Polygonal

b) Düzensiz Polygonal²¹³

Hem Ksanthos'un polygonal duvar örgüsünün çalışıldığı bu çalışmada hem de Scranton sonrası yapılan çoğu çalışmada genel olarak “Çok Kenarlı” tanımının polygonal örgüyle eşdeğer olduğu kabul edilmektedir; Scranton'un çok kenarlı olarak bir başka alt başlıkta incelediği Lesbian Tipi ise hem bu hem de modern çalışmalarca polygonal örgü

²¹³ Scranton 1941, 16, 17, 23.

içerisindeki incelenecek bir kenar işçiliği olarak tanımlanmakta ve polygonal örgünün bir alt başlığı olarak nitelendirilmektedir²¹⁴.

Scranton'un bütün duvar örgü tiplerinde karşılaşılabileceğimiz yüzey işçilikleri için oluşturduğu grup:

- 1- İşlenmemiş Yüzey
- 2- Çekiçlenmiş Yüzey
- 3- Raybalanmış Yüzey
- 4- Oluklu Yüzey
- 5- Paralel Çizikli Yüzey
- 6- Taraklı Kalemle İşlenmiş Yüzey
- 7- Düz Yüzey

Scranton'un yüzey işçiliklerine göre oluşturduğu gruplandırmada, eksiklikler olduğu kadar polygonal örgülerde rastlanmaya işçilik örneklerini de görmekteyiz.

Yine bütün duvar örgü tiplerine göre Scranton tarafından oluşturulan kenar işçiliği özelindeki gruplandırmada ise:

- 1- Köşe Şeridi Olanlar
- 2- Pahlı, Eğimli
- 3- Düz²¹⁵

Yine Scranton ile çağdaş bir başka önemli çalışma ise La Tecnica Edilizia Romana isimli G. Lugli'nin çalışmasıdır. Çalışmada Opus Siliceum²¹⁶ tekniği olarak adlandırılan polygonal örgüye dair bir gruplandırma çalışması yapılmış fakat bu gruplandırma da aynı Scranton gibi kenar – yüzey ayrımı yapılmadan kabaca oluşturulagelmıştır.

Kaba ya da Scranton'un da adlandırıldığı gibi düzensiz polygonal örgüyü Lugli iki alt gruba ayırmıştır:

- 1a- Derzler Arası Boşluklu Kaba Stil
- 1b- Derzler Arası Küçük Taşlarla Kaptılan Kaba Stil

²¹⁴ Scranton'un oluşturduğu gruplar birçok araştırmacı tarafından uzun yıllar boyunca kabul edilmiş ve bu şekilde kullanılmıştır. F. Winter tarafından bu hususa yapılan çalışma önemlidir, detaylı bilgi için bk. Winter 1971, 79 – 80.

²¹⁵ Scranton 1941, 24.

²¹⁶ Opus Siliceum'un polygonal örgüyle eş anlamlı kullanımı için bk. Adam 1994, 192.

2- Kusursuz Stil

3- Yatay Stil²¹⁷

Lugli'nin bu gruplandırmasındaki tüm alt başlıklarda bahsedilen stiller, kenar işçiliklerine göre birbirinden ayrılmakta, yüzey işçiliğine dair bir farklılıktan bahsedilmemektedir; kenarları kaba işlenerek, kısaca düzensiz polygonal örgü sınıfına giren ilk iki stilin ayrıldıkları nokta, derz aralarındaki boşlukların doldurulup doldurulmaması iken, kusursuz stilde gönyeli kenar işçiliği ile karşılaşılmaktadır. Yatay (Horizontal) Stil ise kabaca diğer çalışmalarda trapezoidal örgü olarak tanımlanan, geometrik bir şekil olan yamuğa benzer bloklardan oluşturulmuş örgünün, Lugli tarafından polygonal örgü içerisinde tanımlanması sonucu ortaya çıkmış bir örgü ögesidir.

Belli başlı kentlerin savunma mimarisiyle ilgili kapsamlı bir çalışma sunan A. Akarca'nın "Şehir ve Savunması" eserinde de çeşitli duvar tiplerinden bahsedildiği gibi polygonal örgüye dair inceleme de malzeme ve duvar örgüsü başlığı altında aktarılmıştır.

Akarca'nın gruplandırması ise ana ekseninde şu şekildedir:

- 1- Kabaca İşlenmiş Taşlardan Örülen Duvarlar (Logaden)
- 2- Kenarları Kavisli Taşlardan Örülen Duvarlar (Lesbos)
- 3- Kenarları Düz Taşlardan Örülen Duvarlar²¹⁸

Kapsam ve ayrıştırılma odaklarının Scranton'un gruplandırmasına oldukça benzeyen Akarca Grubu, kabaca düzensiz polygonal, lesbos (eğri kenar) polygonal ve düzenli ya da kusursuz polygonal olarak diğer gruplardaki alt başlıklarla benzeşlik gösterebilmektedir.

Scranton'un çalışması gibi, Akarca da polygonal örgü özelinde değil ama genel duvar örgü sistemlerinde karşımıza çıkan yüzey işçiliklerini gruplandırmayı tercih etmiştir.

Akarca'nın yüzey işçiliğine göre oluşturduğu grup ise:

- 1- Kaba Yüzlü; taşlar ya doğal bırakılmış ya da çok az işlenmiştir, kenarlar öpüşmez.
- 2- Çekiçlenmiş Yüzey
- 3- Çıkıntılı (Bosajlı) Yüzey
- 4- Pütürlü Yüzey; Scranton'un Taraklı Kalemle İşlenmiş Yüzey başlığı altında incelediği yüzey tiplerine girer.

²¹⁷ Lugli 1954, 55 – 67.

²¹⁸ Akarca 1987, 113.

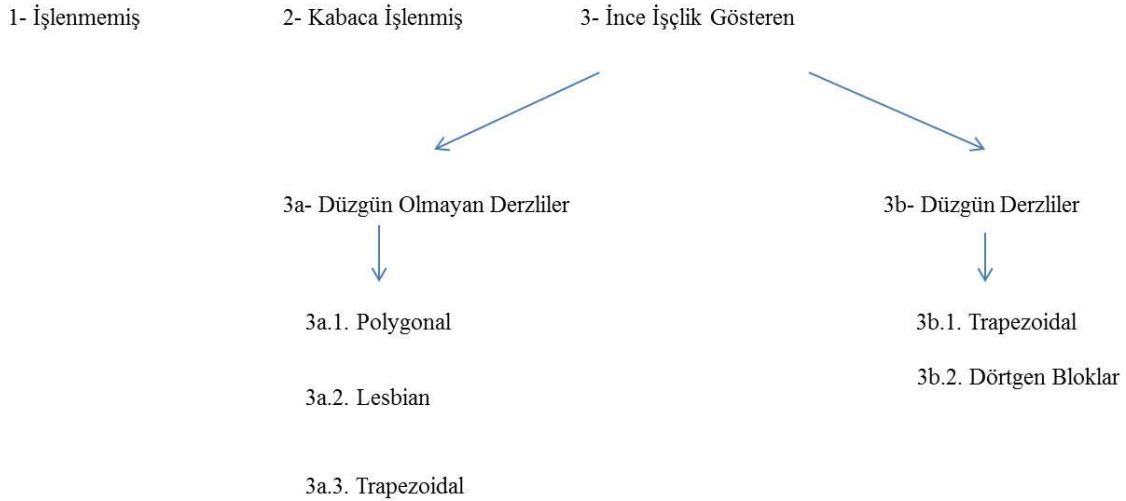
5- Çentikli Yüzey

6- Çerçevesiz Yüzey; Scranton'un kenar işçiliği sınıfında ele aldığı Köşe Şeridi olan bloklar ile aynı grubu oluşturur bu stil.

7- Perdahlı Yüzey²¹⁹

F. Winter'in R. L. Scranton'un oluşturduğu grubu ana eksene alıp geliştirmeye çalıştığı gruplandırma ise ayrıca önemlidir²²⁰. Ana grup olarak:

Tablo 3.1 F. Winter Grubu

Winter'in duvar örgülerinin bütünü için önerdiği bu gruplandırmada alt başlıklar içerisinde anılan polygonal örgü sisteminin, ne kenar ne de yüzey işçiliği üzerine farklılıklar gösterdiğine değinilmemiş olması polygonal örgü gruplandırmaları için büyük bir eksiklik olarak ifade edilebilir.

Oldukça spesifik bir çalışmaya imza atan M. Durukan'ın, Olba Bölgesi'nde karşılaşılan polygonal duvarlar üzerine ortaya koyduğu gruplandırma ise iki ana grup ve onların alt başlıklarından oluşmaktadır²²¹:

Tablo 3.2 M. Durukan Grubu

1- Kenarlarına Göre:	2- Yüzeylerine Göre:
1a- Gönyeli Kenarlılar	2a- Bosajlı Yüzeyliler
1b- Eğri Kenarlılar	2b- Düz Yüzeyliler
1c- Düzensiz Kenarlılar	2c- Rustik Yüzeyliler

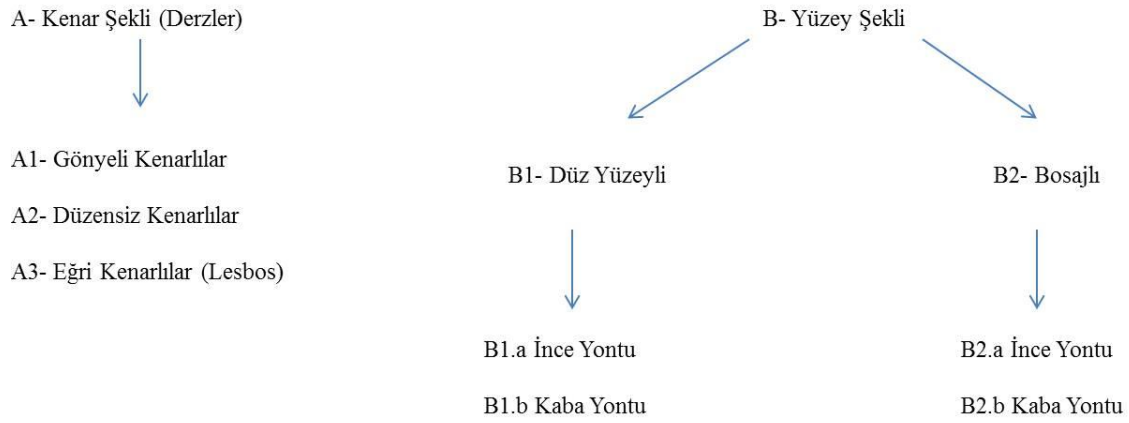
²¹⁹ Akarca 1987, 116 -117.

²²⁰ Winter 1971, 78 – 80

²²¹ Durukan 2004, 43.

A. Tırpan'ın B. Söğüt ile beraber kaleme aldığı Batı Ovalık Kilikia'nın polygonal duvar örgüsünün aktarıldığı makale ve yine Ahmet Tırpan'ın Tracheia'daki polygonal örgüye sahip duvarların anlatıldığı makalesinde karşımıza çıkan polygonal örgü özelinde oluşturulmuş gruplandırma ise, M. Durukan'ın gruplandırmasında karşılaştığımız gibi kenar – yüzey ana başlıkları ve onların alt başlıklarından oluşmaktadır²²²:

Tablo 3.3 A. Tırpan – B. Söğüt Grubu

T. Saner'in İonia ve Karia ile sınırlandırılmış, Hellenistik Dönem'e ait tüm duvar tiplerinin incelendiği ve antik dönem duvar mimarisi hakkında bugüne kadar yapılmış en önemli çalışmalardan biri olan doktora tezinde duvarlara yaklaşımı, yukarıda da tanıtılan çoğu biliminsanın getirdiği/önerdiği gruplandırmaların dışında, oldukça geniş kapsamlı bir görüş sergilemektedir²²³.

Burada dile getireceğimiz gruplandırmayı Saner'in gruplandırması olarak değil çalışmasında gerçekleştirdiği incelemelerin anabашlıkları ve alt başlıkları olarak adlandırmak daha doğru olacaktır:

Yapım özellikleri ana başlığı altında karşılaştığımız alt başlıklar duvarın kullanım alanlarının irdelenmesi, her duvar için olmasa da karşılaşılan duvarın içeriğine göre cidar farklılıkları, malzeme, duvar kalınlığı, bağlantı elemanları, anathyrosis ve işçilik şeritleri gibi detaylar

²²² Tırpan – Söğüt 1998, 164 – 165; Tırpan 1994, 411.

²²³ Özellikle Scranton gibi kimi araştırmacıların duvarların cidar farklılıkları vs. gibi konulara değinmediği dile getirilmiştir; kendi çalışmasıyla diğer çalışmalar arasındaki yöntem farklılıkları için bk. Saner 1995, 5.

aktarılmaktadır. Bunun haricinde bir diğer ana başlık olan Cephe Özellikleri'nde ise konumuzla direkt alakalı olan başlığı aktarmak yeterli olacaktır²²⁴;

1- Çokgen Örgü

1a- Kavisli Çokgen Örgü

1b- Düz Kenarlı Çokgen Örgü

1c- Sıralı Çokgen Örgü²²⁵

Bunun yanında Saner'in özellikle üzerinde durduğu ve detaylı alt başlıklarla aktardığı bir diğer unsur, Yüzey İşçiliği'dir. Buna göre:

2a- İşlenmemiş Yüzey (Rustik Bosaj)

2b- Dışbukey Bosaj

2c- Pahlı, Çerçeveli Bosaj

2d- Düz Yüzey

2e- Çerçeveli Düz Yüzey²²⁶

alt başlıklarıyla karşılaşmaktayız.

Antik dönem duvar mimarisi özelinde yapılan bu çalışmaların haricinde, gruplandırmalarla karşılaşmadığımız veya aktarılan bazı gruplandırmaların oldukça yüzeysel geçildiği genel antik mimari üzerine yapılan çalışmalarda da polygonal duvar örgüsü ile ilgili aktarımlarla karşılaşmak mümkündür²²⁷.

²²⁴ Dikdörtgen Örgü ve Kuşaklı Örgü başlıklarının altında aktarılan özellikler ve detaylı bilgi için bk. Saner 1995, 29 - 31

²²⁵ Saner 1995, 28 – 29.

²²⁶ Saner 1995, 32 – 35.

²²⁷ Antik Yunanistan'da karşılaşılan duvar tiplerinin genel geçer özellikleri aktarıldığı kaynaklar için bk. Lawrence 1996, 167 – 171; Lawrence 1962, 225 – 235; duvar örgüsünde emplekton terimi üzerine detaylı bir inceleme ve bununla ilişkili olarak duvar mimarisindeki statik, konstrüktif hususlarının aktarıldığı kaynaklar için bk. Tomlinson 1961, 133 – 140; Hellenistik Dönem'deki mimari üzerine, duvar yapılarının geçirdiği değişimler, özellikle polygonal örgünün bu kapsamdaki yerinin anlatıldığı kaynaklar için bk. Fyfe 1936, 119; duvara ait yüzey işçiliği haricinde genel konstrüktif birçok genel bilgiyle karşılaştığımız kaynaklar için bk. Martin 1965, 362 – 485; aynı minvalde bir bakış açısıyla karşılaştığımız duvar mimarisi üzerine teknik – estetik ve yapısal özelliklerle karşılaştığımız kaynaklar için bk. Orlandos 1968, 127 – 178; duvar örgüsü konusunda oldukça küçük

Ksanthos özelinde bir gruplandırma da L. Cavalier tarafından yapılmıştır. Gruplandırmada dikkat edilen unsurlar örgüde kullanılan blokların boyut farklılıkları ve kabaca yüzey işçiliğidir. Bu gruplandırmaya göre Ksanthos'taki polygonal duvar örgüsü dörde ayrılır²²⁸.

Tip 1: Ortalama boyutlardaki blokların kullanıldığı ve yüzeylerinin de hafif ve orta derecede pütürlü bırakıldığı taşların kullanıldığı duvar örgülerini kapsar.

Tip 2: Tip 1'deki gibi ortalama boyutlara sahip bloklar kullanılır fakat o tipten farkı yüzey bosajlı bırakılır.

Tip 3: İlk iki tipte karşılaştığımız blok boyutlarından daha büyük ölçekte bloklarla karşılaştığımız duvar örgülerini kapsar.

Tip 4: Tip 3'te karşılaştığımız büyük boyutlu blokları kapsar ve ana farklılık faktörü derzler arasında harç ve kiremit kalıntılarıyla karşılaşılmasıdır.

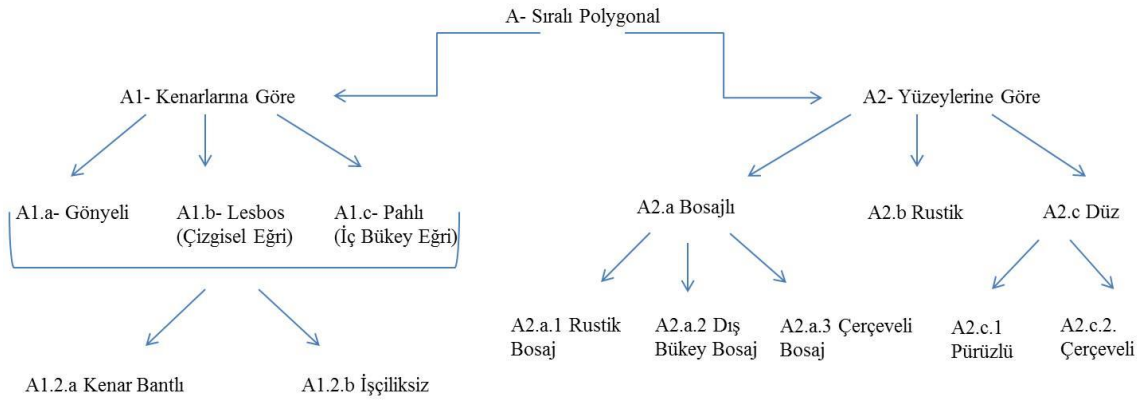
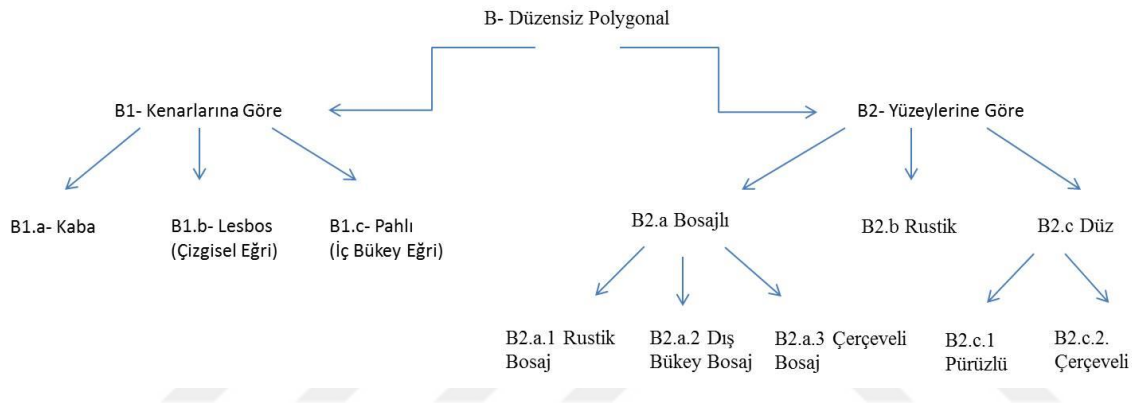
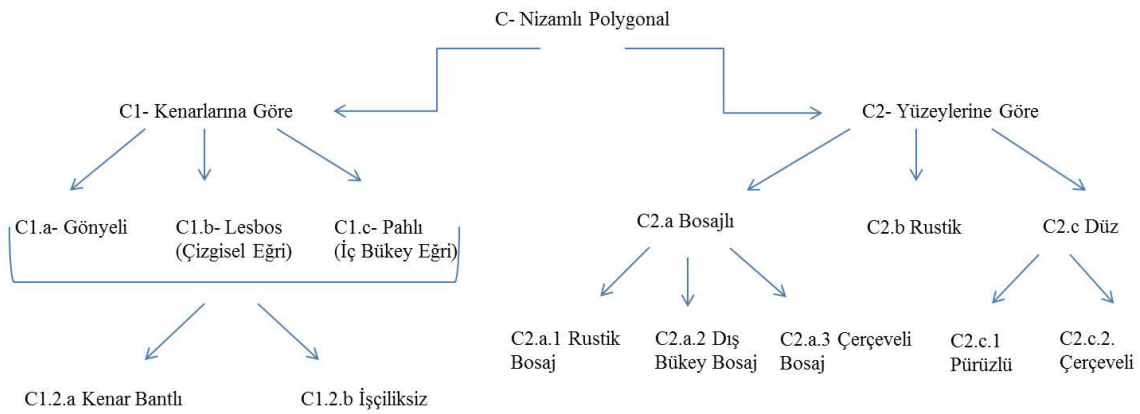
Spesifik olarak polygonal ya da genel olarak antik dönem duvarların çalışılmadığı bir araştırmada yer alan bu gruplandırma elbette ki büyük eksiklikler barındırmaktadır.

3.2. Ksanthos Polygonal Örgüye Sahip Duvarların Gruplandırılması

Bizim, çalışma kapsamında Ksanthos'un polygonal örgüye sahip duvarları için ortaya koyduğumuz gruplandırma ise hem yukarıda bahsi geçen örnekler hem de Ksanthos özelinde karşılaştığımız tipler ışığında oluşturulmuştur. Cidar, malzeme ve duvarın kullanım alanı gibi alt grupların tipoloji ve dönemsel farklılıklarla ilişkilendirilmesine imkan vermeyeceği için duvar örgüsünde taşların yerleştirilmesinde izlenilen düzen, yüzey işçiliği ve kenar işçiliği merkeze alınacaktır.

hacimli ve rehber niteliğinde genel bilgilerle karşılaştığımız kaynaklar için bk. Fırat 2015, 1 -31; Yunan mimarisi genelinde duvar inşasıyla alakalı kaynaklar için bk. Müller – Wiener 1988, 64 – 89; Anadolu'dan bazı kentlere dair genel bilgiler verildikten sonra savunma mimarisine değinilirken, polygonal ve diğer duvar örgü tiplerine dair bilgilerle karşılaştığımız kaynaklar için bk. McNicholl - Milner 1997, 118 – 206.

²²⁸ Cavalier 2005, 175 - 176

Tablo 3.4 Ksanthos Sıralı Polygonal Grubu**Tablo 3.5 Ksanthos Düzensiz Polygonal Grubu****Tablo 3.6 Ksanthos Nizamlı Polygonal Grubu**

Gruplandırılmamızdaki ana başlıklar, blokların örgüdeki yerleştirilme düzeni göz önünde bulundurularak, alt başlıklara ise kenar ve yüzey işçiliklerinde karşılaştığımız farklılıkların ayrıştırılmasıyla oluşturulmuştur.

A- Sıralı Polygonal²²⁹: Blokların kenar işçiliklerinde eğrisel ya da doğrusal çizgilerin takip edilebildiği örgüde önemli olan, sürekli ya da aralıklı bir şekilde horizontal sıraların takip edilebilir olmasıdır. Ksanthos Antik Kenti'nde yer alan sıralı polygonal düzenine sahip duvarların dağılım alanlarında resmi yapılar ağırlıkta olmakla birlikte askeri ve savunma yapıları ve sivil yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Sıralı polygonal düzene sahip duvar örgüsünün en erken örneklerin MÖ 5. yy'a kadar indiği ve MS 1. yy'a kadar da kullanılmaya devam edildiği gözlemlenmektedir.

A1- Kenarlarına Göre: Duvar örgüsünde kullanılan blokların kenar işçilikleri, kenar açılarının farklılıklarına göre ayrıştırılmasını kapsar.

A1.a – Gönyeli: Örgü içerisinde kullanılan blokların kenarlarında dik açıların takip edilebilir olduğu örnekler, gönyeli kenar sınıfına girmektedir²³⁰.

A1.b- Lesbos (Çizgisel Eğri)²³¹: Polygonal örgü ile ilgili çalışmalarda, özellikle erken dönemli yayınlarda, Lesbos'un polygonal örgünün bir alt başlığı olarak değil, polygonalden hariç ele alınan çok kenarlı örgü içerisinde değerlendirildiği görülmektedir²³². Blokların işleniş biçimi, tipin oluşmasında oldukça büyük önem arz etmektedir. Blok kenarlarının tam olarak öpüşmesi için ustalar kavisi bükülebilir kurşun tellerle alır, iki blok arası bu kurşun tel bir nevi pozitif – negatif kalıp olarak kullanılırdı; tam temas sağlanabilmesi için bazı blokların

²²⁹ Sıralı Polygonal ile alakalı örnekler için bk Scranton 1941, 26. 47. 52. 58. fig. 3. 8. 9. 11.; Kuban – Saner 1997, 435, res. 1; Çevik 2015, 321; Becker 2007, fig 50 – 54; Yunanistan ve Anadolu'da karşılaşılan Sıralı Polygonallere ait oluşturulmuş liste için bk Scranton 1941, 165 – 166; Frederiksen 2011, 124 – 125, fig. 14; Saner, 1995, 227, fig. 109; Durukan 2004, 60, fig. 9; Saner – Sağ 2012, 429 - 430, fig. 4 – 6; Çevik - Pimouguet-Pédarros 2012, 265, fig 6; Machatschek 1967, fig 32; Saner 2000, 278, fig 4; Akarca 1977, res 77; Sıralı Polygonal'in oldukça zengin olduğu Dağlık Kilikia Bölgesi'ndeki örnekler için bk Söğüt 2006, 135 – 174; Tırpan – Söğüt 1998, 187 – 198 fig. 2, 10, 17, 24, 25; Frederiksen 2011, 124 – 125 fig. 14; Saner, 1995, 227, fig. 109; Durukan 2004, 60. fig. 9; Saner – Sağ 2012, 429 - 430 fig. 4 – 6.

²³⁰ Bazı örnekler için bk Durukan 2004, 59, fig 8; Tırpan –Söğüt 1998,196, Lev 38, fig 19; Akurgal 1993, Lev. 31b; Akarca 1987, Lev XIV res 31; Söğüt 2006, 154, res 39; Durukan 1999, Lev. 13, res 8.

²³¹ Neredeyse antik duvar mimarisi üzerine yapılan çalışmaların hepsinde Lesbos ismiyle anılan bu duvar örgü tipinde kabul görmüş olan bu adlandırmanın, değiştirilmeden kullanması uygun görülmüştür. Fakat erken dönem çalışmalarda polygonal ile Lesbos'un farklı tipler olarak anılması neticesinde ortaya çıkan anlam karmaşasının önüne geçmek amacıyla, Çizgisel Eğri adlandırmasını da parantez içinde belirtme gereği duyulmuştur.

²³² Scranton 1941, 23, 25 – 44.

neredeyse 0,30 m – 0,50 m arası içeriye doğru işlenmesi gerekmektedir²³³. Bu tipin Lesbos olarak adlandırılması/anılması, yapılan ilk çalışmalardan günümüze kadar devam eden bir uygulamadır; Ege havzasında yoğun olarak karşılaşılan bir tip olması ve Aristoteles'in bir bahsinden yola çıkılarak bu örgü uygulamasına Lesbos adı verilmiştir²³⁴. Cephesel görüntü düşünülürse oldukça dekoratif bir izlenim sunan bu tip çok sevilmiş ve Ksanthos'ta da oldukça yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır²³⁵.

A1.c- Pahlı (İç Bükey Eğri) ²³⁶: Bu tip blokların kullanıldığı örgülerde cepheden bakıldığında Lesbos'taki gibi dalgalı ve kenar çizgilerinin takip edilebilir eğri çizgileriyle karşılaşmak pek mümkün değildir; bu blokların eğri işlemleri blokların iç kısımlarına doğrudur.

A1.2.a- Kenar Bantlı²³⁷: Blokların kenarlarında bazen dört açıda bazen üç açıda yer alan, cepheden gözlemlenebilen bezeyici şerit bantlarının yer aldığı gruptur. Aslında bu şeritlerin bezeyici bir unsur mu yoksa konstrüktif fonksiyona sahip bir unsur mu olduğu oldukça tartışmalıdır. Mezar odalarında ya da yapıların temelinde kullanılan bloklarda bu şeritlerle karşılaşmış olması, estetik bir kullanımdan ziyade taşıyıcı, statik, konstrüktif bağlamında ele alınması gerektiği dile getirilmiştir²³⁸. Ayrıca tartışma yaratan bir diğer konu blokların ne zaman işlendiğidir. Yapıya yerleştirdikten önce mi sonra mı tartışması, artık kesinlik kazanmıştır ki bütün inşa aşaması bittikten sonraki uygulama blokların üzerindeki işçiliktir. Bu vesileyle bu kenar bantlarının da taşıyıcı özelliklerden ziyade dekoratif amaca hizmet ettiği savı güçlenmektedir²³⁹. Ksanthos özelinde bu bantların kullanıldığı blokların daha çok bosajlı yüzeye sahip olduğu görülmekle birlikte, Lykia Yapısı'ndaki çok çeşitli bloklar arasında düz yüzeyli ve kenar bantlı örneklerle de karşılaşmaktayız²⁴⁰. Kapsamlı şerit ve

²³³ Scranton 1941, 27; Akarca 1987, 113 – 114; Orlandos 1968, 129 – 130; Fırat 2015, 6.

²³⁴ Scranton, 1941, 27; Akarca 1987, 114.

²³⁵ Lesbos'a (Çizgisel Eğri) dair bazı örnekler için bk. Akarca 1987, Lev. XXIV, 52; Scranton 1941, 32. 26 fig. 6. 3 – 4; Spencer 1994, 213, fig 5; Söğüt 2006, 173, 78; Tırpan 1994, 148, res 17 – 18; Saner – Sağ 2012, 430, fig. 6; Konecny 1997, Lev. 34, res 105.

²³⁶ Daha çok sıralı dörtgen duvar örgü tiplerinde karşımıza çıkan bu kenar işleme biçimine dair örnekler için bk. Saner 1995, 199, res B.53; Kuban – Saner 1997, res 6.

²³⁷ Bazı örnekler için bk Saner 2000, 278, fig 6; Kolb 2008, 85, fig 124; Saner 1995, 176, res B. 8 – 10; Akarca 1987, Lev. X, res 24; Saner –Sağ 2012, 429, fig 3.

²³⁸ Saner 2000, 280.

²³⁹ Saner 2000, 271.

²⁴⁰ Detaylı bigi ve tarihlendirme için bk. 2.3.3. Lykia Yapısı.

kenar bantlarının araştırıldığı çalışmalarda, bu bantların geniş ve dar olarak ikiye ayrıldığı bilinmektedir²⁴¹. Yine de her ne kadar dekoratif amaca uygun kullanıldığı söylene de, dar şeritlerin 1 – 2 cm'lik, cephede görsellik adına pek fark edilmeyen yapısı, duvarda yatay – düşey doğrultuların kontrolü amaçlanarak tasarlanmış olmalıdır²⁴². Daha çok dörtgen bloklardan kurulu duvarlarda karşılaşılan kenar bantları nadir de olsa polygonal ve trapezoidal örgülerde de karşımıza çıkmaktadır.

A1.2.b- İşçiliksiz: Bloklarda kenar bantları gibi dekoratif işçiliklerin görülmediği blokları kapsar. Yukarıda daha önce kenar bantlı bloklar haricinde sayılan örnekler bu gruba dahildir.

A2- Yüzeylerine Göre: Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzey işçiliğinde kullanılan farklı tarz ve tiplerin ayrıştırılmasını kapsar.

A2.a- Bosajlı: Kabaca blokların yüzeylerinde görülen çıkıntılar olarak adlandırabilmek mümkündür. Taş mimaride karşılaşılan bu çıkıntılar, ya işlem görmeden ya da az işlenerek hazırlanır. İnşa aşaması bittikten, tüm bloklar yerleştirildikten sonra, yerinde işçilik gören blokların yüzeylerinin gördüğü işlemlerden biri olan bosajlı bloklar da kendi içinde üçe ayrılmaktadır.

A2.a.1- Rustik Bosaj²⁴³: Blok yüzeylerinin taş ocağından çıktığı kabalıkta bırakılması ya da bu kabalığın bilinçli bir şekilde tasarlanması durumunda karşımıza çıkan bosaj türüdür. Rustik bosajın en önemli problemlerinden birisi bazı araştırmalarda bir başka alt başlık olarak sunulan “işlenmemiş yüzey” ile arasındaki farklılığın neredeyse fark edilmeyecek kadar az olmasıdır. Bu yüzden Ksanthos özelinde hazırlanan bu gruplandırmada işlenmemiş yüzey ve rustik bosajlı terimleri ayrılmamış, örneklerin rustik bosaj başlığı altında toplanmasına karar verilmiştir. Rustik bosajda ocaktan çıkan taş, işlenmemiş yüzeye oranla çok az da olsa işlenmiştir; kullanılan taşçı aleti genelde çekiç olduğu için ilgili literatürlerde farklı

²⁴¹ Dar çerçevelerdeki bantların genişliği 1 – 2 cm, diğer gruplardaki genişliğin ise 5 – 6 cm olduğu belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Saner 2000, 268.

²⁴² Saner 1995, 26.

²⁴³ Bazı örnekler için bk Saner 1995, 208, res B.72; Tırpan 1998, Lev. 32, res 8; Söğüt 2006, 174, res 79; Durukan 2004, 61, res 10; Hild – Hellenkemper 1986, res 92; Scranton 1941, 58, fig 11; Kolb 2008, 25, fig 38.

isimlendirmelerle karşılaşılabılır²⁴⁴. Blokların üzerinde yer alan çıkıntılar, bu bazen yüzeyde yer alan bir yumru ya da yarım küre benzeri çıkıntı da olabilir, blokların yerleştirilmesinde küskü ya da ip vasıtasıyla yardımcı öge olarak kullanılabilir. Özellikle ocaktan çıktığı gibi bırakılan ya da çok az çekiçle işlem gören rustik bosajlardaki dekoratif ya da konstrüktif kullanımın farkına varabilmek çok kolay değildir. İşçiliğin diğer örneklerle göre daha zahmetsiz olması rustik bosajlı örneklerle daha çok rastlamamıza olanak sağlar.

A2.a.2- Dış Bükey Bosaj²⁴⁵: Bloktaki bütün kenarların aynı oranda eğim ile bloğun merkezinde yastık olarak da adlandırılan bir şişkinlik yaratması bu isimle adlandırılmaktadır. Rustik bosajdan farkı bu yastık benzeri şişkinliğin daha nitelikli bir işçiliğe sahip olmasıdır. Aslında çoğu araştırmacının kabaca bosaj olarak adlandırmayı tercih ettiği bu blok türü, özellikle Ksanthos'ta farklı tipte bosajlarla karşılaştığımız için tipler fazlaştıkça kendine başka bir isimle bir alt başlıkta yer bulabilmiştir.

A2.a.3- Çerçevesel Bosaj²⁴⁶: Duvar örgüsünde kullanılan blokların düşey ve yatay kenarlarında belirli kalıklıklarda şeritlerin yerleştirmesi ve bloğun merkezinde kalan kısmın ise çıkıntılı bırakılması ile oluşan tipe çerçevesel bosaj denilmektedir. Bloкта yer alan şeritlerin farklı kalınlıklar ile karşımıza çıkabileceği gibi bu şeritlerin dikey keski izleriyle süslendiği ya da boş bırakıldığı örnekler de mevcuttur. Daha önce de dile getirildiği üzere çerçeveleri oluşturan şeritlerin/bantların yapısal bir amaca mı yoksa dekoratif bir kullanıma mı hizmet ettiği sorusuna, bu şeritlerde karşılaştığımız dikey keski izleriyle oluşturulan bezeme benzeri izler göz önünde bulundurularak, estetik amaca uygun bir kullanımın tasavvur edildiği savlanabilir. Genelde kesme dikdörtgen blokların kullanıldığı ya da trapezoidal duvar örgülerinde karşılaşılan çerçevesel bosaj tipi, Ksanthos'ta polygonal örgü içerisinde de kendine yer bulabilmektedir²⁴⁷.

²⁴⁴ Rustik bosajı temsil eden farklı adlandırmalar için bk. "Hammer Work" Scranton 1941, 24; "Quarry Face" Scranton 1941, 24; "Rock Faced" Fyfe 1936, 120; "Çekiçlenmiş" Akarca 1987, 117.

²⁴⁵ Bazı örnekler için bk Adam 1982, res 26, 35, 42, Konecny 1997, Lev. 8, res 23; Nossov 2009, 14, res 2; Saner 1995, 182, res B.20; Hild – Hellenkemper 1986, res 55 – 56.

²⁴⁶ Çerçevesel Bosaj tipine dair örnekler için bk Bayburtluoğlu 2004, 184; Kolb 2008, 88. 282 fig 130. 326; Konecyn 1997, Lev. 9, fig 24; Bier 1994, Lev. 2, fig b; Lev. 4, fig c; Lugli 1957, Lev XVI, res 1 – 2.

²⁴⁷ Bu tip Anadolu'daki duvar örgü sistemleri içerisinde çokça karşılaşılan bir işçilik uygulaması değildir, örneğin bir dönem polygonal duvarla alakalı yoğun çalışmaların sürdürüldüğü Kilikia Bölgesinde bu bosaj tipine hiç rastlanılmamıştır. Detaylı bilgi için bk Tırpan – Söğüt 1998, 161 – 186.

A2.b- Rustik: Rustik bosajlı alt başlığında da değinildiği üzere blokta görsel olarak taş ocağından çıkarıldığı gibi bırakılmış izlenimi bırakan, bazen çekiçlenmiş bazen neredeyse hiç işçilik görmeden bırakılmış blok taşlarının kullanıldığı tipteki duvar örgüleri bu başlık altında incelenmektedir. Rustik bosaj, blokların yüzeylerindeki bosaj çıkıntılarının ana bir unsur olması nedeniyle alt başlığı altında incelenmesinin yanı sıra rustik yüzeyli ana başlığı ile arasındaki büyük farklılıklardan biri, rustik bosajda, rustik yüzeylilere göre daha düzenli, bir tasarım imajı gözlemlenirken, rustik yüzeyliler çıkıntısız ve daha düzensiz olarak tanımlanabilir.

A2.c- Düz²⁴⁸: Örgüde kullanılan blokların yüzeylerinde bir düzlemin takip edilebildiği bu tasarımda, bosajlı ya da rustik tasarımlarda karşılaştığımız kaba, girinti çıkıntılarla da karşılaşmadığımız, düz yüzeyli blokları kapsayan tiptir. Çoğu çalışmada blokların düzlenmesi aşamasında kullanılan işçilik aletlerine göre kalabalık bir alt başlık silsilesi ile karşılaşılmaktadır; bu çalışmadaki düz yüzeyliler ana başlığı ise sadece perdahlanmış, tamamen düzlenmiş yüzeye sahip blokları kapsamaktadır. Düz yüzeyliler ana başlığı altında oluşturulan alt başlıklar ise diğer çalışmalardaki gibi kullanılan işçilik aletlerine göre bir ayırımdan ziyade cephesel anlatımda farklılık gösteren unsurlar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Blokların perdahlanıp tamamen düz yüzeyli hale getirilmesindeki etkenler arasında taş malzemenin türü/sertliği oldukça önem göstermektedir.

A2.c.1- Pürüzlü²⁴⁹: Hem taşın yapısı hem de bloğun yüzeyini işlerken kullanılan taşçı aletlerinin yarattığı çok hafif girinti çıkıntılarla yüzeyde hafif bir hareket yaratılan düz yüzeyli blokların kullanıldığı tip pürüzlü olarak adlandırılmıştır. Perdahlanmış düz yüzeyli bloklar ile farkı çok kolay anlaşılan bu blokların genelde taraklanarak şekillendirildiği bilinmektedir.

²⁴⁸ Bazı örnekler için bk Scranton 1941, 47, res 8; Söğüt 2006, 135, res 1. 2; Tırpan 1994, 146, res 13; Durukan 1999, Lev. 13, fig 8; Lev. 17, fig 16; Tırpan – Söğüt 1998, Lev. 31, res 5; Burke et al. 2014, 261, fig 2; Lawrence 1996, 168, res 274; Hild – Hellenkemper 1986, fig 90; Butler 1903, 42.

²⁴⁹ Bazı örnekler için bk Kolb 2008, 26. 44 fig 40. 65; Bachmann 2009, 17, fig 21; Lawrence 1996, 168, fig 275; Tırpan 1994, 142, res 5; Başgelen 1993, 42; Söğüt 2006, 143. 153. 173 res 17. 38. 77 – 78; Scranton 1941, 77, fig 16; Tırpan – Söğüt 1998, Lev. 38, res 20; Saner 2000, 278, fig 6.a; Saner 1995, 222, res b 99.

A2.c.2- Çerçevesi²⁵⁰: Cephede genelde geniş bantlar/şeritlerin yarattığı çerçeve ve merkezde yine düz bir görüntü sunan bloklar genel olarak çerçevesi başlığı altında toplanmıştır. Hem şerit/bant hem de geri kalan alanda düz yüzeyle karşılaşılmamasına rağmen ikisi arasındaki fark açıkça görülebilmektedir. Genelde çerçeveler perdahlanarak pürüzsüz hale getirilir, merkezdeki alan ise murçla işlenerek çerçevelerden daha kaba bir görünüme getirilir. Bu fark şerit/bant ve merkez arasındaki işleme, kullanılan işçilik aleti farklılığıyla ortaya çıkmaktadır. Genelde çerçeve ve merkezdeki yüz aynı yüksekliğe sahip olmasına rağmen bazen bazı örneklerde çerçevelerin, merkez boşluktan daha geride kaldığı da gözlemlenmiştir.

B – Düzensiz Polygonal²⁵¹: Örgüdeki blok taşların derzlerinin birbiriyle öpüşmediği, belirli bir çizgisel hattın izlenemediği, fakat örgü için yine de çok kenarlı taşların kullanıldığı ana örgü tiplerinden birisidir. Logaden²⁵² denilen tarz ile aynı sayılabilecek düzende olan örgü tipinde, diğer ana tiplerin alt başlıklarında karşılaştığımız detaylandırılmış işçilik sınıflarıyla karşılaşmamız da mümkündür²⁵³. Ksanthos Antik Kenti’nde karşılaştığımız düzensiz polygonal genel itibarıyla en nadir karşılaşılan duvar örgü tipidir. Lykia Akropolisi’nde yer alan ve MÖ 5. yy’a tarihlenen iki örnek haricinde daha çok Roma ve Doğu Roma dönemleri içerisinde kendine yer bulmakta ve MS 7. yy’a tarihlenen örneklerle Ksanthos polygonal duvarları arasındaki en geç temsilleri sunar.

C- Nizamlı Polygonal²⁵⁴: Sıralı polygonaldaki gibi horizontal sıraların devamlı şekilde takip edilemediği, fakat blokların yerleştirilme biçimi açısından kendi içerisinde, gerek derzlerin birbiriyle öpüşmesi gerekse cephesel anlatımda karmaşık çizgisel sıralar ile bir bütün oluşturan polygonal örgü tipine denir. Sıralı polygonaldan stil olarak tek farkı horizontal çizgilerin göze çarpar şekilde kullanılmamış olmasıdır. Ksanthos’ta yer alan nizamlı polygonal düzene sahip duvarların kullanım alanlarına göre olan dağılımı resmi, sivil ve askeri yapılar arasında orantılı şekilde bir seyir izlemektedir. Ksanthos’ta yer alan polygonal örgüye dair en erken örnekler Geç Arkaik Dönem’e tarihlenen Güneydoğu Sektör’de yer alan duvarlarda takip

²⁵⁰ Bazı örnekler için bk Saner 1995, 177, res B 10; Saner – Sağ 2012, 429, fig 3.

²⁵¹ Bazı örnekler için bk Bean – Duyuran 1947, fig 4a; Becker 2007, fig 47. fig 61; Tırpan 1989, res 2.

²⁵² Akarca 1987, 113.

²⁵³ Alt başlıkta yer alan unsurlar için gerekli açıklama ve çeşitli örnekler Sıralı Polygonal alt başlıklarında tartışılmış, burada tekrar edilmeye gerek duyulmamıştır.

²⁵⁴ Bazı örnekler için bk Martin 1987, fig 3; Becker 2007, fig 72. 79; Mason 2001, 41; Lawrence 1996, 168, fig 275; Kjeldsen – Zahle 1976, fig 3, fig 15; Akarca 1977, 50, res 89 – 92.

edebildiğimiz nizamlı polygonal düzene sahiptir. Bu düzenin kullanım dönemlerine dair dağılımına bakıldığında Arkaik Dönem, Klasik Dönemi Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi'yle oldukça uzun ve devamlılık gösteren bir çizgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır; bu düzene ait en geç örnekler ise MS 1. yy'a tarihlenmektedir.

SONUÇ

Anadolu’da, moloz benzeri taşlardan değil, sistematik çokkenarlı taşlardan oluşturulan mimari öğelerle karşılaşmamız Hitit İmparatorluk Dönemi’ne kadar inmektedir. MÖ 2. binyılın ortalarına değin moloz, şekillendirilmemiş, kırıktaşların kullanıldığı Anadolu’da, MÖ 2. binyılın ortalarından sonra örgülerde kullanılan taşların boyutları büyümeye başlamış, kenar ve yüzey çok belirgin olmamakla birlikte işlenmeye, taşlar birbirine daha net şekilde uydurulmaya başlanmıştır²⁵⁵. Zaman içerisinde kenar – yüzey işçilikleri kendi içerisinde gelişim göstermiş olan polygonal blokların kullanımı Geç Roma Dönemi’ne kadar sürmüştür.

Polygonal örgünün neden tercih edildiği/kullanıldığı, üzerinde fikir birliğine varılamamış konulardan biridir. İnşaanın zaman – masraf bağlamındaki ivmesi ile polygonal örgü arasında yaratılmaya çalışılan bağlantı çeşitli araştırmacılar tarafından farklı yorumlanmıştır; bu yüzden –en azından-, zaman – masraf bağlamında bir yorumda bulunmak zorlaşmıştır²⁵⁶. Bu tartışmalı etkenler dışında, polygonal örgünün tercih nedenlerinden biri olarak estetik imaj savlanmaktadır²⁵⁷.

Ksanthos Antik Kenti’nde, toplamda, şu ana kadar keşfedilmiş 35 noktada, polygonal örgüye sahip duvar ile karşılaşmaktayız. Bu duvar örgüsüyle karşılaştığımız yapı kalıntılarının dağılım alanı askeri ya da savunma amacı taşıyan yapılar, resmi yapılar ve sivil yapılar olarak belirlenmiş, bu yapı alanlarında da ortalama bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu dağılım bile polygonal örgüyle çok sık karşılaşılan diğer bazı kentlerdeki örneklerden farklılık göstermektedir²⁵⁸ (Grafik 1).

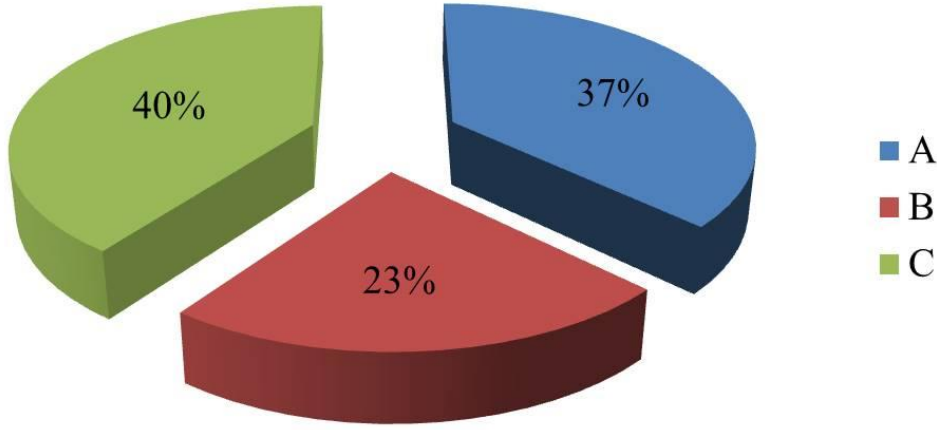
²⁵⁵ Boğazköy’deki polygonal örgü öncesi duvar yapılarıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Naumann 2007, 69 – 74, res 44, 56.

²⁵⁶ Polygonal örgünün büyük emek ve masraf gerektirdiğine dair görüşler için bk. Akarca 1987, 113; Fırat 2015, 7; Durukan, 2004, 51; Polygonal örgünün ve diğer örgü tiplerinin aksine zamandan ve masraftan tasarruf sağladığına dair görüşler için Lawrence 1979, 235.

²⁵⁷ Lawrence 1979, 235.

²⁵⁸ Olba örneğinde gördüğümüz gibi polygonal örgüye sahip duvarlar genelde mezarlarda, tapınaklarda veya kule gibi savunma mimarisi içinde değerlendirilebilecek yapılarda yoğunlaşmıştır. Detaylı bilgi için bk. Durukan 2004, 39 – 54; Söğüt 2006; Ama elbette ki yoğun olmasa bile sivil mimaride karşılaştığımız örnekler de mevcuttur. Detaylı bilgi için bk. Tırpan – Söğüt 1998, 161 – 186.

Ksanthos Polygonal Duvarların Düzenlerine Göre Dağılımı

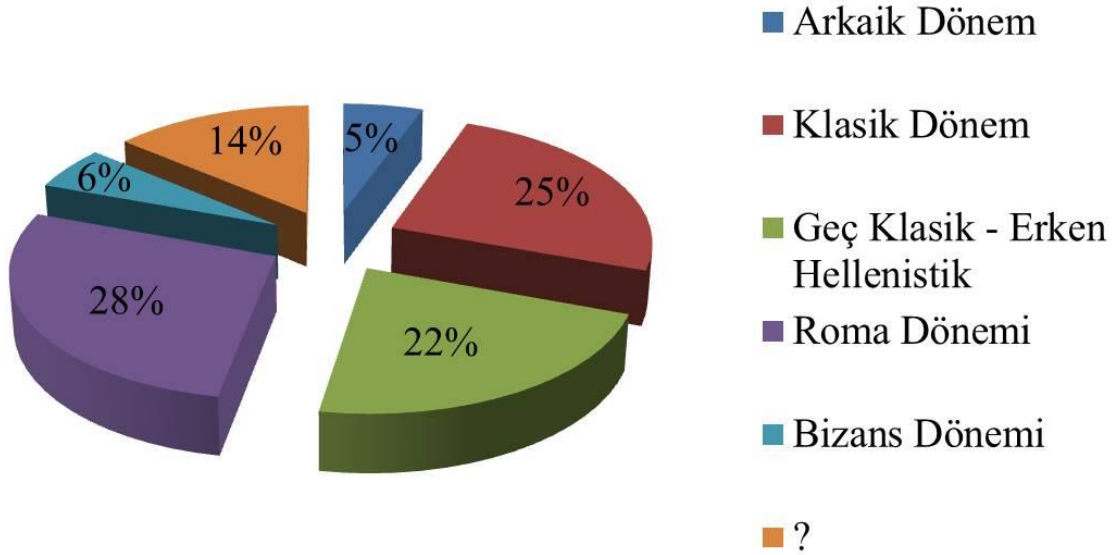
Grafik 1 Ksanthos Polygonal Duvarların Düzenlerine Göre Dağılımı

Çalışma kapsamında ele alınan ve neredeyse kentin bütününe yayınlan polygonal örgüye sahip duvarların dönemsel aralıklarının tespiti oldukça zordur. Bugüne kadar kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkartılanlar, kazı çalışmalarının sürdürüldüğü alanlarda direkt ortaya çıkartılan tabakalarla bağlantılı ya da çeşitli dönemlerde polygonal örgüye sahip kule ya da bir başka türde yapı kalıntısında gerçekleştirilen duvar dibi sondajları toplamında tarihlenebilen duvarlar vardır. Fakat çalışma kapsamına giren ve bu tip kazı/sondaj çalışmalarının gerçekleştirilmediği alanlar/duvarların net bir tarih aralığına sahip olmadığı da belirtilmelidir (Grafik 2). Buna rağmen, tarihlenen ve tespiti yapılan polygonal duvarlar bize göstermektedir ki Ksanthos Antik Kenti'nde MÖ 6. yy'dan MS 7. yy'a kadar polygonal örgü kent mimarisinde kullanılmış, bu yaklaşık bin yıllık süreç içerisinde de hiç kesintiye uğramamıştır. Polygonal örgüyle karşılaşılan çoğu kentte örgünün kullanıldığı mimari nasıl tek bir alana sıkıştırılmışsa, kullanım sürecinin de genelde belirli dönemlerden sonra terk edildiği tespit edilmiştir²⁵⁹. Diğer bölgelere nazaran Lykia'da polygonal örgünün daha uzun

²⁵⁹ Kilikya - Olba'daki polygonal örgü kullanımı Hellenistik Dönem'de Seleukosların etkisiyle ortaya çıkmış, yoğun olarak bu dönemde kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde karşılaşılan örnekler ise tekil olarak adlandırılabilir. Kilikya Bölgesi'ndeki polygonal örgü kullanımına dair detaylı bilgi için bk Durukan 2004, 51 – 52. İonia Bölgesi'ndeki polygonal örgünün kullanımı ise Hellenistik Dönem ile birlikte tamamıyla terk edilmiştir, bu bölgedeki son polygonal örgüye sahip yapılar Kolophon'da yer alan Metroon duvarı ve Lebedos'taki kalıntılardır. Hellenistik Dönem sonrasında İonia Bölgesi'nde polygonal örgü yerine dikdörtgen

dönemler kullanılması yanı sıra Ksanthos'taki yoğunluk ve süreklilik Lykia Bölgesi içerisinde de Ksanthos'u ünik bir konuma yerleştirmektedir.

Ksanthos Polygonal Duvarların Dönemlere Göre Dağılımı

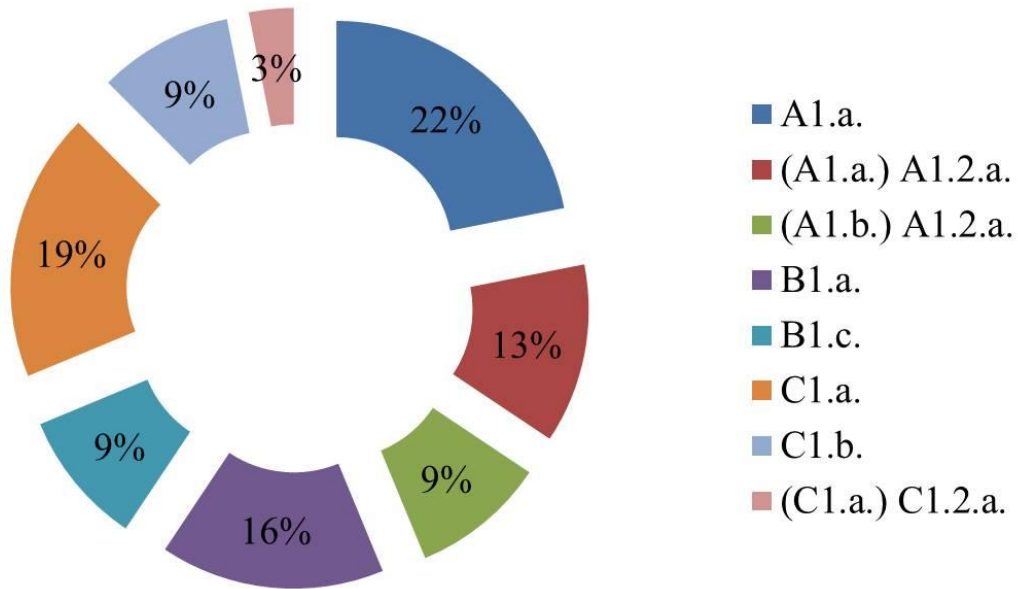
Grafik 2 Ksanthos Polygonal Duvarların Dönemlerine Göre Dağılımı

Ksanthos'ta karşılaştığımız polygonal örgü, kenar ve yüzey işçiliğine göre tasnif edilmiştir. Bunun haricinde topografyanın ya da yapının izin verdiği koşullarda tespit edilebilen duvarların cidar özellikleri de kendi başlıkları altında aktarılmıştır. İonia ve Karia Bölgesi'nde çokça terich edilen çift cidarlı duvarların, Ksanthos'ta tespit edilebildiği kadarıyla yoğun bir kullanıma sahip olmadığı, tek cidarlı duvarların yoğun kullanıldığı fakat blokların oldukça büyük ve kalın tercih edilmesiyle yapının sağlamlığının sağlandığı tespit edilmiştir. Ana tasnif başlıklarından kenar ve yüzey işçiliklerinde ise neredeyse her türden,

kesme taşların kullanıldığı duvar örgüleri tecih edilmiştir. İonia Bölgesi'ndeki polygonal örgünün kullanıma ile ilgili detaylı bilgi için bk. Saner 1995, 107, res B86. Karia Bölgesi'ndeki polygonal örgü kullanımı kendi içerisinde bölünmüş durumdadır; yapı malzemesi olarak granitin egemen olduğu İç Karia Bölgesi'nde polygonal örgüyle karşılaşmazken özellikle Peraia ve Lykia Bölgesi'ne komşu olan Kaunos'ta polygonal örgünün sürekliliği tespit edilebilmektedir. Yapı malzemesinin işlenebilirliği, kireçtaşı ya da konglomera gibi taşların yoğun kullandığı kentlerde ve özellikle Lykia Bölgesi ile ilişki içinde olan, komşu kentlerde polygonal örgünün İoinia Bölge'sine nazaran daha çok yapıda karşımıza çıktığı gözlemlenmiştir. Karia Bölgesi'ndeki polygonal örgünün kullanımıyla ilgili detaylı bilgi için bk Saner 1995, 107 – 108.

her tipten yüzey ve kenar işçiliğiyle karşılaşmıştır. Özellikle diğer bölgelerde de yoğun bir şekilde karşılaşılan çerçeveli, şerit bantların kullanımına yönelik, yapı taşlarının yerleştirilmesinde belli bir linear çizgi yakalanmaya çalışıldığına ve bu bantların dekoratif kaygıdan ziyade inşaa süreciyle alakalı bir uygulama olduğu savlanırken, Ksanthos'ta karşılaştığımız şerit bantlı, çerçeveli polygonal örgü ile diğer bölgelerdeki inşaa uygulaması pek örtüşmediği ve esasen –en azından Ksanthos özelinde-, bu şeritlerin dekoratif amaç güdülerek uygulandığı düşüncesi önerilmektedir. Bunun haricinde de kenar işçiliği bakımından Ksanthos'ta karşılaştığımız uygulamalar 8 çeşittir ve kendi içlerinde yaklaşık bir ortalama dağılım sergilemektedir (Grafik 3)

Ksanthos Polygonal Duvarların Kenar İşçiliklerine Göre Dağılımı

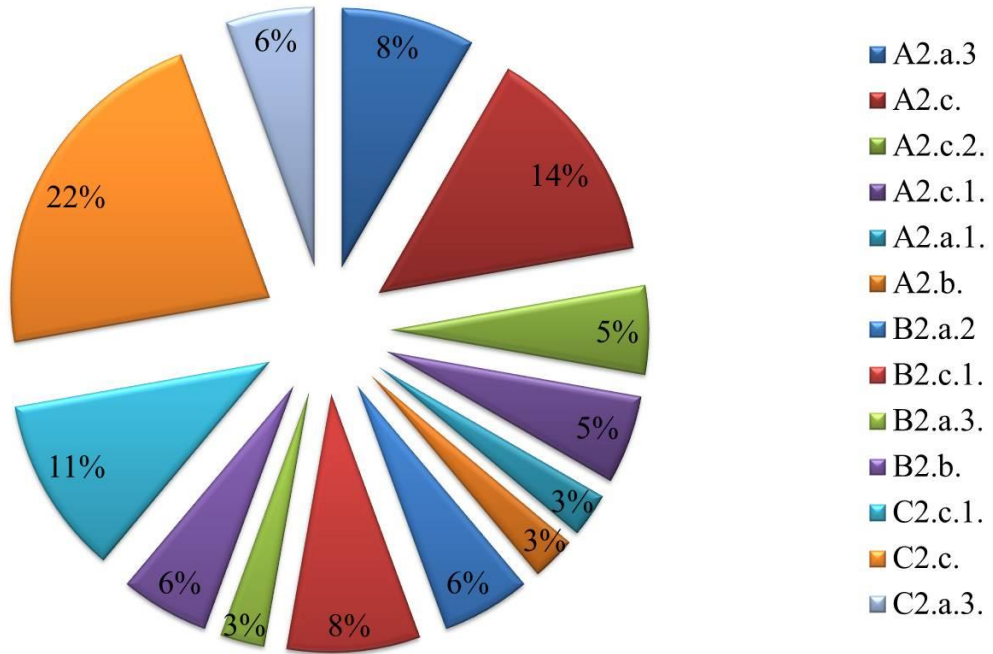

Grafik 3 Ksanthos Polygonal Duvarların Kenar İşçiliklerine Göre Dağılımı

Yapılan gözlemler neticesinde Ksanthos'ta yer alan polygonal örgüye sahip duvarların yüzeylerinde Karia'da yoğun olarak karşılaşılan sıva kalıntısıyla hiç karşılaşmamıştır. Bunun ana sebebi, Karia Bölgesi ve Ksanthos'ta inşaada kullanılan taş malzemenin farklılık göstermesi olmalıdır; Karia Bölgesi'nde oldukça sert ve granit gibi yüzey işçiliği uygulandıktan sonra iyi sonuç vermeyen taşların yoğun olarak kullanılması neticesinde oluşan imaj, sıva – mermer ikilisiyle kapatılmaya çalışılırken, Ksanthos özelinde böyle bir sorun ile karşılaşmadığı için böyle bir uygulamaya da gerek kalmamıştır. Bunun haricinde 13 tip yüzey işçiliği tespit edilmiştir, neredeyse diğer tüm bölgelerde karşılaşılan uygulamaların

hepsiyle karşılaşmak mümkün Ksanthos'ta (Grafik 4). Yüzey işçiliği ve kullanılan alanlara yönelik daha önceki araştırmalarda ortaya atılan görüşlerin²⁶⁰ Ksanthos'taki uygulamalarda benzer örneklerle karşılaşılmıştır.

Ksanthos Polygonal Duvarların Yüzeylerine Göre Dağılımı

Grafik 4 Ksanthos Polygonal Duvarların Yüzeylerine Göre Dağılımı

Ksanthos'un mimarisinde bu kadar sevilerek, bin yıla yakın bir zaman aralığınca kullanılan bu örgünün, bu denli süreklilik göstermesi diğer kentler göz önüne alınca oldukça ünik bir yapı ortaya koymaktadır. Bu süreklilik ve polygonal örgü içerisindeki çeşitlilik, diğer kentlerdeki çalışmalarda da çokça ortaya atılan ve gerçekleştirilmeye çalışılan tipoloji – kronoloji çalışmaları da hareketlilik getirebileceği düşünülmüştür. Fakat J. A. Becker'in G.

²⁶⁰ Olba Bölgesi özelinde yapılan tasnif çalışması neticesinde bosajlı yüzeye sahip duvarların, daha çok savunma mimarisinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Olba'da yer alan, iç yapıda düz yüzeyli uygulama, yapının dışında ise bosajlı bir uygulamanın izlenebileceği Hermes Tapınağı bu kıstas için ideal örneklerden biridir. M. Durukan'nın aktardığı savlara göre bosaj, belli bir kontrast altında duvarı daha görkemli hale getirebilen bir unsurdur ve savunma mimarisinde de bu durumun psikolojik yansımaları düşünülerek böyle bir kullanım tercih edilmiştir. Bosaj ve kullanım alanına yönelik Olba örnekleri ve detaylı bilgi için bk. Durukan 2004, 44.

Lugli'nin çalışmalarına karşı savunduğu savlar²⁶¹ net bir şekilde göstermiştir ki duvar mimarisi özelinde böylesi bir çalışma zorlama olacaktır. G. Lugli'nin oluşturmaya çalıştığı duvar tipolojileri ve kronolojisi bağlantısına dair J. A. Becker'in getirdiği eleştirinin haklılığı, Ksanthos polygonal duvarları geneline bakılınca (Tablo 1) anlaşılabilir; öyle ki Ksanthos polygonal duvarlarının bin yılı aşkın kullanım evresinde karşılaştığımız gelişim/dönüşümün tipoloji-kronoloji ekseninde ele alınabilmesi mümkün olmamıştır.

Tablo 1 Ksanthos Polygonal Duvarlarına Genel Bakış

		Düzenine Göre	Kenar İşçiliği	Yüzey İşçiliği
ASKERİ VE SAVUNMA YAPILARI				
SURLAR				
Batı Sur	?	B	B1.c.	B2.a.2.
Güney Sur	MÖ 5 - 4. yy	C	C1.a.	C2.c.1.
Lykia Akropolisi Batı Sur	MÖ 5. yy	B	B1.a.	B2.c.1.
Lykia Akropolisi Güney Sur	MÖ 5. yy - MÖ 3.yy	C	C1.a. - C1.b.	C2.c.1. - C2.a.3.
Lykia Akropolisi Doğu Sur	MÖ 5. yy	C	C1.a.	C2.c.
KULE VE BASTION				
Kule 1	MÖ 3 - 2yy	A	(A1.b) A1.2.a	A2.a.3.
Kule 2	MÖ 3 - 2yy	A	(A1.b) A1.2.a	A2.a.3.
Kule 3	?	A	A1.a.	A2.c.
Bastion	?	C	C1.a.	C2.c.
İSTİNAT DUVARLARI				
Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duvar	?	B	B1.a.	B2.c.1.
Tiyatro - Agora Arasındaki İstinat Duvarı	MS 60 - 80 - MS 2. yy	B	B1.a.	B2.c.1.
RESMİ YAPILAR				
BATI AGORA				
8 No.lu Mekân	MS 1. yy	C	C1.b.	C2.c.1.
Şaraphâne	MS 1.yy - MS 5.	B	B1.c.	B2.a.3.
6 No.lu Mekân	MS 1.yy - ?	C	(C1.a) C1.2.a.	C2.a.3.
Sondaj 1	MÖ 3 - 2yy	A	(A1.b) A1.2.a.	A2.c.2.
Sondaj 2	MÖ 3 - 2yy	C	C1.a	C2.c.1.
Sondaj 3	MÖ 3 - 2yy	C	C1.a	C2.c.2.
Sondaj 4	MÖ 3 - 2yy	A	(A1.a.) A1.2.a.	A2.a.3.
Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân İç Duvar	MS 1. yy	C	C1.a	C2.c.1
Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân Dış Duvar	MS 1. yy	C	C1.a	C2.c.1
Batı Bölüm	MS 5 ve 7. yy	B	B1.c.	B2.a.2.
Meclis Binası (?)	MS 1. yy	A	(A1.a.) A1.2.a.	A2.c.2.
Artemis Tapınağı (?)	MÖ 5. yy	A	A1.a.	A2.c.
Ticari Agora				
Sondaj 1	MÖ 1. - MS 1. yy	A	A1.a.	A2.c.1.
Doğu - Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?)	MÖ 1 - MS 1. yy	C	C1.a.	C2.c.
Kuzey - Güney Yönlü Duvar	?	A	A1.a.	A2.c.1.
Kentin Kuzey Kapısı	MÖ 5. yy ?	A	A1.a.	A2.c.
Vespasianus Kapısı	MÖ 5. - 4. yy	A	A1.a.	A2.c.
Tiyatro	MS 2. yy	A	(A1.a.) A1.2.a.	A2.a.1.
SİVİL YAPILAR				
Heroon Güneyindeki Yapı	MÖ 3 - 2. yy	C	(A1.a.) A1.2.a.	A2.b.
Lykia Akropolisi Konutlar	MÖ 5. yy	B	B1.a.	B2.b.
Lykia Yapısı	MÖ 5. yy	A	A1.a.	A2.c.
Güneydoğu Sektör Doğu Duvar	Geç Arkaik	C	C1.b.	C2.c.
Güneydoğu Sektör Güney Yapısı	Geç Arkaik	C	C1.a.	C2.c.
Bizans Villası	MS 6 - 7. yy	B	B1.a.	B2.b.

²⁶¹ “Plastik sanat formları belki de tipolojik gelişimin ayrıntılı bir incelemesinden yararlanabilir, ancak mimarlık çok farklı koşullar ve parametrelerden sebeple farklı şekilde değerlendirilmelidir.” Detaylı bilgi için bk. Becker 2007, 106.

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA*

Antik Kaynaklar

Arr. anab.	“The Anabasis of Alexander; or, The History of The Wars And Conquests of Alexander The Great”, Çev. EJ Chinnock, (1884).
App. civ.	“Appianus, Bellum Civile”, Vol. 3 – 4, Ed.: P. Viereck (1913)
Hdt.	“Herodot Tarihi”, Çev.: M. Ökmen – A. Erhat (1991)
Hom. Il.	“İlyada”, Çev. A. Erhat – A. Kadir, (2002).
Liv.	Livy, From the Founding of The City, Çev. A. C. Schlesinger. (1967).
Plut.	“Plutarch's Lives”, Çev. John Langhorne – William Langhorne, (1831).
Pseudo – Skylaks	“Periplous”, Çev.: M. Arslan, (2012).
Strab.	“Geographika”, Çev. A. Pekman, (2005).

Modern Kaynaklar

Adam 1982	J. P. Adam, “l'Architecture Militaire Grecque”, Paris, (1982).
Adam 1994	J. P. Adam, “Roman Building Materials and Techniques”, English Edition, Routledge, London & New York, (1994).
Akarca 1977	A. Akarca, “Neandreaia Kuzey Ege’de Arkaik ve Klasik Çağlara Ait Bir Şehir”, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, (1977).
Akarca 1987	A. Akaraca, “Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, Şehir ve Savunması”, Türk Tarih Kurumu, Ankara, (1987).
Akşit 1971	İ. Akşit, “Hellenistik ve Roma Devrinde Lykia” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, (1971).
Akurgal 1993	E. Akurgal, “Eski Çağda Ege ve İzmir”, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, (1993).

* Kaynakçada yer alan kısaltmalar, Alman Arkeoloji Enstitüsü’nün, www.dainst.org sayfasında yer alan uluslararası yayınlar kısaltma listesine göre yapılmış; burada yer almayan süreli yayınların isimleri ise açık haliyle belirtilmiştir. Antik kaynaklarda yer alan kısaltmalarda ise M. Arslan’ın “Mithradates VI Eupator: Roma’nın Büyük Düşmanı” isimli eserinde bulunan, antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesinden yararlanılmıştır.

- Bachmann 2009 M. Bachmann, “Bautechnik im Antiken und Vorantiken Kleinasien”, Byzas, Vol. 9, İstanbul, (2009).
- Başgelen 1993 N. Başgelen, “Çağlar Boyunca Anadolu’da Duvar”, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, (1993).
- Bayburtluoğlu 2004 C. Bayburtluoğlu, “Lykia”, AKMED, İstanbul, (2004).
- Bean – Duyuran 1947 G.E. Bean – R. Duyuran, “Ada Tepe Again (Sancaklı Kalesi)”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 67, (1947), 128 – 134.
- Bean 1998 G. E. Bean, “Eski Çağ’da Lykia Bölgesi” Arion, İstanbul, (1998).
- Becker 2007 J. A. Becker, “The Building Blocks Of Empire: Civic Architecture, Central Italy, And The Roman Middle Republic”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (2007).
- Bechard 2000 D. P. Bechard, Paul Outside the Walls: A Study of Luke's Socio-Geographical Universalism in Acts 14:8-20 (Serie Theologia), (2000).
- Bryce 1986 T. R. Bryce, “The Lycian Literary and Epigraphic Sources” Museum Tusculanum Press, Copenhagen, (1986).
- Bulba – Çelik 2014 M. Bulba – F.E. Çelik, “Likya Akropolü Kuzey Yamacı Çalışmaları”, bk.: B. Varkıvanç B. “Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları”, ANMED 12, (2014), 62 – 72.
- Burke et al. 2014 B. Burke – B. Burns – A. Charami, “The Polygonal Wall at Ancient Eleon with Reference to the Mycenaean Past”, Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter, (2014), 249 – 264.
- Butler 1903 H. C. Butler, “Architecture and Other Arts part II”, Publications of an American archaeological expedition to Syria in 1899-1900, New York, (1903).
- Cavalier 2005 L. Cavalier, “Architecture romaine d’Asie Mineure: Les Monuments de Xanthos et Leur Ornementation”, De Boccard, Bordeaux, (2005).

- Cavalier 2010 L. Cavalier, "Les Aménagements Architecturaux de l'agora Supérieure de Xanthos" *Revue Archéologique* (2010), 184 – 197.
- Cavalier-des Courtils 2010 L. Cavalier - J. des Courtils "Opromoas Et Le Vallee Du Xanthe", bk.: S. Comporeale - H. Dessales - A. Pizzo (Ed.), *Arqueologia de la Construcccion II. Los Procesos Constructivos en el Mundo Romano: Italia y Provincias Orientales*, Siena, 13 - 15 de Noviembre de 2008 (2010), 411 – 418.
- Childs 1979 W. A. P. Childs, "The Authorship of The Inscribed Pillar of Xanthos" *Anatolian Studies* Vol. 29, (1979), 97 – 102.
- Çevik - Pimouguet-Pédarros 2011 N. Çevik – I. Pimouguet-Pédarros, "Les Remparts du Port d'Andriake Premiere Campagne de Fouille 2011", *Anatolia Antiqua*, Vol. 20, 261 – 280.
- Çevik 2015 N. Çevik, "Lykia Kitabı" AKMED, İstanbul, (2015).
- Çördük 2006 A. Çördük, "Yunan ve Roma Mimarisinde Yapı Teknikleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, (2006).
- Demargne 1958 P. Demargne, "Fouilles de Xanthos: I, Les Piliers Funéraires", Paris, (1958).
- Demargne 1974 P. Demargne, "Fouilles de Xanthos: V, Tombes-maisons, Tombes Rupestres et Sarcophages", Paris, (1974).
- des Courtils – Cavalier 2001 J. des Courtils – L. Cavalier, "The City of Xanthos from Archaic to Byzantine Times", b.k.: P. David (ed.) *Urbanism in Western Asia Minor, New Studies on Aphrodisia, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*, AJA Supplementary Series 45 (2001), 148 – 171.
- des Courtils – Marksteiner 1999 J. des Courtils – T. Marksteiner, "'Long Mur" au Nord de Xanthos", *Anatolia Antiqua*, Vol. 7, (1999), 89 – 104.
- des Courtils 1995 J. des Courtils, "Un Nouveau Bas-Relief Archaïque De Xanthos", *Revue Archeologique, Nouvelle Series*, Vol. 2, (1995). 337 – 364.
- des Courtils 1998 J. des Courtils, "L'appareil Polygonal Lesbien et L'architecture Eolique", *REA*, Vol. 100, (1998), 125 – 137.

- des Courtils 1998 J. des Courtils, “Nouvelles Donnees Sur le Rempart de Xanthos”, REA, Vol. 100, (1998), 285 – 298.
- des Courtils 2003 J. des Courtils, “Ksanthos ve Letoon Rehberi”, Ege, İstanbul, (2003).
- des Courtils 2005 J. des Courtils, “Ksanthos – Letoon Kazı ve Araştırmaları 2004”, ANMED 3, 2005, 41 – 45.
- des Courtils 2006 J. des Courtils, “Ksanthos Kazı ve Araştırmaları 2005 / Excavations and Research at Xanthos in 2005” ANMED 4, (2006), 31 – 35.
- des Courtils 2007 J. des Courtils, “Dix Ans de Fouilles à Xanthos (1998 – 2007)”, 1631 – 1655.
- des Courtils 2007 J. des Courtils, “Nouvelles découvertes à Xanthos”, III. Uluslararası Likya Sempozyumu: Sempozyum Bildirileri, 7 – 10 Kasım 2005, (2007), 145 – 152.
- des Courtils – Cavalier 2015 J. des Courtils – L. Cavalier, “Le Rempart de Xanthos”, bk.: B. Beck-Brandt – S. Ladstätter – B. Yener-Marksteiner (ed.), Turm und Tor - Siedlungsstrukturen in Lykien und Benachbarten Kulturlandschaften – Akten des Gedenkkolloquiums für Thamos Marksteiner in Wien, November 2012, Band 7, (2015), 103 – 131.
- Dönmez – Erdoğan 2013 A. Dönmez – H. M. Erdoğan, “Batı Agora”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları”, ANMED 11, (2013), 62 – 72.
- Dönmez – Schürr 2015 A. Dönmez, D. Schürr, “Zum Agora-Pfeiler in Xanthos IV”, Kadmos, (2015), 119 – 149.
- Dönmez – Yanardağ 2015 A. Dönmez – Ö Yanardağ, “Batı Agora”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2014 Yılı Çalışmaları”, ANMED 11, (2015), 62 – 72.
- Dönmez 2014 A. Dönmez, “Ksanthos Kenti Batı Agorası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2014).
- Durukan 1999 M. Durukan, “Hisarkale Garnizonu ve Bu Merkezde Polygonal Teknikte İnşa Edilmiş Olan Mezarlar”, OLBA, Vol. 2, (1999), 79 – 101.
- Durukan 2004 M. Durukan, “Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği”, Anatolia, 26, (2004), 39 – 63.

- Durukan 2005 M. Durukan, "Monumental Tomb Forms in the Olba Region", *Anatolian Studies*, Vol. 55, (2005), 107 – 126.
- Erdoğan – Yeşilyurt 2015 H. M. Erdoğan – E. Yeşilyurt, "Güneydoğu Sektör", bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2014 Yılı Çalışmaları", *ANMED* 11, (2015), 55 – 62.
- Erdoğan – Yeşilyurt 2016 H. M. Erdoğan – E. Yeşilyurt, "Güneydoğu Sektör", bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2015 Yılı Çalışmaları", *ANMED* 12, (2015), 62 – 72.
- Fellows 1838 Ch. Fellows, "A journal written during an excursion in Asia Minor", London, (1938).
- Fellows 1852 Ch. Fellows, "Travels and Researches in Asia Minor, Particularly in the Province of Lycia" London, (1852).
- Fırat 2015 M. Fırat, "Antik Çağ'da Taş Duvar İşçiliği", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2015).
- Fields 2006 N. Fields, "Ancient Greek Fortification 500 – 330 B.C.", Osprey, (2009).
- Foss 1994 C. Foss, "The Lycian Coast in the Byzantine Age" *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 48 (1994), 1 – 52.
- Frederiksen 2011 R. Frederiksen, "Greek City Walls of the Archaic Period, 900-480 BC", bk.: J. Bennet – J. Boardman – J.J. Coulton – D. Kurtz – R.R.R. Smith – M. Steinby (ed.), Oxford University, (2011).
- Fyfe 1936 T. Fyfe, "Hellenistic Architecture An Indtrodutory Study", Cambridge at University, (1936).
- Gygax – Tietz 2005 M. D. Gygax – W. Tietz, "He Who of All Mankind Set Up The Most Numerous Trophies to Zeus': The Inscribed Pillar of Xanthos Reconsidered" *Anatolian Studies* Vol. 55, (2005), 89 – 98.
- Hellenkemper – Hild 1986 H. Hellenkemper – F. Hild, "Neue Forschungen in Kilikien", Wien, (1986).
- Holloway 1969 R. R. Holloway, "Excavation at Buccino: 1968", *American Journal of Arcaeology*, Vol. 73. No. 2, (1969), 199 – 201.

- Işık 2007 F. Işık, “Lykia’nın Dip Tarihi ve Hint-Avrupalılar’ın Anadolulaşması Üzerine”, *Festschrift für Refik Duru/R. Duru’ya Armağan* (2007), 229-236.
- Işık 2010 F. Işık, “Anadolu - Lykia Uygarlığı Lykia’nın ‘Hellenleşmesi’ Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Anadolu / Anatolia* 36, 2010, 65-125.
- Işık 2015 F. Işık, “Patara Kazılarının “25 Yılı” İçinde Hellas’tan Anadolu’ya Yön Değiştiren Lykia Uygarlığı”, b.k.: H. İşkan - F. Işık (ed.), *From Sand Into a City. 25 Years of Patara Excavations, International Symposium Proceedings, 11-13 Nov. 2013 Antalya, Patara VII.1*, (2015), 603 – 618.
- Işık et al. 1998/1999 F. Işık, “Miliarium Lyciae Patara Yol Kılavuz Anıtı / Das Wegweisermonument Von Patara” *Lykia Anadolu – Akdeniz Kùltürleri IV*, (1998/1999).
- Karademir 2014 H. Karademir, “Likya Yapısı”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları”, *ANMED* 12, (2014), 62 – 69.
- Keen 1992 A. G. Keen, “The Dynastic Tombs of Xanthos: Who Was Buried Where?” *Anatolian Studies* Vol. 42 (1992), 53 – 63.
- Keen 1998 A. G. Keen, “Dynastic Lycia, A Political History of The Lycians and Their Relations With Foreign Powers C. 545 – 362 B.C.” *Brill, Leiden – Boston – Köln*, (1998).
- Kjeldsen – Zahle 1976 K. Kjeldsen – J. Zahle, “A Dynastic Tomb in Central Lycia New Evidence for The Study of Lycian Architecture and History in The Classical Period”, *Acta Archaeologica*, Vol. 47, (1976).
- Kolb 2008 F. Kolb, “Burg – Polis – Bischofssitz Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei” *Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein*, (2008).
- Konencny 1997 A. Konencny, “Hellenistische Turmgehöfte in Zentral und Ostlykien”, bk.: J. Borchhardt – F. Krinzinger, *Wiener Forschungen zur Archäologie Band 2*, Phoibos Verlag, Wien, (1997).

- Korkut 2015 T. Korkut, “Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu” Seydikemer Kaymakamlığı, (2015).
- Kuban – Saner 1997 Z. Kuban – T. Saner, “Kıran Gölü 1995”, Araştırma Sonuçları Toplantısı”, 14.2., 433 – 450.
- Lawrance 1957 A. W. Lawrence, “Greek Architecture”, Penguin Books, London, (1957).
- Lawrance 1962 A. W. Lawrence, “Greek Architecture”, Penguin Books, London, (1962).
- Lawrance 1996 A. W. Lawrence, “Greek Architecture, Fifth Edition” The Yale University Press Pelican History of Art, (1996).
- Lawrence 1979 A. W. Lawrence, “Greek Aims in Fortification”, Clarendon, Oxford, (1979).
- Leake 1824 W. M. Leake, “Journal of a Tour in Asia Minor, with Comparative Remarks on The Ancient and Modern Geography of That Country”, London, (1824).
- Lugli 1957 G. Lugli, “La Tecnica Edilizia Romana, Con Particolare Riguardo a Roma e Lazio” Rome, (1957).
- Machatschek 1967 A. Machatschek, “Die Nekropolen und Grabmaler in Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos in Rauhen Kilikien”, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 96, Wien (1967).
- Marksteiner 1993 T. Marksteiner, “Klassisches Polygonalmauerwerk in lykischen Befestigungen” *Varia Anatolica*, Vol. 3, (1993), 35-46.
- Marksteiner 2010 T. Marksteiner, “Lykien”, Phoibos-Verlag, Wien, 2010.
- Marksteiner 2002 T. Marksteiner, “Untersuchungen an den westlichen Stadtmauern von Xanthos”, *Anatolia Antiqua*, Vol. 10, (2002), 197 – 216.
- Martin 1965 R. Martin, “Manuel d'Architecture Grecque: Matériaux et Techniques, Vol. 1”, Paris, (1965).
- Martin 1987 R. Martin, “Le Probleme de L'appareil Polygonal a Velia”, *Publications de l'École française de Rome*, Vol. 99, (1987), 499 – 512.

- McNicoll – Milner 1997 A. McNicoll – N. P. Milner, “Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates”, Clarendon, Oxford, (1997).
- Metzger 1963 H. Metzger, “Fouilles de Xanthos Tome II L’acropole Lycienne”, Paris, 1963.
- Metzger 1986 H. Metzger, “Sur L’emploi du Socle de Reglage Dans la Construction de Divers Murs de L’acropole de Xanthos et du Letoon”, Anadolu Araştırmaları, (1986), 429 – 436.
- Momigliano et al. 2010 N. Momigliano, “Çaltılar Yüzey Araştırması 2008 – 2009 Çalışmaları”, ANMED 2010-8, 119-123.
- Müller 2005 W. Müller, “Mimarlık Atlası, Cilt 1: Genel Bakış Mezopotamya’dan Bizans’a Mimarlık Tarihi”, Çev: D. Tunçer, YEM, İstanbul, (2005).
- Müller-Wiener 1988 W. Müller-Wiener, “Griechisches Bauwesen in der Antike”, C.H. Beck, (1988).
- Naumann 2007 R. Naumann, “Eski Anadolu Mimarlığı”, Türk Tarih Kurumu, Ankara, (2007).
- Nossov 2009 A. Nossov, “Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC”, Osprey, (2009).
- Orlandos 1968 A. K. Orlandos, “Les Matériaux de Construction et la Technique Architecturale des Anciens Grecs”, Vol. 1, Paris, (1968).
- Önen 2014 N. T. Önen, “Yeni Yazıtlar Işığında Ksanthos Epigrafi Çalışmaları / Epigraphical Work At Xanthus – Light From The New Inscriptions” Cedrus Vol. II, (2014), 307 – 323.
- Özdilek 2016 B. Özdilek, “Lykia Tiyatrolarına Genel Bir Bakış An Overview of Lycian Theaters”, Cedrus IV, (2016), 139 – 185.
- Özüdoğru 2008 Ş. Özüdoğru, “Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar” (Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008.
- Özüdoğru 2015 Ş. Özüdoğru, “Klasik Dönem’de Ksanthos Kenti Dynast (Bey) Ailesi ve Pers Komutanı Harpagos İlişkisi” Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan / Essays in Honour of Mustafa Büyükkolancı, 2015, 515 – 524.

- Pichonneau 2010 J.-F. Pichonneau, "Fouille Dans L'angle Sud-est de L'acropole Lycienne", bk.: J. des Courtils, "Xanthos 2009", *Anatolia Antiqua*, Vol. XVIII, (2010), 277 – 299.
- Prost 2007 F. Prost, "Secteur du pilier inscrit", bk.: J. des Courtils, "La campagne 2006 à Xanthos", *Anatolia Antiqua*, Vol. XV, (2007), 315 – 324.
- Saner – Sağ 2012 T. Saner – K. Sağ, "Aeolian-Style Polygonal Masonry in Larisa [Buruncuk] and its Regional Context", *Nuts and Bolts of Construction History, 4th International Congress on Construction History*, vol. 2, France, (2012), 427-434.
- Saner 1995 T. Saner, "Some Remarks on The Hellenistic Masonary Techniques in Asia Minor", *ASMOSIA*, (1995), 347 – 351.
- Saner 1995a T. Saner, "İyonya ve Karya'da Hellenistik Duvar Örgüsü", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, (1995).
- Saner 1998 T. Saner, "Observation on the Different Types of Masonry Used in the City Walls of Amos", *REA Vol. 100*, (1998), 273 – 284.
- Saner 2000 T. Saner, "Beobachtungen zur Art und Ausführung vom 'Randschlag' im Hellenistischen Mauerwerk Kleinasiens", *İstMitt*, Vol. 50, (2000), 267 – 283.
- Saner 2005 T. Saner, "Yunan ve Roma Dönemlerinde Malzeme ve Mimarlık", *Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık Sempozyum, UIA 2005, XXII. Dünya Mimarlık Kongresi*, (2005), 61 – 67.
- Scranton 1941 R. L. Scranton, "Greek Walls", *Harvard University, Cambridge – Massachusetts*, (1941).
- Söğüt 2006 B. Söğüt, "Dağlık Kilikya (Kilikia) Bölgesindeki Çokgen Taş Duvarlı Mezarlar", *Ege, İstanbul*, (2006).
- Spencer 1994 N. Spencer, "Towers and Enclosures of Lesbian Masonry in Lesbos Rural Investment in The Chora of Archaic Poleis" bk.: P. N. Doukellis – L. G. Mendoni (Ed.), *Structures Rurales et Societes Antiques, Actes du Colloque de Corfou 14 – 16 May 1992, Paris*, (1994).

- Şahin 2011 S. Şahin, “Stadiasmus Patarensis Likya Eyaleti Roma Yolları (Bir Özet)”, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, (2011).
- Texier 1862 C. F. M. Texier, “Asie Mineure : Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie”, Paris, (1862).
- Tırpan – Söğüt 1998 A. Tırpan – B. Söğüt, “Batı Ovalık Kilikya'da Çokgen (Poligonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği”, OLBA, Vol. 1, (1998), 161 – 211.
- Tırpan 1994 A. Tırpan, “Kilikya Tracheia'da Poligonal Taş Örgülü Duvarlar”, XI. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler) (5-9 Eylül 1990, Ankara), (1994), 405 – 424.
- Tiryaki 2012 G. Tiryaki, “Güneydoğu Sektör”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları”, ANMED
- Tiryaki 2013 G. Tiryaki, “Arkeolojik Kültürel Miras Araştırmaları’nda Bilgi-Belge Merkezlerine Duyulan İhtiyaç Üzerine: Ksanthos Deneyimi (1950/51-2012)”, 1. Teorik Arkeoloji Grubu – Türkiye Toplantısı Bildirileri TAG - Türkiye 1 (2014) 139–145.
- Tomlinson 1961 R.A. Tomlinson, “Emplekton Masonry and 'Greek Structura’”, The Journal of Hellenic Studies, Vol 81, (1961), 133-140.
- Trezeguet 2007 C. Trezeguet, “Sondage 3”, bk.: J. des Courtils, “La campagne 2006 à Xanthos”, Anatolia Antiqua 15, (2007), 315 – 324.
- Trézéguet 2007 C. Trézéguet, “Sondage 3”, bk.: J. des Courtils, “La campagne 2006 à Xanthos”, Anatolia Antiqua, Vol. XV, (2007), 315 – 322.
- Varkıvanç – Temeltaşı 2014 B. Varkıvanç – T. Temeltaşı, “Güneydoğu Sektör”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları”, ANMED 12, (2013), 62 – 72.
- Varkıvanç 2015 B. Varkıvanç, “Pottery Finds from The Winery in The West Agora of Xanthos”, b.k.: H. İşkan - F. Işık (ed.), From Sand Into a City. 25 Years of Patara Excavations, International Symposium Proceedings, 11-13 Nov. 2013 Antalya, Patara VII.1, (2015), 545 – 557.

- Winter 1971 F. E. Winter, “Greek Fortifications”, Routledge & Kegan Paul, London, (1971).
- Wright 2009 G. R. H. Wright, “Ancient Building Technology”, Brill, Leiden – Boston, (2009).
- Wycherley 1993 R.E. Wycherley, “Antikçağda Kentler Nasıl Kuruldu?”, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, (1993).
- Yener-Marksteiner 2002 B. Yener-Marksteiner, “Vorbemerkungen zur Fundkeramik aus Sondage West 3 im Westbereich von Xanthos”, *Anatolia Antiqua*, Vol. 10, (2002), 217 – 226.
- Yeşilyurt – Yıldız 2013 E. Yeşilyurt – M. Yıldız, “Lykia Yapısı”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları”, *ANMED* 11, (2013), 62 – 72.
- Yıldırım 2015 N. Yıldırım, “Meclis Binası ?”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2014 Yılı Çalışmaları”, *ANMED* 13, (2015), 1 - 7.
- Yıldız 2012 M. Yıldız, “Likya Yapısı” bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2011 Yılı Çalışmaları”, *ANMED* 10, (2012), 53 – 58.

HARİTA ve RESİMLER DİZİNİ*

Lev.1-a	Kentin Görünümü (Kazı Arşivi)
Lev.1-b	Kentin Planı (Kazı Arşivi)
Lev.2-a	Batı Sur
Lev.2-b	Güney Sur Güney Kapı Aksı
Lev.3-a	Lykia Akropolisi Batı Sur (Doğu – Batı)
Lev.3-b	Lykia Akropolisi Batı Sur (D-B, Detay)
Lev.3-c	Lykia Akropolisi Batı Sur (Kuzey – Güney)
Lev.4-a	Lykia Akropolisi Güney Sur
Lev.4-b	Lykia Akropolisi Güney Sur
Lev.5-a	Lykia Akropolü Güney Sur (Geç Dönem Eklenti)
Lev.5-b	Lykia Akropolisi Güney Sur (Yüzey İşçiliği)
Lev.6-a	Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı, Geç Dönem Eklentisi)
Lev.6-b	Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı, Köşe)
Lev.7-a	Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı)
Lev.7-b	Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı, Detay)
Lev.8-a	Lykia Akropolisi Güney Sur
Lev.8-b	Lykia Akropolisi Güney Sur
Lev.9-a	Lykia Akropolisi Doğu Sur
Lev.9-b	Lykia Akropolisi Güney Sur
Lev.10-a	Kule 1
Lev.11-a	Kule 1
Lev.11-b	Kule 1 (Geç Dönem Eklenti)
Lev.12-a	Kule 1
Lev.12-b	Kule 2
Lev.13-a	Kule 3
Lev.13-b	Bastion
Lev.14-a	Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duvar
Lev.14-b	Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duvar
Lev.15-a	Tiyatro Agora Arasındaki İsitnat Duvarı

* Aksi belirtilmedikçe tüm belgeler yazara aittir.

Lev.15-b	Agora Genel Görüntü (Kazı Arşivi)
Lev.16-a	8 No'lu Mekân
Lev.16-b	8 No'lu Mekân Detay
Lev.17-a	Şaraphâne
Lev.17-b	Şaraphâne Detay
Lev.18-a	6 No'lu Mekân
Lev.18-b	6 No'lu Mekân Detay
Lev.19-a	6 No'lu Mekân, Kuzey – Güney Doğrultu Detay
Lev.19-b	Sondaj 1
Lev.20-a	Sondaj 2
Lev.20-b	Sondaj 3
Lev.21-a	Sondaj 4
Lev.21-b	Sondaj 4, Detay
Lev.22-a	Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân
Lev.22-b	Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân
Lev.23-a	Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân İç Duvar
Lev.23-b	Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân Dış Duvar
Lev.24-a	Batı Bölüm
Lev.24-b	Meclis Binası
Lev.25-a	Meclis Binası
Lev.25-b	Artemis Tapınağı
Lev.26-a	Ticari Agora Sondaj 1
Lev.26-b	Ticari Agora Sondaj 1, Detay
Lev.27-a	Doğu – Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?)
Lev.27-b	Doğu – Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?), Detay
Lev.28-a	Kuzey – Güney Yönlü Duvar
Lev.28-b	Kuzey – Güney Yönlü Duvar, Detay
Lev.29-a	Kuzey Kapı
Lev.29-b	Kuzey Kapı
Lev.30-a	Vespasianus Kapısı
Lev.30-b	Vespasianus Kapısı
Lev.31-a	Tiyatro, Cavea
Lev.31-b	Heroon Güneyindeki Yapı, Kuzey Dış

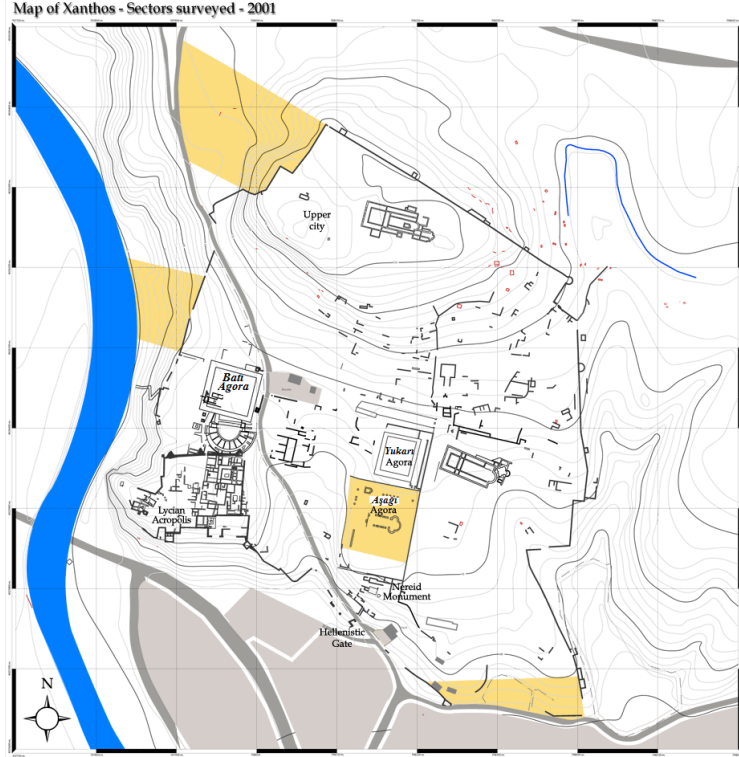
Lev.32-a	Heroon Güneyindeki Yapı, Batı Dış
Lev.32-b	Heroon Güneyindeki Yapı, Doğu Dış
Lev.33-a	Heroon Güneyindeki Yapı, İç
Lev.33-b	Heroon Güneyindeki Yapı, İç
Lev.34-a	Lykia Akropolisi Konutlar
Lev.34-b	Lykia Akropolisi Konutlar
Lev.35-a	Lykia Yapısı İç
Lev.35-b	Lykia Yapısı, Dış, Batı
Lev.36-a	Lykia Yapısı, Doğu Dış, Polygonal
Lev.36-b	Lykia Yapısı, Doğu Dış, Trapezoidal
Lev.37-a	Lykia Yapısı, Dış, Batı
Lev.37-b	Lykia Yapısı, Dış Batı, Detay
Lev.38-a	Güneydoğu Sektör, Doğu Duvar
Lev.38-b	Güneydoğu Sektör, Doğu Duvar
Lev.39-a	Güneydoğu Sektör, Güney Yapı
Lev.39-b	Güneydoğu Sektör, Güney Yapı
Lev.40-a	Güneydoğu Sektör, Güney Yapı, Oluk Detay
Lev.40-b	Bizans Villası

LEVHALAR

Lev. 1

a- Kentin Görünümü (Kazı Arşivi)

b- Kentin Planı (Kazı Arşivi)

a. Batı Sur

b. Güney Sur Güney Kapı Aksı

a- Lykia Akropolisi Batı Sur (Doğu – Batı)
Detay)

b- Lykia Akropolisi Batı Sur (D-B,

c- Lykia Akropolisi Batı Sur (Kuzey – Güney)

a- Lykia Akropolisi Güney Sur

b- Lykia Akropolisi Güney Sur

a- Lykia Akropolü Güney Sur (Geç Dönem Eklenti)

b- Lykia Akropolisi Güney Sur (Yüzey İşçiği)

a- Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı, Geç Dönem Eklentisi)

b- Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı, Köşe)

a- Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı)

b- Lykia Akropolisi Güney Sur (Hellenistik Dönem Uzantısı, Detay)

a- Lykia Akropolisi Güney Sur

b- Lykia Akropolisi Güney Sur

a- Lykia Akropolisi Doğu Sur

b- Lykia Akropolisi Güney Sur

a- Kule 1

a- Kule 1

b- Kule 1 (Geç Dönem Eklenti)

a- Kule 1

b- Kule 2

a- Kule 3

b- Bastion

a- Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duvar

b- Kentin Güney Yamacındaki Tekil Duvar

a- Tiyatro Agora Arasındaki İsitnat Duvarı

b- Agora Genel Görüntü

a- 8 No'lu Mekân

b- 8 No'lu Mekân Detay

a- Şaraphâne

b- Şaraphâne Detay

a- 6 No'lu Mekân

b- 6 No'lu Mekân Detay

a- 6 No'lu Mekân, Kuzey – Güney Doğrultu Detay

b- Sondaj 1

a- Sondaj 2

b- Sondaj 3

a- Sondaj 4

b- Sondaj 4, Detay

a- Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân

b- Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân

a- Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân İç Duvar

b- Doğu Bölüm 1 No.lu Mekân Dış Duvar

a- Batı Bölüm

b- Meclis Binası

a- Meclis Binası

b- Artemis Tapınağı

a- Ticari Agora Sondaj 1

b- Ticari Agora Sondaj 1, Detay

a- Doğu – Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?)

b- Doğu – Batı Yönlü Set (İstinat) Duvarı (?), Detay

a- Kuzey – Güney Yönlü Duvar

b- Kuzey – Güney Yönlü Duvar, Detay

a- Kuzey Kapı

b- Kuzey Kapı

a- Vespasianus Kapısı

b- Vespasianus Kapısı

a- Tiyatros, Cavea

b- Heroon Güneyindeki Yapı, Kuzey Dış

a- Heroon Güneyindeki Yapı, Batı Dış

b- Heroon Güneyindeki Yapı, Doğu Dış

a- Heroon Güneyindeki Yapı, İç

b- Heroon Güneyindeki Yapı, İç

a- Lykia Akropolisi Konutlar

b- Lykia Akropolisi Konutlar

a- Lykia Yapısı İç

b- Lykia Yapısı, Dış, Batı

a- Lykia Yapısı, Doğu Dış, Polygonal

b- Lykia Yapısı, Doğu Dış, Trapezoidal

a- Lykia Yapısı, Dış, Batı

b- Lykia Yapısı, Dış Batı, Detay

a- Güneydoğu Sektör, Doğu Duvar

b- Güneydoğu Sektör, Doğu Duvar

a- Güneydoğu Sektör, Güney Yapı

b- Güneydoğu Sektör, Güney Yapı

a- Güneydoğu Sektör, Güney Yapı, Oluk Detay

b- Bizans Villası

ÖZGEÇMİŞ

Adı SOYADI: Halil Mert ERDOĞAN

Doğum Tarihi: 13.09.1987

Öğrenim Durumu

Lise :Beyberbeyi Hacı Sabancı Lisesi 2004

Lisans Diploması :Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 2012

Yüksek Lisans

Diploması :Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana bilim Dalı, Antalya, 2017

Tez Konusu :Ksanthos'un Polygonal Duvarları

Burslar

Lisans: Koç Üniversitesi Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Eğitim Bursu 2010 – 2012

Yüksek Lisans: Koç Üniversitesi Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Proje Destekleme Bursu 2015

Projelerde Yaptığı Görevler:

“Koç Üniversitesi” Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi Revizyonu 2016 – 2017

Bilimsel Üye

T.C. Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi, “Ksanthos Kazıları” 2012 – Hâlen

Solvotek, “Ksanthos Kazıları LaserScan Projesi” 2012

Öğrenci Üye

T.C. Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi, “Rhodiapolis Kazıları” 2008 – 2011

T.C. Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi, “Beydağları Yüzey Araştırması” 2009 – 2011

Yayınlar

1. **H. M. Erdoğan**, “Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı”, Bağlam Yayınları, D. Cuche, Mediterranean Journal of Humanities / MJH, IV/1, 2014, 345-348

2. **H. M. Erdoğan**, “Prehistorik Dönemden Hristiyanlığa Kadar Sanatın Mitolojisi”, Sel Yayıncılık, İ. Gezin, Mediterranean Journal of Humanities / MJH, IV/2, 2014, 391-393

Ceviri

B. Varkıvanç, “Kaleiçi Oldtwon Guide” Antalya, 2015 (Çev: A. Dönmez, **H. M. Erdoğan**, H. Değirmencioğlu)

Fotoğraf

H. Mert Erdoğan, “Archaeological Site of Perge”, Republic of Turkey Ministry of Culture And Tourism Publications, Ankara, 2015.

H. Mert Erdoğan, “Ancient City of Lycian Civilization Olympos”, Republic of Turkey Ministry of Culture And Tourism Publications, Ankara, 2015.

Kazi ve Araştırma Sonuçlarına İlişkin

1. S. Bulut – **M. Erdoğan** – A. Tunç, “Asklepios ve Hygeia Tapınağı”, bk.: İ. Kizgut – E. Akalın – S. Bulut, “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009”, ANMED 8, 2010, 86 – 93.
2. A. Dönmez – **H. M. Erdoğan**, “Batı Agora”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları”, ANMED 11, 2013, 62 - 72
3. A. Dönmez – **H. M. Erdoğan**, “Batı Agora”, bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları”, ANMED 12, 2014, 62 – 75
4. **H. M. Erdoğan** – E. Yeşilyurt, “Güneydoğu Sektör” bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2014 Yılı Çalışmaları”, ANMED 13, 2015, 62 – 75.
5. H. M. Erdoğan – E. Yeşilyurt, “Güneydoğu Sektör” bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2015 Yılı Çalışmaları”, ANMED 14, 2015, 65 – 71.

Popüler Yayınlar

1. Vicdanın Evrimi - Sinada Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi Sayı: 8 Yaz - 2015
2. Dağınık Yatak: Modern Bir Adonis Hikâyesi - Sinada Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi Sayı: 6 Kış 2014 / 2015
3. Sürrealist Bir Türk Sineması Mümkün: Aaahh Belinda! - Sinada Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi Sayı: 7 İlkbahar - 2015
4. Kuyu: Kadınlara İyilikle Davranın (Nisa/19) - Sinada Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi Sayı: 5 Sonbahar - 2014
5. Yeni Bir Solon mu Doğuyor? Alexis Cıpras / sizehaber.com 9 Şubat 2015
6. Vicdanın Evrimi /sizehaber.com 15 Aralık 2014
7. Yıkılan Uygarlıklar ve Tek Cümlelik Çözüm Önerisi /dunyahaber.com 29 Ocak 2014